

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav Informačních studií a knihovnictví

Diplomová práce

Bc. Helena Žáčková

České knihy pro děti a mládež v první polovině 19. století a jejich forma publikování

Czech books for children and young adults in the first half of the 19th century
and their form of publishing

Praha 2020

Vedoucí práce: PhDr. Štěpánka Běhalová, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucí své práce PhDr. Štěpánce Běhalové, Ph.D. za její podporu, podnětné připomínky i kritiku, kterými mi pomohla práci dovést k lepšímu výsledku. Děkuji také kolektivu Knihovědného oddělení Knihovny AV ČR a především své rodině za neutuchající podporu.

Dále bych ráda poděkovala Národní knihovně ČR, Knihovně Národního muzea, Památníku národního písemnictví, Knihovně Ústavu pro českou literaturu Akademie věd, knihovně Muzea Českého ráje v Turnově, Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje a Moravské zemské knihovně, jejichž fondy mi byly nápomocné při zpracování výzkumné části, a všem jejich zaměstnancům pracujícími s fondy 19. století, kteří mi vždy velmi ochotně zprostředkovali možnost studia i ve složité době koronavirové.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 12. 2020

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt:

Předmětem práce je zmapovat formu publikování jazykově českých knih pro děti a mládež na území současné České republiky v první polovině 19. století. Tomuto tématu se česká knihovněda věnovala dosud jen okrajově. Předkládaná práce je proto věnována systematickému průzkumu titulů intencionální krásné literatury pro děti a mládež. Východiskem je bibliografie 289 titulů o 312 svazcích, která tvoří přílohu práce. Jako hlavní zdroje titulů slouží především Jungmannova Historie literatury české a elektronický katalog Národní knihovny ČR. Analýza dostupných titulů se zaměřuje na typografii, vnitřní uspořádání knihy, vnější vzhled, provenience exemplářů a na produkci a distribuci. Analýza se pak konkrétně věnuje titulům tzv. robinzonády, na které se zaměřuje z hlediska všech zmíněných aspektů. Výsledkem jsou specifika tohoto typu literatury v daném období, jako jsou například prosazení antikvy, znění předmluv a zajímavé provenienční záznamy. Jako nejpłodnější producenti LPDM se projevíli Arcibiskupská tiskárna a její nájemníci, Bohumila Haase a jeho synové, Martin Budislav Neuräutter, Alois Josef Landfras, Arnošt Josiáš Fournier a Jan Hostivít Pospíšil. Předkládaná práce otevírá možnosti pro další bádání a komparaci.

Klíčová slova:

Knihovněda, literatura pro děti a mládež, 19. století, bohemika, české tisky, tiskárny, knižní produkce

Abstract:

This thesis examines the form of publishing in the field of Czech literature for children and young adults in the first half of the 19th century prevailed over the territory of the current Czech Republic. There are only a few studies on this topic so far. Therefore, the research focuses on the analysis of the entertainment literature intentionally published for children and youth. The attached bibliography of 289 titles bound in 312 volumes serves as a basis for the analysis. Jungmann's History of the Czech literature and the electronic catalogue of the Czech National Library was used as the primary sources for identification of the particular titles. The systematic analysis of accessible titles scrutinized typography, the structure of the book and its external appearance, provenance marks along with production and distribution. Special attention was paid to titles called "robinsonade". The conducted research indicates that the children's books were specific in some aspects: enforcement of the Antiqua typeface, preface character, and interesting provenance records. The inquiry also reveals that the leading publishers of the children's books were the Archbishop's printing house and its tenants, Bohumil Haas and his sons, Martin Budislav Neurütter, Alois Josef Landfras, Arnošt Josiáš Fournier, and Jan Hostivít Pospíšil. The research demonstrates a real potential for further investigation in this research field.

Keywords:

Book Studies, Literature for children and young adults, 19. century, Bohemica, Czech imprints, Printers, Book production

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Postavení dítěte v 19. století	11
2.1. Dětství	11
2.2. Výchova a vzdělávání dětí a mládeže	12
2.3. Četba jako atribut dětství	14
3. Literatura pro děti a mládež	16
3.1. Vymezení pojmu	16
3.2. Členění literatury pro děti a mládež	17
3.3. Vývoj české literatury pro děti a mládež.....	20
4. Rozvoj technologií souvisejících s výrobou knihy	24
5. Výzkum.....	28
5.1. Metodologie rešerše titulů.....	28
5.1.1. Širší souvislosti	28
5.1.2. Rešerše	31
5.1.3. Zpracování bibliografie.....	32
5.2. Typografie	33
5.2.1. Písmo	33
5.2.2. Ilustrace.....	38
5.2.3. Dekor	43
5.3. Vnitřní úprava a uspořádání knihy	47
5.4. Vnější vzhled.....	60
5.4.1. Papír	60
5.4.2. Vazba	64
5.5. Provenience	70
5.6. Produkce a distribuce	73
5.7. Vydání titulů robinzonády.....	78
6. Závěr	84
7. Použité zdroje	87
8. Přílohy.....	94
8.1. Seznam příloh.....	94
8.2. Přílohy	96

Seznam zkratk

AUT - Databáze národních autorit NK ČR

AV ÚPČL – Akademie věd, Ústav pro českou literaturu

MJH – Muzeum Jindřichohradecka

LPDM – Literatura pro děti a mládež

KNM – Knihovna Národního muzea

Kr. a zl. – krejcar a zlatý

MZK – Moravská zemská knihovna

NK ČR – Národní knihovna České republiky

SVKPK – Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje

PNP – Památník národního písemnictví

SK ČR – Souborný katalog České republiky

Sig. – signatura

MČRT – Muzeum Českého ráje Turnov

UPM – Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze

1. Úvod

Industrializace a urbanizace přinesly v 19. století velké společenské změny, jež se promítly do většiny sfér běžného života. Postupně se proměňovalo postavení ženy ve společnosti, s tím i role matky a rodiče a od toho se odvíjející postavení dítěte. Dětství začalo být vnímáno jako důležitá svébytná životní etapa. Tato diplomová práce se zabývá odrazem této společenské proměny v knižní produkci zaměřené na děti a mládež. Cílem práce je zmapovat formu publikování jazykově českých knih pro děti a mládež na území dnešní České republiky v první polovině 19. století. Toho má být docíleno analýzou titulů, jež jsou určeny dětskému čtenáři, ale nejsou učebnicemi. Postupným odkrýváním rozsahu tématu byl výběr titulů ještě více specifikován a omezen několika dalšími kritérii, jak to popisuje kapitola metodologie. Zúžený záběr výběru titulů se tak omezil ještě především maximálním zredukováním naučných prvků v titulech a informací nesoucí záměr určení knihy dětem a mládeži, kterou podal některý z původců knihy (uvedená v titulu, podtitulu, názvu edice), či zahrnutí titulu do bibliografických soupisů a katalogů literatury pro děti a mládež. Jako východisko analýzy tak byla vytvořena bibliografie titulů, která je přílohou práce. Hlavními zdroji rešerše byla *Historie literatury české* Josefa Jungmanna a elektronický katalog Národní knihovny.

Úvodní kapitoly jsou věnovány teoretickým mezioborovým souvislostem zkoumané problematiky na úrovni současného stavu poznání. V první kapitole je aplikován sociologický přístup, na jehož základě je popsáno postavení dítěte v 1. polovině 19. století. Literárněvědný přístup je použit ve druhé kapitole pro vymezení pojmu literatura pro děti a mládež a její členění. Třetí kapitola je věnována rozvoji polygrafie a dalších oborů souvisejících se vznikem, výrobou a distribucí knihy ve zkoumaném období. Jádrem práce tvoří samotný knihovědný výzkum, v jehož úvodu je detailně popsána metodologie výběru zkoumaných titulů, které jsou následně analyzovány v oblasti typografie, vnitřního uspořádání a vnější podoby knihy (papír a vazba). V jednotlivých kapitolách je věnována pozornost obecnému popisu vývoje a stavu problematiky a následně je předložena analýza v oblasti zkoumaného vzorku a výsledek výzkumu. Samostatně je věnována pozornost provenienci exemplářů. Rozsáhlá kapitola je věnována tisku, vydávání a distribuci literatury pro děti a mládež. Samostatná kapitola je věnována detailnímu průzkumu reprezentativního často vydávaného titulu, který byl sledován ze všech zmíněných aspektů. Výsledky průzkumu byly v závěru porovnány s výsledky průzkumu celého zkoumaného vzorku. V práci se podařilo zachytit hlavní rysy produkce

českých knih pro děti a mládež v první polovině 19. století na území současné ČR a její společné a odlišné rysy s obecně uváděnými knihovědnými východisky pro toto období.

Díličí výsledky výzkumu jsou zpracovány také formou grafů a doloženy obrazovými přílohami. Závěrem je uveden seznam použité literatury a pramenů. Jsou dodržovány citační standardy ISO 690 a odkazy v textu jsou vedeny harvardským stylem citace. Celkový rozsah práce je 208 499 znaků, tj. 115,83 NS.

Česká knihovědná odborná obec se dětské knize doposud věnovala pouze okrajově. Ve své *Encyklopedii knihy* ji neopomněl Voit, který se dětské knize a hlavně mravním spisům a exemplům, jež jsou jakýmsi východiskem pro dětskou knihu, věnoval i v několika studiích. Systematickému zpracování se ovšem této oblasti dosud nedostalo. Pro srovnání stavu výzkumu budiž uvedeno, že německá knihověda v oblasti dětské knihy nabízí na Univerzitě Johannese Gutenberga v Mohuči dvouletý magisterský obor navazující na bakalářské studium knihovědy (Kinder- und Jugendliteratur-/Buchwissenschaft (M.A.), 2019 [online]. JGU. [cit. 20.9.2020]. Dostupné z: <https://www.studium.uni-mainz.de/kinder-und-jugendliteratur-buchwissenschaft-m-a/>). Dětské knize byly v Německu věnovány i rozsáhlé bibliografie, které české dětské knize zatím chybí, např. dvojice Theodora Brüggemanna a Otta Brunkena a dále Heinze Wegehaupt, z nichž vychází i Voit pro heslo v *Encyklopedii knihy*.

Zdroji mezioborové teoretické části jsou publikace zaměřující se na daný obor. Sociologický vhléd přináší práce především publikace Mileny Lenderové, jež se věnuje dějinám každodennosti se zaměřením na ženu a dítě. Obraz dítěte žijícího v 19. století přináší především v knize *Radostné dětství?*, jež je rozsáhlou studií zajímavější se o téměř všechny aspekty dětského života včetně toho prenatalního. Studiu literatury pro děti a mládež je věnováno velké množství publikací z hlediska její teorie a vývoje, ale četbě dětí a mládeže konkrétně v 1. polovině 19. století se věnuje František Tencík v knize *Četba mládeže v počátcích obrození* a zaměřuje se v ní i na čtenářství a přijímání knihy dětským čtenářem, což je pohled velmi ojedinělý.

Protože podobě ani vydávání dětské knihy se v ČR dosud nikdo plně nevěnoval, jsou knihovědné kapitoly představeny obecně se zaměřením na sledované období a území. Zároveň je nedostatek monografické literatury s knihovědnou tematikou pro 19. století a je tedy nutné vycházet z díličích studií. V závěru každé kapitoly výzkumu je uvedena syntéza teoretických znalostí a vyzkoumaných poznatků, čímž jsou zdůrazněny specifické vlastnosti dětské knihy. Výchozími studijními prameny jsou obecná díla, především *Česká kniha v proměnách staletí* Mirjam Bohatcové a *Encyklopedie knihy* Petra Voita, jejichž všeobecné vhledy pro českou knihu nebyly dosud překonány.

Cílem předkládané práce je zmapovat českojazyčnou produkci krásné literatury určené dětským čtenářům vydané na území současné České republiky v období 1. poloviny 19. století a zachytit tendence formy publikování tohoto typu knih. Kromě výsledků výzkumu zaměřeného na více aspektů knihovědného bádání, je samostatným produktem také bibliografie, jež může představovat východisko pro pokračování badatelského zájmu.

Téma bylo navrženo autorkou práce a znění zadání bylo vytvořeno po důkladné konzultaci s vedoucí práce. Podněty pro nápad otevřít v knihovědě oblast dětské knihy byly autorčina obliba dětských knih i dřívější zkušenosti s prací v této oblasti, ač ne z knihovědného hlediska. Autorka obhájila bakalářskou práci v oblasti dětské literatury na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2017, spolupracovala s nakladatelstvími vydávajícími literaturu pro děti a mládež a napsala několik recenzí na současné dětské knihy pro iLiteratura.cz. Zjištění, jak málo je tato sféra prozkoumaná v knihovědě, vedlo k touze rozvinout ji pro sebe i další knihovědce a nabídnout výchozí základní zpracování pro další bádání.

2. Postavení dítěte v 19. století

Dítě jakožto příjemce dětské četby je třeba charakterizovat a představit i jeho postavení ve společnosti sledovaného období, aby byla problematika vydávání knih pro děti, potažmo mládež, komplexně uchopena. Následující kapitola se věnuje této otázce se zřetelem na četbu a výuku čtení, respektive českého jazyka.

2.1. Dětství

Dětství nahlíženo sociologickým pohledem autorů *Velkého sociologického slovníku* (Petrusek, Maříková, Vodáková 1996, s. 197) je „první a určující etapa ontogeneze člověka, která má biologické, psychologické a sociologické kvality. Vymezuje tzv. dětskou populaci, která tvoří integrovanou součást každé společnosti, a přitom specifickou společenskou skupinu, jejíž postavení v konkrétní společnosti, podmínky existence i typ interakce s populací dospělých závisí na kulturně historickém kontextu“.

Z hlediska psychologického dle *Psychologického slovníku* (Hartl, Hartlová 2009, s. 117) je dítě definováno jako „lidský jedinec v období od narození do 15 let; právně nezletilec“.

Dobově je pak dítě charakterizováno občanským zákoníkem z roku 1811, který stanovuje, že „dítětem byl jedinec do sedmi let, pak v rozmezí osmi až čtrnácti, prožíval období nedospělosti, od patnácti do čtyřiaadvaceti období dospívání. Do této doby nebyl mladý člověk zletilý, teprve pak se stal způsobilým k právním činům.“ (Lenderová 2009a, s. 178)

Do 19. století bylo dítě bráno jako malý dospělý ve většině životních aspektů a většině sociálních vrstev (Čeňková 2006, s. 13). Postavení dítěte se emancipovalo s postavením ženy ve společnosti. Průběh těhotenství a porodu byl dlouho považován za nezvratitelný, byl plně v rukou Boha, stejně tak celý život člověka, proto dítě nebylo od dospělého zásadně odlišováno. „Dlouhé“ 19. století přináší mnoho změn jak hospodářských, tak v jejich důsledku i sociálních, které se promítají ve změně přijímání dětství jako svébytné etapy života.

Dětský svět dle Lenderové (2009a s. 187) tvoří tzv. atributy dětství. Jsou to předměty odvozené od potřeb dítěte. Jejich rozvoj je zřetelný právě v 19. století především ve spojení s pochopením dětství jako významné vývojové fáze života člověka. V raném dětství se chlapci a dívky neodlišovali, to přichází až po batolecím období vývoje dítěte. Odlišovala se jejich výchova a také jejich atributy, především hračky. Soudobá pedagogika hraní dětí podporovala jako přípravu na sociální zařazení – chlapci si hráli s koníky, vozíky, vojáčky i mechanickými hračkami, děvčata se starala o panenky, včetně šití oblečků a vaření v zdrobnělinách nádobí.

V chudších vrstvách, pokud jim bylo přáno volného času na hraní, tyto hračky nahrazovaly nejobyčejnější věci, které si děti dokreslovaly svou fantazií. (Lenderová 2009a, s. 187–188) Oblíbě se těšila loutková divadla, ať už vyráběná sériově, či podomácky vytvořená, inspirovaná lidovou slovesností přenášenou ústně i knižní formou (Lenderová a Rýdl 2006, s. 206–211).

Dětství bylo (a je) podmíněno příslušnictvím jedince a jeho rodiny k sociální vrstvě. Funkce těchto skupin se v průběhu 19. století měnila, ale rozdílnost mezi nimi byla vždy velká. „K horním nejbohatším vrstvám společnosti, které ji řídily, měly rozhodovací moc, patřila v době stavovské společnosti vysoká šlechta na úrovni řízení země, ke středním vrstvám, které byly méně majetné a jejichž moc byla lokální, měšťanstvo a honorace a také finančníci, obchodníci, manufakturisté a majetní sedláci, k dolním vrstvám poddaní, nemajetné a chudé skupiny obyvatelstva bez podílu na moci.“ (Machačová 2003, s. 62) Pro potřeby studie se pokusíme v této kapitole dětství pojmut z obecného hlediska, ačkoli rozdíly ve společnosti jsou nám známé.

Značný vliv měl také počet dětí v rodině, který souvisel často i sociálním zařazením. Ještě 19. století je ve znamení vysoké natality, ale i vysoké dětské úmrtnosti. Katolická církev zakazovala používání kontraceptivních metod, což lidé ve větší míře začínají porušovat až během poloviny století. Snižuje se tedy porodnost a díky rozvoji medicíny a péče o matku a dítě také dětská úmrtnost. Začíná vznikat fenomén plánovaného rodičovství. Do poloviny století se ale ještě rodí 41–43 dětí na 1000 obyvatel. (Lenderová 2009a, s. 179–180) Rodiny proto často byly velmi početné.

2.2. Výchova a vzdělávání dětí a mládeže

Nejvýznamnějším výchovným činitelem pro dítě je právě rodina a v 19. století se jí v důsledku rozvoje pedagogiky dostávalo čím dál větší pozornosti. Do výchovy rodinou spadala náboženská a mravní výchova, jež téměř splývají a dítě je vedeno k poslušnosti, pracovitosti, zbožnosti a k úctě k rodičům a bližním. Významná byla také občanská výchova, tedy i příklon k vlastenectví, pochopení státu, touha bránit vlast; v období národního obrození v českých domácnostech sílí důraz na příslušnost k českému národu. (Lenderová 2009a, s. 182)

Chronologicky dalším vychovatelem je škola. Organizaci školského systému sledovaného období udává Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy v dědičných zemích (taktéž Schulpatent), který vstoupil v platnost 1. ledna 1775. Dle toho vznikaly elementární (zvané též triviální) školy ve vesnicích a městech, tak aby každé zapsané dítě mělo školu maximálně necelé 4 kilometry daleko od bydliště, čtyřtřídní školy hlavní

vznikaly v krajských městech a normální školy zajišťující výuku budoucích učitelů vznikly v hlavním městě každé země (Lenderová a Rýdl 2006, s. 173–174).

Tato školní reforma byla českými buditeli kritizovaná jako snaha o germanizaci, protože výuku češtiny sice zařazovala, ovšem ne na všech stupních školní výuky. Český jazyk zůstal ve výsostném postavení pouze na školách elementárních, pro hlavní a normální školy patent zavedl jako vyučovací jazyk němčinu. Němčina si postupně upevňovala své postavení, ale to už začaly obrozenecké snahy zasahovat i do školství a roku 1819 se povedlo v Plzni otevřít českou hlavní školu, v Praze se totéž povedlo až v roce 1848. Zrovnoprávnění češtiny a němčiny na školách nastává až ve druhé polovině 19. století roku 1866 (Lenderová a Rýdl 2006, s. 185–188). Přestože Schulpatent zavedl všeobecnou vzdělávací povinnost, bylo běžné, že především na venkově děti často do školy nedocházely, protože jejich pomoc byla potřebná doma. S tímto problémem stát a učenci bojovali po celé 19. století (Lenderová a Rýdl 2006, s. 178–179).

Na elementárních školách, kde čeština byla jazykem hlavním, bylo z hlediska národního obrození třeba vhodných pomůcek pro výuku, především čítanky a slabikáře, které připravovali vzdělanci, hlavně formou kvalitních překladů z němčiny. Na počátku národního obrození se o to zasloužil hlavně František Jan Tomsa, jenž se snažil i o reformu písma (kapitola 5.2.1. Písmo). (Tenčík 1962, s. 37)

Specifické postavení ve vzdělávání měly dívky, jejichž podíl docházející do školy byl ještě nižší než u chlapců. V hlavních školách končily většinou dosažením dvanácti let, kterými byla ukončena jejich vzdělávací povinnost. To především kvůli zažitě představě, že vzdělané ženy přichází o svou ženskost. Obrozenci ovšem v ženách viděli vychovatelky mladé vlastenecké generace, proto bylo třeba, aby byly vzdělané a mohly tak své znalosti předávat svým dětem. Vznikají tak české dívčí školy přinášející vyšší vzdělání (Lenderová 2009b, s. 205–207).

S výukou jazyka ve školách je přirozeně spojená i četba. Zájem o dětskou četbu z pedagogického hlediska, ačkoli ve velmi základní podobě, přináší už *Knihy metodní pro učitele českých škol v c. k. zemích* (1777, německý originál Johanna Ignaze Felbigera z roku 1775). Požaduje, aby děti ve školách měly stejné čítanky, aby byly střídavě vyvolávány k hlasité četbě a aby byly zkoušeny otázkami z pochopení textu. Větší pozornost četbě věnovala příručka *Rádce pro školní čkance, pomocníky a učitele v c. k. zemích* (1814), která ukazovala, že k vytváření čtenářských návyků se dají použít i jiné způsoby než pouze četba z čítanky, a nabádala učitele k vyprávění a předčítání příběhů literatury, která byla považována za vhodnou, např. spisy Ch. G. Salzmana a J. H. Campeho. Další posun představovala příručka *Knihy*

metodní nebo navedení k dokonalému vedení učitelského úřadu pro učitele triviálních a hlavních škol z roku 1824, která připomíná důležitost domácího procvičování četby a *Navedení k náležitému školnímu vyučování pro učitele, pěstouny dítek a školní pomocníky překladem* z roku 1826 dokonce zdůrazňuje význam četby pro její užitečnost ve vzdělání i potěšení. Zájem učitelů o domácí četbu dětí byl ale stále velmi výjimečný. (Řeřichová 2003, s. 152–154)

S tím je úzce spojen i vznik školních knihoven, který možnost četby rozšiřoval, ale děti byli do velké míry odkázané na jejich nabídku. Ty nebyly státem nijak podporovány, takže jejich fond se skládal většinou pouze z darů. (Řeřichová 2003, s. 154)

2.3. Četba jako atribut dětství

K atributům dětství dle Lenderové (2009a s. 187) patří i četba. Manguel (2007, s. 98) říká, že „v každé společnosti představuje výuka čtení cosi na způsob iniciace, ritualizovaného přechodu ze stavu závislosti a počáteční komunikace. Dítě, které se učí číst, je přijato do společné paměti prostřednictvím knih, a tím se obeznamuje se společnou minulostí, kterou samo do větší či menší míry při každém čtení obnovuje.“ To vystihuje myšlenku, že čtení není pouhým školním předmětem vyučujícím vyslovování napsaného, ovšem hlouběji proniká k myšlení, přináší čtenáři informace, jež si zařazuje mezi informace již známé a ty ho nadále v jeho životě více či méně ovlivňují.

Do druhé poloviny 18. století se v oblasti dětské četby jednalo o čistě výchovnou a náboženskou literaturu, či se nepočtenému dětskému čtenářstvu (učení čtení se ještě zdaleka nestává samozřejmostí) do rukou dostává literatura primárně určená dospělému čtenáři. V polovině 18. století se v Londýně začínají prodávat knihy *Juvenile Library*, určené dětem. Osvícenství trvá ještě na přesvědčení, že děti je třeba četbou pouze vychovávat a zábavná četba má být přístupná až vyspělému čtenáři a funkce výchovná převažuje u tohoto typu četby až do 19. století. (Lenderová a Rýdl 2006, s. 219–220)

Na konci 18. století se vlivem okolností (především vzdělávací povinnosti a předpoklad základní čtenářské gramotnosti všech žáků triviálních škol) stává četba přijímanou čím dál větším okruhem lidí a literatura určená přímo dětem byla potřebnou pro školní výuku, a následně pro nově vzniklé čtenáře. Lenderová a Rýdl (2006, s. 222) uvádí, že „první dětská ‚beletrie‘ oslovující širší okruh čtenářů tak byla totožná se školní četbou“ a byla předčítána žáky i učiteli. Charakteristickými znaky těchto textů byla snaha pobavit či dojmout, zasadit příběhy do známých prostředí, případně vzbudit zvědavost. (Lenderová, Rýdl 2006, s. 220–221) Tyto knihy byly ovšem vydávány jako učebnice/čítanky, čemuž byla uzpůsobena i jejich

forma (tedy typografie, vnitřní uspořádání i vnější vzhled), a nedají se považovat čistě za žánr krásné literatury.

S přelomem 18. a 19. století se už knihy pro děti rozšiřují o zábavné texty – především adaptace klasických příběhů ve formě povídky se silným výchovným vlivem. Kromě tohoto žánru se dětem dostávaly i verše, ovšem pohádka, kterou dnes máme s dětskou literaturou spojenou pevně, se šířila hlavně ústní tradicí a mezi dospělými. (Lenderová a Rýdl 2006, s. 222–224)

V nižších vrstvách společnosti ovšem stále převládal názor, že četba jakožto zábavná činnost pouze rozptyluje a odvádí od práce a reálného života, a rodiče to nepodporovali. Platilo stejně jako v současnosti, že děti četly především v rodinách, ve kterých četli rodiče. (Lenderová a Rýdl 2006, s. 227) A zpívání i vyprávění a čtení pohádek či příběhů byl běžnější způsob projevení rodičovských citů než například objetí nebo pohlazení. (Lenderová a Rýdl 2006, s. 147)

S rozvojem knižní ilustrace (jíž se více věnuje kapitola 5.2.2. Ilustrace a 4. Rozvoj technologií souvisejících s výrobou knihy), a to především díky vynálezu litografie, souvisí i dětská užitá grafika. Sloužila jako pomocník při výuce, procvičování doma, bystřila mozek hádankami a rébusy. (Lenderová a Rýdl 2006, s. 228–229)

3. Literatura pro děti a mládež¹

Literatura pro děti a mládež (dále v textu odbornou literaturou používaná zkratka LPDM), označována také termíny „dětská literatura“ nebo „dětská četba“, je samostatné odvětví literatury, považuje se za příznakový protiklad literatury pro dospělé (Čeňková 2006, s. 12), ovšem někdy dochází k prolínání či přesunu mezi těmito literaturami. LPDM je specifická žánrem, funkčností, jazykovými prostředky, motivy a také tím, že je nezávislá na proměnlivosti literárních stylů (Mocná, Peterka 2004, s. 360–361).

Tato kapitola se bude zabývat literaturou pro děti a mládež jakožto samostatného literárního druhu se zaměřením na její charakteristiku a specifika, členění, stručný vývoj a význam ilustrace do první poloviny 19. století.

3.1. Vymezení pojmu

LPDM má svá specifika určena tím, aby byla atraktivní a přístupná věkové kategorii 3–16 let (Mocná, Peterka 2004, s. 361). Musí se snažit přizpůsobit psychickým schopnostem a estetickým požadavkům dětského čtenáře, tomu uzpůsobit obsah a formu. Je tedy nutné, aby autor nejdříve pochopil adresáta, protože při práci musí dokázat pojmout realitu dětského vnímání a adekvátně s ní dále pracovat (Gebhartová 1987, s. 17–18). To je pochopitelně pro dospělého autora výzva, která se zvětšuje tím, čím je příjemce mladší.

Tenčík (1962, s. 7) upozorňuje na nesrovnalosti v definování dětské literatury a pro svou práci ji vymezuje jako část celku literatury, která je určená dětem autorovou intencí, ale nemusí vystihovat skutečné přijímání dětskými čtenáři.

Voit (2008a, s. 205) v širším pojetí dětskou literaturu definuje tak, že je to „forma vydání zahrnující didakticky zaměřená díla psaná a tištěná pro dospělé publikum, avšak přijímaná rovněž dětským čtenářem a mládeží“ a zdůrazňuje, že dětská četba neintencionální (tj. primárně neurčenou dětskému čtenáři) mravního a náboženského charakteru byla významnou složkou produkce tiskařů už od 15. století. V užším slova smyslu ji definuje jako dětskou četbu intencionální (tedy primárně dětem určenou) a její vznik řadí do 18. století.

Dle *Encyklopedie literárních žánrů* (Mocná, Peterka 2004, s. 361) i Jany Čeňkové (2006, s. 12) mají být funkce LPDM poznávací, relaxační, didaktické a fantazijní. Didaktická funkce rozvíjející jazyk, logické myšlení, emocionalitu, hodnotovou a sociální orientaci má v četbě,

---

¹ Kapitola vznikla přepracováním a doplněním kapitoly z práce ŽÁČKOVÁ, Helena. *Markéta Pilátová a její knihy pro děti*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, Katedra literární kultury a slavistiky, 2017. 60 s. Vedoucí bakalářské práce doc. Mgr. Radek Malý, PhD. Kapitola 1. Literatura pro děti a mládež, s. 2–17.

kteřá je prvotně určena dětskému čtenáři, velmi silné zastoupení, které v literatuře pro dospělé pochopitelně chybí. Funkce fantazijní (nebo také imaginativní) rozvíjí fantazii a hravost, ale k jejímu rozvoji v kontextu dětské literatury dochází až v moderních dějinách literatury (Mocná, Peterka 2004, s. 361). Četba by každopádně měla být pro dítě poučením, ale hlavně potěšením, aby si osvojilo čtenářské návyky, které by mohlo v dospělosti postrádat, a proto je vhodné všechny funkce propojovat.

Jana Čeňková ve stati *Vznik a vývoj žánrové struktury literatury pro děti a mládež* uvádí, že v tematické rovině se LPDM projevuje jako emotivní a názorná. Zajímá se hlavně o dítě, jeho postavení ve společnosti, jeho mezilidské vztahy, jeho sebereflexi a jeho reflexi dospělých. Závisí zde hodně na schopnosti autora vžít se do dětského věku, vhodně interpretovat a komunikovat se čtenářem (2006, s. 13). Komunikace se čtenářem proto bývá často umocňována užitím ich-formy, která umožňuje ztotožnění čtenáře s postavami a hlubší přiblížení tématu.

Dětskému čtenáři by měl být přizpůsoben jazyk a větná stavba tak, aby odpovídaly schopnostem pochopení dítěte. Autor musí často svou tvorbu uzpůsobit i hlasitému předčítání, které je charakteristické pro četbu určenou nejmenším dětem. Odkazujeme zde i na tradici ústního předávání lidové slovesnosti, která se vyznačovala zvukomalbou a rytmičkou pro snadné zapamatování. Toho je využíváno jak v poezii, tak próze pro nejmenší.

Tenčík (1962, s. 49–50) v oblasti jazyka se zaměřením na sledované období zmiňuje, že narozdíl od konce 18. století, kdy se obrozenci snažili jazyk textů pro děti co nejvíce zlidovět, aby jim byl přístupnější, na počátku 19. století už se vlivem jejich delšího působení stává i pro dětského čtenáře přístupná veleslavínská čeština, která představovala dobovou jazykovou normu.

Důležitým prvkem spojovaným více s LPDM než s literaturou pro dospělé je knižní ilustrace. Není jejím specifickým, neboť i v literatuře pro dospělé je ilustrace běžná a pro některé typy literatury přímo příznaková – u odborných publikací, konkrétně např. herbáře či encyklopedie – má zde ovšem jinou funkci než v LPDM. Knižní ilustraci se bude věnovat kapitola Ilustrace 5.2.2.

3.2. Členění literatury pro děti a mládež

Členění dle záměru:

Základním členěním LPDM dle Čeňkové (2006, s. 18) je členění na dětskou literaturu intencionální a neintencionální.

1. Dětská literatura intencionální (odvozeno od slova intence – záměr) je již při tvorbě adresována přímo dětskému čtenáři a je mu záměrně přizpůsobena. Jsou tedy aplikována specifika popsaná výše.
2. Dětská literatura neintencionální (jak už z názvu vyplývá) naopak dítěti jako čtenáři prvotně určena není, tudíž pro ni nemusí platit specifika LPDM. Jedná se o díla primárně určena dospělému čtenáři či bez určení věku příjemce, ale dětskou četbou se stala druhotně spontánním přechodem, či prostřednictvím školní výuky. Do této kategorie spadají především lidová slovesnost a díla klasiků, se kterými se děti seznamují skrze úryvky a adaptace v čítankách a povinnou četbou.

Tenčík (1962, s. 9) připojuje, že dětská literatura intencionální byla regulovaná tak, aby byla pro mladého čtenáře vhodná a byla používána i při školní výuce, její čtenost není tedy plně závislá na tom, zda čtenář chtěl a sám si čtivo vybral. Neintencionální LPDM se naopak dětskou četbou stává právě díky zájmu mladých čtenářů o literaturu, která jim primárně nabízená nebyla. Autor (Tenčík, 1962, s. 13) je toho názoru, že jsou-li charakteristickými znaky LPDM blízkost a srozumitelnost pro děti, je dětská četba neintencionální, tedy ta, kterou si dítě samo vybere, čtenější nežli intencionální, tedy ta, která je mu „vnucována“.

Členění ontogenetické:

Členění ontogenetické je členění na základě vývojových stupňů dítěte, které je využíváno k přisouzení vhodného žánru, formy a stylu. Dělení není striktní. Využívá se většinou ve školní a nakladatelské praxi, ovšem i od toho je upouštěno z ekonomických důvodů, tedy že omezením věkové kategorie se snižuje počet potenciálních čtenářů.

Dle stupňů vývoje dítěte se LPDM (Mocná, Peterka 2004, s. 361) člení na:

1. předškolní věk (3–6 let), pro který jsou vhodná leporela, hádanky, obrazové knihy a jednoduché povídky s dětským či zvířecím hrdinou;
2. mladší školní věk (6–10 let), který upřednostňuje autorské pohádky a komiksy, krátké povídky s dětským hrdinou a přírodními motivy, pověsti a rytmičké verše;
3. starší školní věk (11–15 let), který preferuje prózu s dívčí hrdinkou/chlapeckým hrdinou, komiks, fantasy či dobrodružný román, ale také literaturu faktu a naučnou beletrii.

Členění dle jazykové formy a literárních žánrů:

Dalším členěním může být základní členění umělecké literatury podle jazykové formy na:

1. poezii,

2. prózu,
3. drama.

Takto rozčleněnou literaturu můžeme dále členit na jednotlivé literární žánry. Gebhartová (1987, s. 19) uvádí, že u poezie pro děti to jsou nejčastěji říkadla a písně, u prózy se jedná o pohádku a povídku a u dramatu jde především o loutkovou hru či scénář pro animovaný film. LPDM se dá dle žánrů rozčlenit i do skupin dle jejich původu (Čeňková 2006, s. 17) na:

1. žánry určené primárně dětem jako jsou říkadla, prózy s dětským hrdinou, obrazové knihy, hrané a loutkové hry a autorské pohádky;
2. žánry převzaté ze starověké literatury a lidové slovesnosti jako jsou mýty, pověsti, eposy, bajky a pohádky;
3. žánry univerzální či určené primárně dospělému čtenáři, jako jsou dobrodružné, detektivní, biografické, historické prózy, prózy s dívčími hrdinkami, poezie, drama, komiks, fantasy, sci-fi a literatura faktu.

Žánru obrazové knihy Voit (2008a, s. 205) přisuzuje velký vliv na rozlišení zábavné a vzdělávací funkce, jež v oblasti dětské knihy působily nejdříve dohromady. Chakkalal (2014, s. 7–9) vysvětluje na základě citace botanika Martina Vahla „děti se baví obrazy“ (překlad vlastní), že přitažlivost mezi dětmi a obrazy je tak velká, že se stává využitelnou v nejrůznějších vědních oborech. Na počátku 19. století se tato myšlenka promítla v díle Friedricha Justina Bertucha *Bilderbuch für Kindern*, rozsáhlé obrazové všeobecné encyklopedii pro děti.

Autorka Literatury pro děti ovšem jako základní tři literární žánry LPDM považuje říkadlo, povídku a pohádku a definuje je (Gebhartová 1987, s. 19–24). Říkadlo je útvar poezie určený nejmenším čtenářům a vhodný k hlasitému čtení. Dítě se jím učí mluvit, proto je charakteristické jednoduchým a úsporným veršem s důrazem na rytmus. Není zde zásadní logický smysl, proto jsou často využívány citoslovce a neologismy. Říkadlo má mnoho žánrových variací, např. říkadla ke hře dospělého s batoletem, doprovodná říkadla k pohybovým hrám dětí, škádlivky (také pokřikovánky či posměšky), říkadla pro zlepšení výslovnosti (tzv. oblamovačky), hádanky pro rozvoj logického myšlení a rozpočítadla, která předchází hře.

Povídka je pro dětského příjemce vhodná svou jednoduchostí. Jedná se o prozaický útvar s jednou dějovou linií, která se odehrává v krátkém časovém úseku, vystupuje zde málo postav a má zakončení (otevřené konce nejsou v LPDM obvyklé). V dětské literatuře je pro povídku příznačná i jasně určená hranice mezi dobrem a zlem a „černobílá“ charakteristika postav. Tématem se stávají především životy dětí (běžných i jedinečných) a příroda. Čím mladší adresát je, tím více se i v povídce pracuje s rytmikou a zvukomalbou.

Typickým žánrem LPDM je pohádka vycházející původem z lidové slovesnosti, jejichž motivické variace se objevují v různých národních literaturách, které se vzájemně ovlivňovaly. Lidové pohádky jsou literárním zaznamenáním ústně tradovaných pohádek, které se vyznačují lidovými a folklorními motivy. Pohádky nebyly původně určené dětem, byly strašidelné a napínavé (příkladem jsou původní pohádky bratří Grimmů). Dětem byly uzpůsobené spíše kratší pohádky se zvířecími hrdiny s poučným koncem (bajka). Příznačné pro tento žánr je prolínání reality a fantazie, zřetelné rozdělení dobra a zla a dobro zpravidla zvítězí nad zlem. Žánrové variace pohádku rozdělují na pohádky zvířecí, kde zvířata jednají jako lidé a vyprávění má mravoučný ráz, pohádky pěstounské s důrazem na výchovu, pohádky kumulativní s jednoduchým dějem, ve kterém se situace řetězí a opakují, tím nabývají, pohádky kouzelné se složitějším dějem a důrazem na fantastičnost, pohádky novelistické, jež se náměty blíží povídce a často upozorňují na lidskou hloupost.

Specifickou žánrovou variací je pohádka autorská (či také pohádka umělá), která má známého autora (nepochází z lidové slovesnosti) a je výrazem jeho tvůrčí osobnosti. „Jedná se o umělý příběh s pohádkovými rysy – nejčastěji s kouzelnými prvky – určený zpravidla dětem.“ (Dejmalová 2006, s. 127) Dle autorů *Encyklopedie literárních žánrů* (Mocná, Peterka 2004, s. 473) ji s lidovou pohádkou spojují fantazijní prvky, odlišují je rozdílné vyprávěcí postupy, které autorská pohádka přebírá z jiných žánrů; kouzelné prvky se mohou stát součástí každodennosti a prvky reality se mohou projevat v etických a sociálních otázkách. Tento literární žánr je uzpůsobován možnosti předčítání, a proto se hodně zaměřuje na svého recipienta, kterého často i oslovuje, tím je zpětně ovlivňován i autor a vliv je tedy oboustranný (Vařejková 1998, s. 6).

3.3. Vývoj české literatury pro děti a mládež

Protože ve středověku bylo dětství popíráno jako samostatné vývojové období a bylo bráno pouze jako příprava na dospělost, která byla počínána příliš brzy (dětská práce, předčasné manželství a rodičovství), literární tvorba nebyla této skupině určena žádná. Výhradně dítěti totiž nebylo určeno téměř nic. „Dítě vstupovalo do kontaktu s literárním dílem bezděčně v rodinném či sousedském kruhu prostřednictvím vyprávění či kolektivního předčítání, které bylo mnohdy adresováno souběžně dospělým. Lidová slovesnost, šířící se ústní cestou, odpovídala přirozeným dětským potřebám a vyprofilovala se v ní řada útvarů, jimiž se dospělí obraceli k dětem (např. ukolébavky), nebo které vznikaly přímo mezi dětmi (např. texty doprovázející dětské hry).“ (Šubrtová a Chocholatý 2012, s. 13)

I v raném novověku byl výskyt intencionální LPDM výjimečný, její počátky popisuje Čeňková (2006, s.14). Za první knihu určenou dětem je obecně považováno dílo *Orbis sensualium pictus* (Svět v obrazech) Jana Amose Komenského, které vyšlo poprvé v roce 1658, v českém jazyce 1685. Jedná se o encyklopedii doplněnou ilustracemi. Počátky rozvoje vydávání LPDM v Českých zemích spojujeme s panováním Marie Terezie a Josefa II., jejichž reformy ve školství snížily negramotnost a pro školní potřeby si vyžádaly nutnost mnoha publikací. Tisk tohoto druhu literatury se tedy týkal převážně učebnic a mravně-výchovné beletrie.

„V počátcích obrození existovaly zhruba tři zdroje četby dětí a mládeže. Školní čítanka, náboženská literatura (v podstatě katechismus) a zpěvník církevních písní. Hlavní pedagogickou složkou četby dětí a mládeže byla dále světská nábožná četba, obřadní lidová slovesnost, školní písně a vinšovníky.“ (Voráček 1982, s. 9) Z nich, především z lidové slovesnosti, se vyvíjela samostatná dětská četba.

Šubrtová a Chocholatý (2012, s. 14 a s. 434) uvádí, že prvními průkopníky v této oblasti byli především Karel Alois Vinařický, Vincenc Zahradník a Václav Matěj Kramerius. K. A. Vinařický se věnoval veršované poezii napodobující lidovou slovesnost, čerpal náměty ze světa dětské každodennosti a přizpůsoboval i jazyk dětskému recipientovi. Ovlivnil práci i V. Zahradníka, který uplatňoval především žánr bajky, které psal česky i německy (Šubrtová a Chocholatý 2012, s. 452–453). Zajímavostí a důkazem, odkud dětská literatura vzchází, je původní zaměření obou zmíněných autorů, kteří byli duchovními. V. M. Kramerius, spisovatel a zároveň nakladatel, se cíleně snažil dětskou četbu oprostít od německého vlivu a přinášel dětským čtenářům úpravy staročeské literatury (Šubrtová a Chocholatý 2012, s. 220–221). Věnoval se tedy LPDM intencionální i neintencionální.

Tenčík (1962, s. 21) se zabývá otázkou úkolů LPDM této doby a spojuje je s úkoly „obrozené literatury jako celku, avšak se zvláštním zřením k úkolům výchovy mládeže.“ Ty reagují na požadavky obrozující se společnosti na četbu, vliv na ni měly politické, ekonomické a kulturní situace i potřeby. Nejprve byly úkoly zaměřeny směrem k širokým řadám lidí z venkova, později k vyšším vzdělaným třídám. (Tenčík 1962, s. 22–25)

První polovinu 19. století charakterizuje ještě produkce hlavně spisů mravních, rozšiřují se i praktické příručky zaměřené na dětského až dospívajícího čtenáře. Ačkoli tato tvorba vycházela už také z řad českých obrozenců, např. Jan František Tomsa, Václav Matěj Kramerius a jeho syn Václav Rodomil Kramerius, je výrazně viditelný vliv německých autorů a jejich děl, ať už pro překlad, či adaptace. Nejprekládanějšími německými autory produkující

velké množství spisů pro děti a mládež jsou Christoph von Schmid a Gustav Nieritz. (Čeňková 2006, s.14–15)

Ani českému tisku se nevyhnul světový trend, tzv. robinzonáda, překládající a adaptující Robinsona Crusoe Daniela Defoea, který byl poprvé v Českých zemích dle Voita (2008a, s. 205) v češtině vydán roku 1797 v Kutné Hoře překladem Václava Matěje Krameria z německého originálu Joachima Heinricha Campeho z roku 1779. V 19. století vydávání českých překladů a adaptací pokračovalo a ve výzkumné části práce budou tato vydání konkrétně zmíněna.

Protikladem k světovým a hlavně německým vlivům byl vlastenecký zájem o český folklor a venkovský život. Gebhartová (1987, s. 36–37) vysvětluje, že v souvislosti s tím se ve 30. a 40. letech ještě zvýšila pozornost na lidovou slovesnost, které se věnovali velikáni české literatury jako např. K. J. Erben, B. Němcová a F. L. Čelakovský.

Ačkoli se samostatná dětská literatura již formuje, stále spadá více do literatury naučné či lidové slovesnosti, o čemž svědčí zařazení v Jungmannově *Historii literatury české* (1847), v níž jsou Spisy pro mládež řazeny v kapitole Libomudrcství, části Vychování dětí, a to v oddílu VI. věnující se období 1774–1846, které zachycuje podstatnou část sledovaného období této práce. Studium tohoto oddílu je proto důležitou součástí teoretické i praktické části. Zařazení ke spisům věnujícím se výchově odkazuje na rozvoj pedagogiky a rozvoje četby jakožto mravně-výchovného prostředku.

Oddíly III. 1410–1526, IV. 1526–1620 a V. 1620–1774, obsahují v různých podobách záznamy spisů mravních a výchovných, zaměřující se i na mladé čtenáře (intencionálně i neintencionálně), ale dětská četba není samostatně vymezena. V oddílu III. jsou například v kapitole Filosofie řazeny Vychovací spisy, které zmiňují v rukopise psaný spis *Mrawné naučení* z roku 1504. Oddíl IV. pak v podkapitole Světské básně uvádí hned za sebou Pohádky (spis *Pohádky velmi kratochvilné o rozličných věcech*, vydané před 1567) a Mravné a naučné (např. spis Šimona Lomnického z Budče *Krátké naučení mladému hospodáři* 2. vydání v Praze 1586). Oddíl V. v kapitole Filosofie obsahuje Mravné spisy (např. Komenského *Labyrint světa a ráj srdce* v rukopise 1623, v Čechách poprvé tištěno 1782) a Vychování dětí (např. *Knih pro dítky, nebo všeobecné obsahy a vyjádření o věcech, které dítky věděti mají, a pochopiti mohau*, tiskem 1771). Dětská četba se pak vyskytuje i v samotném oddíle VI. v jiných kapitolách, např. v kapitole Pěkná umění, podkapitole Světské básně Václava Tháma *Básně w řeči wázané* (1785) či podkapitole Básně jinotajitelné Václava Rodomila Krameria *Obnowený Ezop* (1815).

Vyčlenění spisů pro mládež až v posledním oddíle Jungmannovy *Historie literatury české* koresponduje s novými badatelskými přístupy intencionální a neintencionální LPDM, jak ji rozděluje i Voit v *Encyklopedii knihy*.

4. Rozvoj technologií souvisejících s výrobou knihy

V 19. století nastal technický rozvoj v mnoha odvětvích výroby a bylo tomu tak i ve výrobních procesech souvisejících s knižním trhem. Tato modernizace se u knih promítla v postupu výrobního procesu, v použitých materiálech, ve vzhledu, v rozvoji knižního trhu a potažmo i ve vlivu na příjemce. Proto je uveden technický a technologický pokrok související se zhotovováním knihy.

Večeřa (2015, s. 13) uvádí periodizaci tištěných médií a dlouhé 19. století (tedy od konce 18. století do 1. světové války) označuje za období raně moderního vývoje.

Devatenácté století jakožto století páry spojené s množstvím nových vynálezů přineslo řadu společenských změn. Vývoj a vynálezy se nevyhnuly ani oblasti tiskařské, která byla postupně technizována. Původní ruční knihtiskařský lis ovšem zůstává daleko do 19. století především v menších tiskárnách.

Změny v konstrukci samotného tiskařského lisu na sebe nechaly čekat dlouho. Do konce 15. století zvládl původní tiskařský lis maximálně 20 otisků za hodinu. Ruční tiskařský lis od Gutenbergových dob neseznal větších změn až do počátku 17. století, kdy Willem Janszoon Blaeu přišel s první vylepšením, kdy pohyb tlakové desky byl pružný a otisk pozbyl nevzhledné stínování. Jeho vynález se ale nerozšířil. (Bohatcová 1990, s. 333)

Velkého úspěchu naopak doznal železný tiskařský lis, který nezávisle na sobě zkonstruovali Wilhelm Haas v Basileji roku 1772 a Charles Stanhope v Londýně roku 1804. Stanhope svůj lis ke všemu vybavil pákovým převodem na vřeteno, který zvětšuje sílu tlaku a umožňuje tak použití větší tiskové plochy (Vránková a Pohlreich 2015, s. 54). Tím se výrazně zvýšil počet otisků za hodinu na 250. Do Prahy se první takový lis dostal v roce 1830. (Voit 2008a, s. 536)

S revolučním pokrokem přišel roku 1810 Friedrich Koenig, který do tiskařského lisu zapojil otočný tlakový válec působící na plochou sazbu, čímž vznikl rychlolis a už jeho první prototyp zvýšil počet otisků za hodinu na 400, o 6 let později už dosáhl 1400 otisků. (Voit 2008a, s. 536) Rychlolisy ihned našly uplatnění v tisku periodik, už roku 1814 byl jeho provoz spuštěn v tiskárně The Times. V Praze první rychlolis poháněný parou vlastnili synové Bohumila Haase od 40. let. V běžných tiskárnách se používal menší a lehčí rychlolis Davida Napiera, který poháněla lidská síla, ale i tak byl výrazně výkonnější než klasický knihtiskařský lis. (Vránková a Pohlreich 2015, s. 59) Další pokrok následoval už ve druhé polovině 19. století zkonstruováním rotačky a výroba se znovu zrychlila a zvýšila produktivitu (Bohatcová 1990, s. 336).

Na větší změnu čtyři sta let čekalo písmolijectví. První ruční licí stroje vznikly v roce 1840 a litery se musely ručně opracovat. Podařilo se tak získat 1200–1500 liter za hodinu. V 60. letech 19. století se díky zlepšení Angličanů Johnsona a Atkinsona produkce zvedla až pětinasobně a další zlepšení vedlo až k 9000 liter za hodinu. (Bohatcová 1990, s. 337)

Jako samostatný obor se písmolijectví objevilo v Českých zemích už na konci 17. století, ale souvislou práci pražských písmolijek začal až roku 1751 Václav Jan Krabata. Dalšími pražskými písmolijci v první polovině 19. století byli Jan a Vojtěch Novelliové, Jan Jirí Matthes, Josef Graf. Vlastní písmolijny si zřizovali i tiskaři jako Moše ben Jisra'el Landau a Jan Spurný, nejzajímavěji se ale jeví písmolijna přidružená podniku synů Bohumila Haase, kde se odlívala i cyrilice a hlaholice. (Bohatcová 1990, s. 337) Písmo v 19. století usiluje o standardizaci výšky písma a v zemích Evropy převládá používání francouzského měrného systému Didotova. Ovšem pražská Haasova tiskárna měla měrný systém vlastní, kterým se odlišoval od ostatních písmolijek. (Vránková a Pohlreich 2015, s. 84)

S výrobou knih souvisela i výroba papíru, která znamenala zásadní posun v 1. polovině 19. století. Projevily se tři výrazné změny – strojní výroba, bělení chlórem a hledání nových surovin.

Hlavní surovinou až do konce století byly lněné nebo bavlněné hadry, ovšem už od 15. století se pro nedostatek hledají jiné použitelné suroviny. V 18. století se objevují první vážnější pokusy, a to se stromovou kůrou, s rýží, mořskými řasami, listy kukuřice, mechem, chmelem, kopřivami a mnoha dalšími snadno získatelnými surovinami. Od přelomu 18. a 19. století pokusy s nahrazením hadroviny probíhaly i v Českých zemích, Schönfeld v Praze roku 1790 založil morušový sad a hodně pokusů se vztahovalo k použití slámy či mechu. Většího úspěchu ale dosáhl až Friedrich Gottlob Keller, jehož použití mechanicky zpracované dřevoviny se do výroby dostalo v roce 1846. (Zuman et al. 1983, s. 111–113)

Nově se začíná používat na bělení papíroviny chlór, jež byl objeven ve 2. polovině 18. století. V Českých zemích byl poprvé použit ve Vrchlabí roku 1812. (Zuman et al. 1983, s. 124)

Strojová výroba papíru přichází s vynálezem stroje na nekonečný pás papíru, na nějž získal patent Francouz Nicolas-Louis Robert v roce 1799. Jeho vynález pak Angličani Henry a Sealy Fourdrinierové a mechanik Bryan Donkin roku 1808 vylepšili o pohon vodním kolem, což umožnilo nepřetržitou práci stroje. Roku 1820 byl stroj zdokonalen použitím vyhřívaného válce na sušení papíru. Souběžně s těmito vynálezy roku 1805 Joseph Braham a John Dickinson zkonstruovali válcové síto otáčející se v kádi, které se využívalo k výrobě tlustších papírů a kartonů. (Zuman et al. 1983, s. 151) V Českých zemích byl první papírenský stroj v Bubenči a

do 40. let v Českých zemích strojní výrobu zavedlo 8 podniků, jejich strojní výroba tvořila 30 % celkové produkce všech tiskáren. (Zuman et al. 1983, s. 153)

Během 19. století došlo i k rozvoji grafických technik pro ilustraci a výzdobu knihy. Už ve 2. polovině 18. století se grafické možnosti výrazně posunuly vynálezem dřevorytu. Thomas Bewick roku 1771 vyhrál soutěž o nejlepší původní dřevorez, tím že výrobu tiskového špalíku výrazně upravil, aby získala bohatší stupňování pultónů. (Krejča 1981, s. 39) Pro špalíček na tisk z výšky se využívá především tvrdé zimostrázové dřevo a je seříznuto napříč kmenem, pro práci se používají rydla různých tvarů, která umožňují jemnější kresbu než dřevorez. (Baleka 2002, s. 87) Právě díky používanému náčiní se technika odlišuje od hrubšího dřevorezu.

Do Čech se dřevoryt dostal kolem r. 1830 zásluhou německých rytců Mohrmanna a Hoffmanna, u kterých se vyučil první český dřevorytec Ferdinand Ziebiker (Bohatcová 1990, s. 340). Hojněji se dřevorytu v české knize používal až ve 40. letech 19. století především v tiskárně synů Bohumila Haase a Medauově tiskárně v Litoměřicích, ovšem až do 50. let převažovala tvorba německých rytců zhotovená podle domácích předloh (Voit 2008a, s. 220).

Zlomovým objevem byl vynález litografie, tedy techniky tisku z plochy, kterou rozvinul pražský rodák Alois Senefelder roku 1799. Využil chemické vlastnosti vápencového kamene, na nějž se kreslí pomocí masné litografické tuše či křídou. Vápenec se pak připravuje roztokem kyseliny dusičné a arabské gumy, čímž se kresba na kámen fixuje, tuš či křída se pak může terpentýnem vymýt. Když se následně kámen navlhčí a naválí tiskařská barva, vodu přijme nepokreslená část a barva ulpí pouze na malbě. To je základní princip kamenotisku, který se ovšem rozvinul do mnoha různých podob, i takových, při kterých se do kamene tisknoucí elementy leptají či ryjí. (Voit 2008a, s. 541–542)

Senefelder se snažil vytvořit techniku, která by usnadnila a zlevnila tisk not i textu, pracoval na pokusech, které by vedly spíše k vynálezu stereotypie, ovšem na techniku litografie přišel náhodou, když byl vápencový kámen užíván běžně k roztírání barvy použit na zapsání seznamu a Senefelder díky tomu zaznamenal jeho vlastnosti, jež pak využil pro novou grafickou techniku, která byla poprvé využita při tisku not. (Kneidl 1997, s. 18)

Barevná litografie vzniká za pomoci tolika kamenů, kolik je barev, každý kámen tedy nese jednu barvu. První barevnou litografii Senefelder vytvořil roku 1826. Barevná litografie našla uplatnění především v knižní tvorbě, kde je barva důležitá, tedy odborné publikace, alba a také knihy pro děti. (Bohatcová 1990, s. 342)

I litografie se dočkala technologického pokroku v podobě rychlolisů, ovšem jak popisuje Baleka (2002, s. 204) „pro tisk uměleckých litografií zůstává zatím nenahraditelný ruční lis různých konstrukcí.“

Ačkoli vynálezem kamenotisku byl rodák z Prahy, na svém vynálezu pracoval v Německu a v Čechách první kamenotiskárnu založil Antonín Langweil až roku 1819, ale funguje jen krátce. Během půl roku od října 1820 do dubna 1821 vznikly v Praze kamenotiskárny hned tři – u Jana Nepomuka Ferdinanda Schönfelda, u Bohumila Haase st. a u Antonína Machka. (Voit 2008a, s. 542–543) Jako ilustrační složku litografii knih pro děti a mládež používal litoměřický Karel Vilém Medau, který litografii začal používat roku 1831. (Bohatcová 1990, s. 342–343)

Třetí novou grafickou technikou je oceloryt, což je technika tisku z hloubky. Poprvé byla tato technika použita roku 1820 Charlesem Heathem. Mědiryteckými rydly se ryje do ocelové desky, která je mnohonásobně odolnější a snese proto daleko více otisků. Je tedy vhodná pro velké náklady. Díky této vlastnosti je dodnes používána především pro tisk známek a bankovek. (Krejča 1981, s. 74) V Českých zemích kromě tisku cenin byl oceloryt využíván pro samostatné obrazy měst a portréty. (Bohatcová 1990, s. 344)

Dřevoryt má mezi novými grafickými technikami výhodu v tom, že se jedná o tisk z výšky a je tedy možné ho tisknout zároveň s textem, oproti tomu litografie a oceloryt musí být tištěny zvlášť, což výrobu časově prodlužuje a tím i prodražuje.

5. Výzkum

Samotný výzkum pracující s vytvořenou bibliografií se zaměřuje na typografii, tedy písmo, dekor a ilustraci, na vnitřní uspořádání knihy, na vnější vzhled, který zastupuje papír a vazba, na tiskařskou obec a krátce i na provenienci.

5.1. Metodologie rešerše titulů

Pro vyhledání titulů, jimiž se práce zabývá, je nejdříve třeba stanovit žánry, které budou a nebudou pro analýzu vybrány. Téma práce stanovuje dobu, území a jazyk vydání, tedy 1. polovinu 19. století (1801–1850) na území současné České republiky v českém jazyce. Žánrově je výběr přizpůsoben charakterizaci intencionální LPDM, jíž se zabývá samostatná kapitola 3. Literatura pro děti a mládež a která žánry definuje. Práce bude věnována dětské četbě intencionální, přičemž intence titulů zařazených je specifikována autory či tiskaři, resp. nakladateli, kteří do názvu děl, do názvů edic či do specializovaných nakladatelských (tiskařských) nabídek přidali zmínku o určení dětem či mládeži, či byly v pozdější době institucionálně přiřazeny k LPDM (např. Ezopovy bajky). Formou je zájem definován o knihu, tím je vyloučena časopisecká produkce.

5.1.1. Širší souvislosti

Rešerše vhodných titulů splňujících parametry dané rozsahem zadání přinesla i vzhled do oblastí, jimiž se tato práce primárně nezabývá, ale pro celistvost produkce knih pro děti a mládež na našem území je třeba se alespoň okrajově zmínit. Tyto tituly nebudou analyzovány, bude pouze představeno jejich postavení v rámci celku dětské četby. Jsou to knihy vydané pro dětské čtenáře na zkoumaném území v němčině, knihy vydané v českém jazyce mimo dané území, produkce časopisecká, zpěvníky, učebnice, naučná a náboženská literatura. Zmíněna bude i produkce neintencionální dětské četby, především žánry vycházející z lidové slovesnosti, historické příběhy a mezigenerační žánr povídky.

Vhled do titulů v německém jazyce vydaných na území současné ČR sledovaného období přináší z primárních zdrojů rešerše v online katalogu Národní knihovny ČR. Z 426 výsledků byla po sjednocení záznamů totožných vydání velká část (konkrétně 164 titulů) v němčině. Výjimečně (třikrát) se objevují vydání tištěná dvojjazyčně – česky a německy –, která jsou zařazena do výběru bibliografie, např. *Sto básnj pro djtky : (a sice 50 českých a 50 německých) = Hundert Tabellen für Kinder : (50 deutsche und 50 böhmische)* sepsané od Františka Xavera Jana Maška z roku 1845, vydané v Praze tiskem Jana Spurného.

Většina tisků v německém jazyce vyšla v Praze (70), dalšími místy vydání jsou především města západních a severozápadních Čech – Cheb (34), Litoměřice (32), Žatec (4), Plzeň (3), Karlovy Vary (1). Tisky označené více místy vydání zastupují spojení Praha+Litoměřice (4) a Praha+Litoměřice+Teplice (10). Jižní Čechy zastupuje Tábor se třemi vydáními, západní Čechy reprezentuje jediné vydání v Litomyšli, na Moravě jsou to dva tisky – jeden v Brně a jeden v „Brně a Olomouci“.

Jsou zde zastoupeny i německé originály, které v bibliografii českých tisků najdeme jako překlady, např. *Die Ostereyer : eine Erzählung zum Ostergeschenke für Kinder von dem Verfasser der Genovefa [Christoph von Schmid]* vydané 1818 v Litoměřicích a 1820 v Chebu, v překladu do češtiny jako *Kraslice, aneb, Malovaná wagička : powjčka k přjgmnému dárku pro Českau a Morawskau sskolnj mládež od skladatele Genowefy [Christopha von Schmida], zčesstěná od Tomásse Kubelky* vyšla v Praze také už roku 1818.

Výše popsané dokazuje, jak pevně byly České země provázány s německou kulturou a vydávání německých titulů v originále pro české Němce silně ovlivňovalo produkci českojazyčnou. Kapitola 5.2. Typografie popisuje snahy se od německého vlivu oprostit užitím antikvy a latinky pro tisk češtiny. Nutno tedy zmínit, že ani jediný tisk v německém jazyce není tímto typem písma vysazen a zmíněný dvojjazyčný titul odlišuje německý text od českého právě užitím tiskového písma pro sazbu.

Několik málo titulů vydaných v českém jazyce mimo území současné ČR představuje Josef Jungmann ve své *Historii literatury české* v oddílu VI., podkapitole Spisy pro mládež. Tento typ ve sledovaném období reprezentuje osm záznamů (jeden ve třech titulech), z nichž by žánrově vyhovovalo pouze třídílné dílo Joachima Heinricha Campeho. První díl *Kolumbus, aneb Wynalezenj Západnj Indye : ke čtenj přjgmná a vžitečná kniha pro Djetky a mladých lidj* z roku 1825 vydaný v Banské Bystrici ve své databázi uvádí NK ČR v několika exemplářích. Druhý díl Jungmann označuje pouze jako *Kortes* vydaný tamtéž roku 1840 a třetí díl pouze jako *Pizarro* vydaný s mapami 1841 (Jungmann 1849, s. 466), tyto dva díly nejsou v SK ČR zachyceny. Žánrově by do této kategorie spadal i titul ve slovenštině vydaný v Levoči 1846 *Zornička. Zábawňik pre djetki. Zvazok I.*, ovšem pochopitelně se odchyluje i jazykově.

Produkce periodik cílených na dětského čtenáře se v Českých zemích počíná až v 50. letech 19. století. Vychází z rozvoje pedagogiky a mimoškolní výchovy, tedy s funkcí především didaktickou (Švec 2014, 20–25 s.). Ve sledovaném období ještě tedy českojazyčné časopisy pro děti a mládež neexistují, ovšem tvorba pro děti se v některých periodikách objevuje. Zmiňuje to ve své *Historii literatury české* Josef Jungmann ve zmíněné podkapitole Spisy pro mládež.

Jungmann informuje, že v časopise *Čechoslaw* vycházely „Mrawné powídky wyprawowání pro děti ze spisů dílem Herderowých, od Štěpničky, Jirsíka aj.“ (Jungmann 1849, s. 470). Jedná se o časopis *Čechoslaw*, který vydávali Václav Rodomil Kramerius, Karel Vilém Enders a Jan Nepomuk Ferdinand Schönfeld, vycházející v letech 1820–1825. Dále uvádí několik titulů uvedených v časopisu pro učitele a vychovatele *Přítel mládeže*, např. *Sychry: Dewatero mrawných rozmlauwání w podobenstwich* 1842–3, či *Kratochwilné hry pro mládež* 1843. Jako poslední příklad uvádí *Některá přátelská ponaučení mladým lidem* v časopise *Česká wčela* v roce 1843.

Z těchto informací můžeme vysledovat, že tvorba zaměřená na děti a mládež se v českých periodikách rozvíjí spíše až ve druhé polovině sledovaného období, tj. nejdříve ve 20. letech 19. století. To předchází vyčlenění tohoto zaměření do samostatných časopisů v 50. letech, z nichž první je časopis *Včelka* vycházející od roku 1850 Evangelickým učitelstvem v Humpolci (Švec 2014, s. 68–69).

Je nutné zmínit, že největší podíl nezařazených žánrů literatury představuje literatura naučná. Produkce naučné literatury, hlavně školních učebnic, se prudce zvedla v 70. letech 18. století ve spojení s tereziánskými reformami školství. Jungmannovy záznamy představují tituly naučného rázu, vycházející hlavně ve Vídni, Budíně i Pešti, Bratislavě (Prešpurku) a Liptovském Mikuláši. Běhalová (2018, s. 59) uvádí, že učebnice vydávané v Landfrasovské tiskárně, a bylo tomu tak zřejmě i v dalších tiskárnách, byly dílem místních pedagogů hlavní školy a gymnázia.

S žánrem naučné literatury byly z rešerše vyřazeny i zpěvníky, které nelze zřetelně oddělit školní od soukromých.

Náboženská literatura nebyla do rešerše zařazena, neboť ji považujeme spíše za literaturu naučnou, výchovnou, ne za literaturu krásnou. Produkci pro děti této oblasti představují hlavně katechismy, modlitby a křesťanská dějprava.

Hraniční žánry jsou ponechány, pokud splňují více charakteristik LPDM než jich porušují – například povídky s katechickým rázem jsou sice texty s náboženským podtextem, mají ale především formu povídky a výraznou didaktickou funkci rozvíjející hodnotovou a sociální orientaci čtenáře.

Rozsáhlou skupinou titulů nezařazených do výzkumu práce je dětská literatura neintencionální. Tuto skupinu představuje několik žánrů, které jsou běžné jak pro dětskou četbu, tak pro četbu dospělých. V této oblasti se prosadili vlastenečtí autoři Jan Hýbl, Václav Rodomil Kramerius a František Bohumil Tomsa.

Takovými jsou žánry vycházející z lidové slovesnosti – pohádka, pověst či legenda. Pohádka je žánr, který je v dnešní době nejvíce přisuzován pouze dětskému čtenáři, ještě v 19. století byla ovšem šířena mezi všemi lidmi, v ústní i knižní podobě. Příběh, ve kterém vystupují nadpřirozené bytosti a jehož svět ovládají kouzla, představuje například *Ledák a vodnj duch, anebo: přjhody Woldemára, cestugjciho rytjře: Kauzedlná powjodka starobylého wyprawowanj z prostřednjho wěku* od V. R. Krameria (Tábor: Alois Josef Landfras, 1844) či tradiční námět sepsaný týmž autorem *Welmi kratochwilná hystorie o Popelce, anebo Spanilost a ctnost dogde odměny* (Jindřichův Hradec: Alois Josef Landfras, 1844).

Historický příběh patří také k LPDM, která není záměrně určená dětem, ale k dětským čtenářům má blízko. Příkladem může být *Prowaznjk w Petrohradu, anebo Wznessená swadba: hystorycké wyprawowání dle prawdivé události* V. R. Krameria (Tábor: Alois Josef Landfras, 1845) či *Alfonzo a Alménon; Karangho a Lelanga: dwa přjběhowé z dáwnowěkostí* F. B. Tomsy (Hradec Králové: Jan Pospíšil, 1825).

Povídka je žánr určený všem věkovým kategoriím a není-li specifikována, může být neintencionální LPDM. Příkladem takových může být *Kratochwil na přístwě, anebo rozmanité powjoky pro ukrácení času při wečernjch schůzkách w zimě sebraných J. Hýblem* (Litomyšl: Jan Josef Tureček, 1835) nebo *Ljzynka, anebo, Radostné shledánj: wyprawowánj dle přjhody z nowěgssjch časů* V. R. Krameria (Tábor: Alois Josef Landfras, 1844).

K neintencionální LPDM můžeme přiřadit i kramářské tisky a knížky lidového čtení, u nichž není směřován záměr na dětské čtenáře, jejich oblíbenost v širokých vrstvách společnosti ale svědčí o možnosti četby dětmi. Jaroslav Vobr (Státní vědecká knihovna, Vobr, 1973, s. 3) zdůrazňuje, že soupisy knížek lidového čtení nejsou zdaleka kompletní především za 19. století, zdůrazňuje ovšem jejich oblibu v tomto období.

5.1.2. Rešerše

Pro vyhledání vhodných titulů byly primárně použity dva zdroje jasně definující knihy pro děti a mládež. Jako dobově autentický zdroj byla použita Josefa Jungmanna *Historie literatury české. Aneb: Saustawný přehled spisjů českých s krátkau historií národu, oswícení a jazyka* z roku 1849 [online] dostupné z [www:https://archive.org/details/josefajungmanna00junggoog/](https://archive.org/details/josefajungmanna00junggoog/), čerpáno z Oddělení VI., podkapitoly Spisy pro mládež na str. 463–471 (online 486–494), druhým zdrojem pak byl online katalog Národní knihovny ČR [online] dostupné z [www:https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=nkc](https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=nkc) za pomoci Tematické

mapy fondů, kde je možné nastavit vyhledávání LPDM (26 – Literatura pro děti a mládež), následně zvolit pouze beletrii a rok vydání 1801–1850.

Výsledkem průzkumu těchto dvou zdrojů bylo po odfiltrování titulů nesplňujících požadavky datací, územním vymezením či jazykově dohromady 435 záznamů (*Historie literatury české* 210 a NK ČR po sjednocení záznamů totožných vydání 225).

Dalším krokem bylo vyřazení žánrově nevhodných titulů, jejichž určení bylo popsáno výše. Následně byla sjednocena totožná vydání z primárních dvou zdrojů, čímž byla ověřena část záznamů neaktuálního zdroje (Jungmannovy *Historie*). Metoda ověření je použita z důvodu možnosti chyby lidského faktoru, ať už Josefa Jungmanna, tak současných katalogizátorů. Pro ověření zbylých nesjednocených záznamů byl proto použit průzkum v digitální databázi Souborný katalog ČR [online] dostupné z [www: https://www.caslin.cz/](https://www.caslin.cz/), která sdružuje dokumenty uložené ve fondech spolupracujících českých knihoven a dalších informačních institucí. Další tituly byly ověřeny prostřednictvím digitalizátů nebo metodou *de visu*.

Dále byly dohledávány chybějící tituly edic. Tyto jsou většinou číslované, což pomáhá orientaci, které tituly chybí. Kompletované rozsáhlé edice jsou především *Kristofa Šmida Wesskeré spisy pro mládež* nákladem Václava Špinky, *Kristofa Schmida Spisy pro mládež* vydávané Janem Hostivitem Pospíšilem a *Biblioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk* nákladem Arnošta Josiáše Fourniera. Dvěma prvním zmíněným edicím se několik titulů nepodařilo dohledat a poslední je kompletní. Průzkum se zaměřil i na další díla oblíbených autorů a překladatelů – především nejvíce zastoupeni Christoph von Schmid a Gustav Nieritz, dále také Václav Rodomil Kramerius, Jan Hýbl, František Bohumil Tomsa, Alexander Friedrich Franz Hoffmann, František Doucha, Christian Gotthilf Salzmann, Jan Javornický, Vojtěch Nejedlý ad. Oba průzkumy byly prováděny pomocí digitální databáze Souborný katalog ČR [online].

Výsledkem byla bibliografie o 268 položkách, z toho 12 titulů bylo vícesvazkových, celkem se jednalo tedy o 286 svazků, které splnily rozsah zadání i definici literatury pro děti a mládež.

5.1.3. Zpracování bibliografie

Výzkum probíhal na základě náhledu do jednoho, výjimečně do dvou exemplářů, převážně z fondu NK ČR, v Praze dále v KNM, PNP a AV ÚPČL, v mimopražských knihovnách v MZK, SVKPK a MČRT. MJH nenabízí přístup k online katalogu na internetu, ale jeho fond byl využit především ke konkrétnímu zaměření na papírové obálky

z jindřichohradecké a litomyšlské produkce, jejichž zachování je v této knihovně výrazně častější než u exemplářů NK ČR.

Při práci s vyhledanými svazky bylo dohledáno ještě několik titulů, které uváděly nakladatelské nabídky spisů pro mládež a původnímu průzkumu unikly. Tímto způsobem bylo odhaleno dalších 24 titulů o 29 svazcích, které byly zařazeny do bibliografie. Jeden přidáný titul nemohl být nakonec zařazen, neboť v SKČR jeho vlastnictví uvádí pouze KNM, která bohužel nemohla titul předložit kvůli aktuálnímu provizornímu chodu knihovny mimo historickou budovu muzea.

Naopak analýzou jednotlivých tisků jich bylo několik vyřazeno, neboť byly posouzeny jako žánrově nevyhovující. Jednalo se o díla, jejichž název, nebo zařazení v katalogu značilo, že se jedná o beletrii, ovšem analýzou textu byla zhodnocena jako naučná. Vyřazené tituly jsou celkem tři.

Během zpracovávání výzkumu bylo několikrát zjištěno, že moravská produkce je výrazně méně zastoupena, což mohlo být způsobeno primární rešerší v katalogu pražské NK ČR. Rešerše proto byla více rozšířena na elektronický katalog MZK, která uchovává jeden z nejvýznamnějších souborů tisků moravské provenience. Tímto rozšířením ale nebyly přidány žádné další tituly.

Výsledkem je bibliografie o 289 položkách, z toho 13 titulů je vícesvazkových, celkem se jedná tedy o 312 svazků, které splňují rozsah zadání i definici literatury pro děti a mládež. Jednotlivé záznamy jsou uváděny pomocí citační normy ČSN ISO 690 a jsou řazeny prvotně dle roku vydání, druhotně abecedně dle názvu. Odkazování na tituly v textu a přílohách je vedeno pomocí zkráceného názvu a číselného odkazu na pořadí v bibliografii. Autorka práce si zároveň uvědomuje, že nemohly být zachyceny všechny tituly, a to především proto, že knihovny málokdy přisuzují označení žánru LPDM v elektronickém katalogu a jsou tedy těžko dohledatelné vzdáleným přístupem.

Pro přepis názvů titulů v bibliografii i v textu výzkumu byla zvolena transliterace. Zvoleno tak bylo na základě způsobu přepisu dvou hlavních zdrojů, tedy Jungmannovy *Historie literatury české* a elektronického katalogu NK ČR, které uvádějí názvy převážně transliterované a možnost vyhledání daných titulů se díky sjednocenému znění usnadní.

5.2. Typografie

5.2.1. Písmo

Knihtisk Českých zemí na přelomu 18. a 19. století ovládala novogotická písmo, švabach a fraktura. Švabach byl na tomto území poprvé pro tisk češtiny použit už v době

prvotisků (Voit 2008b, s. 870). Během 16. století naprosto vytlačil domácí bastardu, protože když se oddělilo písmolijectví od tiskařství, pro tiskaře bylo jednodušší i výhodnější kupovat písmový materiál ze zahraničí, navíc byla novogotická písma posuzována jako velmi vhodná díky svým vlastnostem vyhovujícím požadavkům skladby češtiny (Muzika 2005a, s. 477–478). Před polovinou 16. století se ke švabachu připojila světlejší a úspornější fraktura, společně se staly hlavními písmo pro tisk češtiny až do počátku 19. století, pro tisky určené nejširším lidovým vrstvám až hluboko do 19. století (Muzika 2005a, s. 492–493). Stejně jako v dobách počínajícího knihtisku, kdy tištěná kniha napodobovala knihu rukopisnou, se konzervativní čtenář nerad přizpůsoboval novým postupům. Na takového čtenáře s tradičními představami a požadavky bylo cíleno, což i pro tiskaře bylo výhodné, neboť použití starého písmového materiálu bylo levnější a podobný vzhled tisků napříč stoletím umožňoval přetisky starých vydání.

Antikva se užívala kontinuálně pouze pro latinu, a to písmovým materiálem zahraničního původu. Novogotická písma držela výsostné postavení pro tisk češtiny a němčiny z několika důvodů. Již zmiňovaná vhodnost grafických možností pro češtinu, nábožensky motivovaný odpor, protože antikva byla chápána jako „papeženské“ písmo, především ale historicko-politický vývoj, který zapříčinil závislost na německém kulturním vzoru. (Voit 2008a, s. 57)

Pokusů o použití antikvy pro tisk českého textu bylo několik už od první poloviny 16. století (Muzika 2005b, s. 289–291), ale až na konci 18. století čeští obrozenci začali sazbu češtiny prosazovat soustavněji a to především prací českého buditele Františka Jana Tomsy, jež sám navrhl a zadával výrobu antikvy s českými akcenty, což se mu na přelomu 18. a 19. století povedlo (Kabát 1926, s. 104).

Následky napoleonských válek, které zapříčinily nedostatek financí i kovu pro písmolijny, zpomalily proces prosazování antikvy pro češtinu. Buditelé ale otázku písma postavili do popředí svého snažení s touhou odtrhnout se kulturně od německého vlivu a dokázat to i vnější úpravou knihy. Josef Jungmann ve své Slovesnosti z roku 1820 latince vyhradil výsadní postavení v české naučné literatuře, Josef Kajetán Tyl se prosadil o zavedení latinky podle Tomsovy úpravy jako písma české krásné literatury. (Muzika 2005b, s. 296) Rok 1848 přinesl příznivější podmínky a zvýšila se potřeba českého tisku antikvou na podporu národního uvědomění, čemuž vyšla vstříc písmolijna bratří Haasů, jež po roce 1850 vyráběla a ostatním tiskárnám dodávala latinková písma dle revidovaných Tomsových návrhů. (Kabát 1938, s. 175)

Představu o vybavení písmovým materiálem běžné české knihtiskárny 1. poloviny 19. století přináší Solpera (2018, s. 71–78), jež analyzoval písmo landfrasovské tiskárny v Jindřichově Hradci. Sám tuto tiskárnu svou úrovní považuje za průměrnou, což umožňuje výsledky jeho výzkumu zobecnit.

Solpera (2018, s. 71–72) popisuje, jak požár města v roce 1801 tiskárnu zastavil pouze na krátký čas, ta byla ještě téhož roku obnovena a zásobena písmo pražských písmolijců Krabata a Spurného. Jednalo se o několik stupňů fraktury, švabachu a zastaralé antikvy barokního tvaru. Aktuální klasicistní antikva starou nahradila kolem roku 1815.

Když podnik přebral syn zakladatele Josef Alois Landfras, pořídil k dosavadnímu písmovému materiálu sady dobově moderních titulkových písem a počátkem 40. let se pro sazbu delších textů prosadila kontrastní klasicistní antikva odklánějící se od německých typů, ale naopak se vzhledově přibližující k písmům Bodoniho či Didota, ovšem s výrazně nižší kvalitou (Solpera 2018, s. 73–74). Kromě této tiskárna vlastnila i 22 sad titulkových písem různých velikostí a zdobení – dekorované, s ornamentálně formovanými serify, s iluzí plastičnosti, rukopisná písmo. (Solpera 2018, s. 76–77)

Nad antikvou ovšem převažovala lomená písmo, fraktura, švabach, ale i řezy podobné textuře s tvarově složitějšími verzálkami. Většina těchto písem měla české akcenty, neboť sloužily pro tisk češtiny a němčiny. (Solpera 2018, s. 77)

Solpera uzavírá práci o typografii landfrasovské tiskárny v 19. století tím, že typografii 19. století označuje za specifickou. Sazba akcidenčních tiskovin, ale třeba i titulních listů, jež byly kompozičně složitější než standardní text knihy, náležela v době neexistence grafiků běžným sazečům a ti se dle Solpery (2018, s. 80) „drželi jen jedné zásady, aby každý řádek byl z jiného, nejlépe naprosto odlišného písmo“.

Dětská kniha v otázce použití písmového materiálu zaujala zajímavé postavení, protože na základě teoretických znalostí zde vznikl rozpor mezi dvěma trendy. Byla to četba pro široké společenské vrstvy a lidové obyvatelstvo, ač pouze vymezené věkové skupiny, a z tohoto hlediska by měla převládat novogotická písmo hluboko do 19. století. Ovšem jakožto nástroj lidovýchovní sloužila jako prostředek vlasteneckých snah a zavedení antikvy by se do tohoto typu četby mělo promítat nejdříve.

Použití písmo v první polovině 19. století bylo právě na pomezí „starého“ a „nového“. Tradice posledních staletí byla narušena a postupně nahrazována. Výzkum ukazuje, že novogotická písmo skutečně do poloviny 19. století převládala i v dětské knize – více než 81,1 % (253) tvořily tituly tištěné novogotickým písmem (antikvu měly maximálně v použití pro latinu či cizí slova), celých 90,7 % (283) tvořily tituly, jež novogotická písmo používaly

jako chlebové písmo, přičemž v tomto jasně převládá fraktura nad švabachem se 76 % (237) z celkového počtu zkoumaných tisků. Antikva byla v textu, ať už jako písmo textu, metatextů, nebo jako vyznačovací, použita pouze v necelých 18,9 % (59) a jako písmo chlebové pouze v 9,3 % (29).

Výrazně menší zastoupení nežli fraktura měl ve výzkumu švabach, jehož použití pro chlebové písmo bylo necelých 14,7 % (46). Jeho další použití bylo téměř výhradně pro vyznačovací písmo na titulních listech a také jako nadpisové (názvy či označení částí, povídek apod.).

Pronikání antikvy do tisku dětských knih mělo zajímavý vývoj, který zde bude zmapován na základě zařazených titulů.

První titul vytištěný částečně antikvou potvrzuje vlastenecký záměr používání antikvy. Objevil se poprvé roku 1813 ve druhém svazku titulu *Krásné povídky k vzdělání rozumu a oslechtění srdce roztomilých dětí* (č. 11b) u Bohumila Haase, a to navíc pro velmi důležitou část textu – samotné poučení na konci každé povídky. Tento důraz na propojení antikvy a poučení vystihl vlastenecké cíle mravního poučení směřující k dětskému příjemci.

Hned vzápětí, roku 1815, následoval první titul vytištěný celý antikvou. Jednalo se o titul *Panji Miloslawová* (č. 15), jehož vlasteneckost autor podtrhl tím, že do názvu umístil „w gazyk vlastenský přeložil Jan Jawornický“ a dedikací věnoval dílo vlastenci.

Kromě běžného používání antikvy pro latinu, byla pak do roku 1830 použita antikva pouze v několika titulech mezi lety 1824 a 1825, a to navíc pouze jako písmo vyznačovací. V povídce *Blahowid* (č. 37) pro text psaný polsky, v titulu *Kossjček tříprautkový* (č. 51) na titulním listu pro poučující citát, který byl zvýrazněn ještě tím, že byl zarovnán k pravému okraji, v titulu *Wěneček pro dcerky vlastenské* (č. 57), kde se na titulním listu objevila antikva ve dvou akcidenčních provedeních, v kurzivní podobě bylo uvedeno impressum a v dedikaci sloužila pro cizí jména a názvy. V knize *Příběhy pro Dcerky České a Moravské* (č. 76) se vyskytlo pouze akcidenční antikvové písmo v dedikaci.

V roce 1830 vyšla druhá dětská kniha vytištěná celá antikvovým písmem. Předmluva titulu *Šťěstí dobrého vychování* (č. 86) dokonce vysvětlovala, proč bylo toto písmo použito, tím, že bylo třeba, aby si vlastenecká mládež zvykla takové písmo číst, neboť spisy českých učenců byly tímto písmem tištěné také. Důraz na spojitost vlastenectví a vzdělanosti byl tímto umocněn.

Ve 30. letech bylo místo pro antikvu vyhrazeno hlavně v metatextech – v titulu *Květ chmelový* (č. 101) a jeho druhém vydání (č. 145) pro autorův životopis, v titulech *Hodný Fridoljn a bezbožný Dětrich* (č. 104) a *Karbanjk Latour* (č. 174) pro předmluvu, v titulu *Gustaw*

Wása (č. 232) pro nakladatelskou nabídku. Povídka *Holaubek* (č. 139) uvedla v textu vzkaz a dopis, jejichž sazba byla odlišena právě použitím antikvy.

Ve 30. a 40. letech byla antikva používána občas pro jeden z typů a stupňů písem užitých na titulním listu, ačkoli jinde v textu použita nebyla (č. 116, 119, 166, 194, 198, 199, 205), či jí byla vyhrazena určitá část textu, jako ve vícesvazkovém díle *Bibliotéka mládeže* (č. 167), jejichž šest svazků bylo tištěno frakturou, ale básně byly antikvou. Pouhou výjimkou byly další tituly tištěné antikvou celé, byly jimi např. *Pomněnky* (č. 108) a *Kytka* (č. 161), která navíc v doslovu vysvětlovala použití nového pravopisu (í=j, ou=au).

Zajímavý byl pokus v edici *Krisstofa Šmida Weškeré spisy pro mládež* vydávané u Špinkových ve 30. a 40. letech, jejíž 7. díl *Kraslice* (č. 143) a 16. díl *Bohumjr* (č. 168) byly vytištěny antikvou – text i titulní list –, ovšem patitul, který se pouze s drobnými odlišnostmi opakoval u všech dílů edice, byl frakturou.

První samostatné mimopražské použití antikvy pro celý text byl v textu *Jen ctností docházíme štěstí* (č. 193) u Václava Váši v Čáslavi, nepočítáme-li ovšem vydání *Pomněnek* v Praze a Hradci Králové.

Kolem roku 1844 se tituly tištěné celé antikvou stávaly častějšími a do konce roku 1849 celkem ve 13 titulech, z toho dvou dvousvazkových, figurovala antikva jako hlavní chlebové písmo (č. 193, 201, 211, 219, 220, 222, 224, 239, 255, 257, 263, 269, 278). V posledním sledovaném roce, do nějž bylo zařazeno devět titulů, byl už pouze jediný z nich vytištěn frakturou. Jednalo se ke všemu o díl edice (č. 283) pokračující z let čtyřicátých a dá se tak předpokládat, že použité písmo souviselo s jednotnou podobou celé edice.

S kulturou antikvy už v první polovině 19. století do Českých zemí pronikla rozmanitá škála akcidenčních písem, u nás doloženy díky vzorníku litoměřického písmolijce Medaua, jak průběžně zmiňuje Muzika v kapitole o akcidenčních písmech (2005b, s. 303–394). Antikvová akcidenční písma se pro tisk knih využívala především pro titulní strany a do poloviny století byl i v Českých zemích, kde stále převažoval tisk novogotickým písmem, bohatý výběr.

Ve 40. letech nastal rozmach těchto typů písem v použití na titulních listech i v dětské knize. Například tituly dětské četby vycházející nákladem synů Bohumila Haase na titulní straně hlavní titul ve většině případů uváděly stejným akcidenčním písmem a Fournierova edice *Bibliotéka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk* na titulních listech používala pro hlavní titul taktéž akcidenční písmo, v obou případech se ovšem jednalo o akcidenční písma frakturová.

Ač se rozvoj antikvy na konci první poloviny 19. století stal prudším, tvořilo její použití v dětské knize pouze necelých 19 % produkce. Český knihtisk v době, kdy moderní světový

knihtisk dospíval k vrcholné podobě antikvy a její vývoj se v té době v podstatě zastavil, přetrvával ve velké většině u tradičního použití novogotických písem, což bylo jeho specifikum. Specifický charakter českého knihtisku v 19. století lze připodobnit k jeho specifickému charakteru v počátcích knihtisku, kdy světové prvotisky charakterizovala textura, již použil už sám Gutenberg pro svou *Biblia latina*, a první české tisky byly vytištěny domácím písmem, českou bastardou (Muzika 2005a, s. 329).

Boj o prosazení antikvy byl symbolicky završen až roku 1852, kdy vešlo v platnost úřední nařízení, aby učebnice v češtině byly tištěny výhradně akcentovanou latinkou. Plynule pak opanovala i krásnou literaturu. (Muzika 2005b, s. 296) Jak už ale bylo zmíněno, v tiscích pro široké lidové vrstvy, jako např. kalendáře, modlitby, písně, se švabach a fraktura udržely až do konce 19. století.

Výzkum potvrzuje dominanci novogotických písem i v dětské knize, a to i v písmech akcidenčních, a převládala tedy tradice nad vlasteneckými snahami obrozenců. Z tohoto hlediska je zajímavé pozorovat několik prvních pokusů o tisk dětské knihy antikvou, které byly často úzce spojeny s vlastenectvím. Výjimkou byl pouze poslední sledovaný rok, 1850, jemuž dominovala antikva, a to již před zmíněným rokem 1852, který stabilitu antikvy v české tištěné knize upevnil a pro dětského čtenáře ji učinil primárním písmem.

5.2.2. Ilustrace²

Holešovský (1977, s. 34) ukazuje specifické znaky ilustrace pro děti – musí být odvozena od možností dětského abstraktního a konkrétního myšlení, zdůrazňuje postavení hry v životě dítěte, upozorňuje na střet a syntézu vnímání ilustrace a vytváření estetických hodnot, vyzdvihuje kontrast estetických a metodických postupů dítěte a dospělého a podtrhuje výrazné postavení fantazie a intuice.

Jako základní funkci ilustrace v dětské knize Gebhartová (1987, s. 99) popisuje estetickou, neboť výtvarné zpracování knihy často přitahuje pozornost čtenáře a může být rozhodující při nákupu knihy, obzvlášť vybírá-li si knihu dítě samo. Další funkce ilustrace dětské knihy jsou navázané na funkce LPDM.

Autorka také v *Literatuře pro děti* (1987, s. 99–100) uvádí, že podoba a význam ilustrace (někdy také nazývána knižní grafika) se odvíjí, stejně jako podoba a význam LPDM vůbec, od potřeb dětského čtenáře. Poměr ilustrace k textu se odvíjí od vývojového období

---

² Teoretická část vznikla přepracováním a doplněním kapitoly z práce ŽÁČKOVÁ, Helena. *Markéta Pilátová a její knihy pro děti*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, Katedra literární kultury a slavistiky, 2017. 60 s. Vedoucí bakalářské práce doc. Mgr. Radek Malý, PhD. Kapitola 1. Literatura pro děti a mládež, s. 3–4.

dítěte, tedy čím mladší čtenář, tím více ilustrací. Není to ovšem pravidlem, pouze je to přirozený způsob zpřístupňování literatury všem věkovým kategoriím – dětem, které čtení ještě moc neovládají, je text zvládnutelnější, pokud ho převažují ilustrace, např. leporelo či obrazová kniha, naopak díla pro starší školní věk obsahují ilustrace sporadicky, či vůbec.

Knižní ilustrace se od ilustrace časopisecké odlišuje tím, že ji zpravidla obstarává jeden umělec, v časopise se umělecky vyjadřuje více ilustrátorů. Rozdílnost uměleckých stylů pomáhá dítěti získat přehled o možnostech nahlížení reality i vnímání abstraktna, ovšem může mít i matoucí vliv, proto se v knižní ilustraci neužívá. Kniha se vyznačuje uměleckou jednotností. Jak popisuje Dlábková (2018, s. 66), ilustrované časopisy získaly na významu více až ve druhé polovině 19. století.

Ilustrace ale může být chápána i v negativním smyslu. Navzdory svým estetickým, výchovným a poznávacím funkcím, může potlačovat funkci imaginativní, která je důležitou složkou LPDM. (Gebhartová 1987, s. 100) V praxi to znamená, že čtený text si čtenář představí dle obrazových návodů a nevytváří si vlastní představu o čteném.

Počátky vývoje české ilustrace dětské knihy se váží ke vzniku dětské knihy samotné (o které bylo v tomto textu řečeno více v podkapitole 3.3.), Encyklopedie *Orbis pictus* Jana Amose Komenského byla ilustrována z didaktických důvodů a obraz i text jsou velice úzce propojeny. Autor dílo vydal v exilu v Norimberku a pro ilustraci si vybral dalšího Čecha v exilu, Václava Hollara, ovšem vydavatel s tím nesouhlasil a ilustrace připadla německému umělci. (Stehlíková 1984, s. 11) Tedy už výjimeční intelektuálové v 17. století si uvědomovali význam ilustrace v dětské knize, možná i díky tomu byl Jan Amos Komenský tak významnou osobností pedagogiky s přízviskem Učitel národů.

V této době evropské grafice dominovaly mědirytina a lept, ale v knižní ilustraci nezískaly tyto techniky velké uplatnění. Tyto techniky ve spojení s knihtiskem představovaly technické problémy – protože se jedná o techniky tisku z hloubky a text se tiskne z výšky, nemohla být ilustrace tištěna zároveň s textem – a ilustrační dřevorez z předchozích století už nebyl pro barokní knihu dostačující. Ilustrační funkce se situovala do samostatně tištěného frontispisu. (Matějček 1931, s. 157)

Ilustrace v dalším století tedy ztratila svůj krátce nabitý význam. Ve 2. polovině 18. století vyniká Jan Karel Balzer z rodiny mědirytců. Obecně se produkce omezuje na reprodukce a původní tvorba téměř neexistuje a v rokoku vyčnívají podobizny, především tvorby Jana Berky. (Pacovský 1933, s. 530) V době národního obrození knihy ilustrovány nebyly, nebo pouze sporadicky, např. zástupnou titulní ilustrací. Pokud už kniha ilustrována

byla, jméno autora se zpravidla neuvádělo, protože přednostní význam měl text a ilustrace a její autor se nepovažovali za důležité. (Stehlíková 1984, s. 13)

Vondráček (1998, s. 61) upozorňuje na to, že ilustraci období 1. poloviny 19. století chybí důkladnější zpracování a existuje zatím jen její nástin. Sám se ve svém článku věnuje žánru obrazové knihy pro děti, jíž ilustrace dominuje a je tak dětem dobře přístupná bez pomoci dospělého. V českém prostředí se tento žánr využíval pro české a německé abecedy, jejichž zpracování se stávalo světšější a jejich výtvarné zpracování se zkvalitňovalo. (Vondráček 1998, s. 61–64) Rozsah využití ilustrace je u tohoto žánru specifický a nereflektuje funkci knižní ilustrace doby všeobecně.

Změna postavení knižní ilustrace přišla až před polovinou 19. století, kdy na podporu české ilustrace na půdě pražské akademie německý malíř Christian Ruben zadává svým studentům úkoly s národním podtextem (Pacovský 1933, s. 531). Průkopníkem ilustrace dětské knihy byl dle Stehlíkové (1984, s. 13) až ve druhé polovině 19. století především Mikoláš Aleš. Toto období je ale už mimo sledovanou etapu.

Na ilustraci 19. století měl vliv rozvoj nových grafických technik, jež jsou představeny v kapitole 4. Rozvoj technologií souvisejících s výrobou knihy. Jsou to především dřevoryt, jež se dle Pacovského (1933, s. 531) pro knižní ilustraci velmi využila, a litografie, která naopak nenašla v knižní ilustraci pevné postavení.

Z výzkumu vyplývá, že pouze 24,7 % (77) titulů mělo nějaký obrazový doprovod, ať už ilustrace či zástupný frontispis. Frontispis dokonce představoval 72,7 % z obrazového doprovodu (17,9 % z celku, 56 titulů). Ilustrace obsahovalo pouhých 6,7 % (21) z celkového počtu zkoumaných knih a barevná ilustrace byla v 1,6 % (5) z nich.

Z 21 ilustrovaných tisků byla dva přetisky dvou titulů a jedno dílo bylo dvoudílné. Celkem 5 titulů mělo ilustrace barevné.

Tři ilustrované tituly byla různá vydání s odkazem na Ezopa. *Obnowený Ezop* z roku 1815 (č. 14) byl doplněn frontispisem a čtyřmi vloženými listy ilustrací na konci knihy, jednalo se o kolorované mědiryty, které nebyly signované. *Ezopovy Básně pro Mládež* z roku 1816 (č. 17) měly ilustrace vložené přímo v textu ke každé bajce, ovšem jednalo se o jednoduché nesignované dřevořezy v rámech. *Ezop, mudrc v otroctví* z roku 1850 (č. 284) obsahoval čtyři barevné ilustrace na vložených listech. Jednalo se o velmi zevrubné rytiny bez většího propracování detailů a barvy byly také velmi jednoduchého provedení, i tyto byly nesignované.

Do roku 1840 století byly ilustrované kromě dvou zmíněných Ezopových titulů ještě čtyři další tituly. Titul *Nesšťastné přjhody k výstraze nezkušené mládeži* (č. 29) měl vložené listy s mědiryty signovanými Carl Kinzl, *Wjtězstw a odměna* (č. 80) obsahoval 16 příloh

s mědirytovými ilustracemi zařazenými do textu, jež měly popisky paralelně v češtině a němčině a signován byl pouze první z nich „Velegt in Prag bei W. Hoffmann“, *Wystęhowanci do Brasylie* (č. 87) obsahovaly pět barevných ilustrací v rámu z linek na vložených listech, jež nebyly signované, ale měly připsaný odkaz na stránku textu, k němuž se daný výjev stahoval, a *Mladssj Robinzon* (č. 119) obsahoval frontispis a čtyři mědirytové nesignované ilustrace s odkazy k textu na vložených listech.

Ve 40. letech bylo pak ilustrovaných titulů nejvíce, pouze jediný měl ovšem ilustrace barevné, a to titul *Timoteus a Filemon* (č. 166), jež obsahoval 5 barevných litografií v rámu a signovaná byla pouze poslední z nich slovy „Kamenotisk Fr. Procházky“.

Z dalších této doby se budeme zajímat jen o výraznější zajímavé ilustrace, jež něčím vynikly. Mezi takové patřil titul *Padesáte bajek a několik vážnějších básniček pro naše milé maličké* (č. 201) a jeho druhé vydání (č. 269). Oddělení „Báječky“ bylo tištěno pouze jednostranně na tužším papíru a ke každé bajce byly v horních částech listů umístěny mědirytové ilustrace, jež byly velmi detailně propracovány a díky použití pevnějšího papíru a nechání volných nepotíštěných ploch působilo přepychově. Ilustrace bohužel nebyly signované.

Signovány naopak byly ilustrace dvou dílů titulu *Miloslaw Wlnowský, bremský kormidelník* (č. 239), jež ryl britský dřevorytec Robert Branston. Signovány byly pouze frontispis, celostranná ilustrace prvního dílu a ilustrace na titulním listu, ovšem podle jednotného stylu všech ilustrací můžeme předpokládat, že Branston byl autorem všech rytin. Převažovalo velké množství půlstránkových rytin na začátku kapitoly. Tyto byly neorámované s volně mizícími okraji.

Bohatě ilustrovaný byl titul *Zrcadlo maličkých* (č. 257), který byl uveden už bordurou zdobeným patiturem, který s ornamentální výzdobou představoval výjev sedícího anděla, který dětem ukazuje knihu, na pozadí vyšívání gobelínu. Kniha měla skutečně bohatou výzdobu a v některých případech bylo těžké odlišit, zda se jedná o vinětu či ilustraci. Ilustrace byly dvojího typu – jednodušší, připomínající spíše vlys, a složitě komponované výjevy přesahující rámec pravoúhlé ilustrace. Některé z těchto složitějších kompozic byly velmi nenápadně signované monogramem HR. Obecně se dá říct, že ilustrace byly velmi důkladně propracované, využívaly hry světla a stínu, do nejmenších detailů byly zobrazeny nejrůznější materiály i výrazy tváří. Vše se doplňovalo se střídou a jednoduchou typografií, již vévodil úzký vzdušný řez antikvy.

Z odlišného hlediska byly pozoruhodné ilustrace titulu *Kwjtyj Mágowé* (č. 264), který měl pouze dvě ilustrace zařazené do třetí povídky s názvem *Newinnost wždy nad neprawosti zwjtyżj*. Jednalo se zřejmě o dřevoryty, z nichž první představoval výjev z horského průsmyku a celá kompozice působila ponuře, hned vzápětí druhá ilustrace představovala pravděpodobně

pláž s jednoduchými domky a palmami na pozadí hor, což působilo velice exoticky. Prostudováním textu bylo zjištěno, že ilustrace s textem vůbec nesouvisí a jejich umístění bylo zde naprosto nahodilé a bylo využito zřejmě pro dosažení potřebného rozsahu tisku.

Z roku 1850, jež byl zastoupen pouze 9 tituly, byly 4 ilustrované – *Bludičky* (č. 282), zmíněný *Ezop, mudrc v otroctví* (č. 284), přetisk vydání *Kratinké powídky o nakládání se zvířaty* (č. 285) a *Malý kejklíř* (č. 286). *Bludičky* (č. 282) byly ilustrované 6 barevnými orámovanými ilustracemi, které měly název, ale nebyly signované. *Kratinké powídky o nakládání se zvířaty* (č. 285) i ve svém prvním vydání oplývaly mnoha dřevoryty Karla Augusta Ferdinanda Henniga a samotný titulní list zdobený bordurou ze zvířat a přírodnin byl důkazem zaměření na grafickou podobu knihy. Poslední titul *Malý kejklíř* (č. 286) měl ilustrace v podobě nákresů a návodů, neboť na nich vysvětloval „kouzla“ použitá ve vyprávění.

Pouze frontispis byl zastoupen v 54 titulech. Do konce 30. let převládala mědirytina, která byla v 17 případech signovaná a to nejčastěji W. Želisko (Vendelín Želisko), J. Berka (Jan Berka) a Drda (Josef Jan Alois Drda). Vendelín Želisko narozený r. 1802 v Chroustníkově Hradišti v trutnovském okrese byl pražský mědirytec, jenž vystudoval pražskou akademii, kde získal několik školních cen (Toman, 1994, s. 747). O více než dvacet let starší byl mědirytec Alois Drda, jenž se narodil r. 1783, taktéž vystudoval pražskou akademii a často tvořil dle kreseb místního ředitele Berglera (Ottův slovník naučný 1893, s. 951). O dalších 25 let starší byl Jan Berka narozený r. 1758, který byl původně zpěvákem, ovšem když přišel o hlas, vystudoval ryctví a získal věhlas všestranného mědirytcce (Ottův slovník naučný 1890, s. 813).

Zajímavý byl frontispis titulu *Růženka Gedlohradská* (č. 64) signovaný Fr. Pluth, který nebyl klasicou liniovou mědirytinou, ale tečkovanou, což vyjadřovala signatura ve spojení s „gestochen“ (od něm. slovesa stechen, tj. bodat). Figurovalo zde i použití stejného frontispisu pro různé tituly u dvou nakladatelů ze dvou měst – *Knížka krásných mrawů pro usslechtilau mládež obogjho pohlawj* (č. 50) u Leopolda Raynera r. 1825 a *Sstědrý večer* (č. 110) u Martina Budislava Neuräuttera r. 1834. Šlo o tentýž výjev modlíciho se chlapce rytý Drdou.

Od 40. let převládala litografie, která byla častěji signována a jakožto autor naprosto dominoval F. Zelinka (Ferdinand Zelinka). Ferdinand Zelinka byl kreslíř a litograf narozený v Jindřichově Hradci roku 1828, po polovině století pracoval v litografickém závodě K. V. Medaua (Toman, 1994, s. 726). Litografovy nacionálie ovšem vypovídají o tom, že některé frontispisy byly zřejmě k tisku vevázány později, neboť jím byl například signován i frontispis v titulu *Holubička : Obraz w lese* (č. 73) vydaným v roce litografova narození. U litografických frontispisů se občas vyskytovala informace o tisku, což se u mědirytových neobjevovalo, což můžeme chápat jako propagační informaci, že daná tiskárna disponovala litografickým lisem.

Nebylo výjimkou, že byl frontispis doplněn číslem strany odkazujícím na příslušnou část textu, jež byla frontispisem znázorněna. Často byla i popsána několika slovy, či krátkým úryvkem. Oboje např. *Růženka Gedlohradská* (č. 150) se slovy „Růženko ty? – Ty zde?!“ se zdobením napodobující perokresbu filigránu a s odkazem na stranu zobrazené scény, odpovídající text se nachází o dvě strany dříve.

Zajímavou ilustrací na místě frontispisu byl rozkládací velkoformátový barevný obrázek plachetnice v prvním dílu titulu *Námořník* (č. 218a), která nefigurovala v digitalizátu NK ČR, ale v exempláři metodou de visu v NK ČR byl umístěn mezi souborným titulem a titulním listem. Dle informací o dalších exemplářích v MZK, KNM a MČRT můžeme soudit, že složená obrazová příloha nebyla ve všech exemplářích a jednalo se tak o vydání variantní. Může se ovšem jednat pouze o různé úrovně zachování exemplářů, neboť rozkládací příloha je obzvláště náchylná k poškození či úplnému vytržení, ať už náhodnému či záměrnému.

Ilustrace výjimečně figurovala i na titulních listech, a to celkem ve čtyřech případech. Jednalo se o dvousvazkový titul *Miloslav Wlnowský, bremský kormidelník* (č. 239), který měl tutéž ilustraci na titulních listech obou svazků. Zobrazovala námořníka s vlajkou na lodi a byla signovaná Nicholls SC. Dalším titulem s ilustrací na titulním listu byly *Nesšťastné přjhody k výstraze nezkussené mládeži* (č. 29) zobrazující pohřební průvod, ilustrace nebyla signována. Posledním titulem byl pak *Mladssj Spelhofen* (č. 267), který měl na titulním listu dřevořez, který v titulu vydaném těsně před polovinou 19. století působil velmi zastarale.

Dle výzkumu lze potvrdit teoretická tvrzení, že během 1. poloviny 19. století neměla knižní ilustrace silné postavení, a to ani v dětské knize. Obrazový doprovod mělo pouze necelých 25 % zkoumaných titulů, přičemž většina z nich byla doprovázena pouze zástupnými frontispisy, jejichž původnost ve spojení s daným titulem byla občas pochybná. Větší poměr ilustrovaných (nebo alespoň frontispisem doprovázených) titulů byl až od 40. let, jak upozornil Pacovský. Není ovšem možné s ním plně souhlasit, že dřevoryt se v knižní ilustraci prosadil více než litografie, neboť právě litografie byla stěžejní grafickou technikou v použití pro frontispis 40. let. Ze zkoumaných tisků je znát, jak velký tlak byl na tiskaře a nakladatele vytvářen poptávkou po levné produkci ze strany rozšiřujících se řad čtenářstva. Ilustrace, byť pro dětskou četbu příznačná, tisk výrazně prodražovala a tím se zmenšoval okruh potencionálních koupěschopných čtenářů.

5.2.3. Dekor

Voit (2008a, s. 202) uvádí, že prvky dekoru „plnily estetické funkce, rytmizovaly sazbu a napomáhaly prostorovému rozvrhu textu i zrakové orientaci“. Význam knižního dekoru se

během staletí knihtisku výrazně měnil. V 16. století a 17. století byla škála využívaných prvků široká – od jednoduchých linek, po složité bordury, vlysy a viněty. Vyplnováním prostor ozdobami se tiskaři snažili vyhnout horroru vacui (strachu z prázdna). V 18. století přišel útlum užívání dekoru, vrátil se ovšem ve století 19., kdy jeho potřeba zasáhla především akcidenční tiskoviny. (Voit 2008a, s. 202) V první polovině 19. století přetrvávaly hodně tradice barokní výzdoby pro použití složitějšího dekoru, převládal ovšem dekor jednoduchý.

Pro výzkum byly předdefinovány tři stupně dekoru, přičemž 1 představuje dekor zastoupený pouze druhy linkování, 2 zahrnuje např. vlnovky, lišty, různé tiskařské ozdůbky a jednoduché viněty, 3 znamená bohatší dekor jako jsou kompozičně složitější viněty, vlysy, rámy. Dekor titulních listů bývá vždy bohatší, proto stupeň vystihuje spíše dekor textu a metatextů než titulních listů, a tak mu bude věnována pozornost samostatně.

Podíl titulů s dekorem stupně 3 byl nízký, pouhých 4,8 %, tj. 15 titulů. Stupeň 3 představovaly především tituly s vlysem, kromě dvou, jimiž jsou *Zahrádka ctnosti a sslechtnosti* (č. 256) a *Zrcadlo maličkých* (č. 257), které obsahovaly kompozičně složitější viněty. Vlysy byly většinou zastaralé barokní a mnohdy i viditelně opotřebované a v titulech se opakující. Např. stejný vlys byl použit u tří titulů u Pospíšilů v Hradci Králové – *Přjkladnj a mysl obweselugjcy Přjběhowé* (č. 24), kde vlys figuroval v povídce *Wssevmeľ*, která byla následně vydána samostatně se stejným dekorem (*Wssevmeľ*, č. 25), tentýž vlys byl pak použit ještě v titulu *Přjběhy Robinzona mladssjho* (č. 63). Bohatě dekorovaným titulem s vlysem před každou kapitolou byl *Hrozná moc zlého swědomj* (č. 233), který obsahoval bohaté barokní vlysy a často i kompozičně složité viněty. Titul, který vyšel těsně před polovinou 19. století, ovšem působí svým dekorem dosti zastarale.

Dalším prvkem stupně 3 byly kompozičně složité viněty, jejichž zastoupení ve staré barokní podobě bylo často na titulních listech, ale mnohem rozmanitější jsou ve dvou výše zmíněných titulech, jež neměly vlysy. *Zahrádka ctnosti a sslechtnosti* (č. 256) byla celkově koncipovaná jako květná zahrada, proto byla každá část doplněna květinovou vinětou (jednotlivé květy, kytice, koše s květinami...), které se navíc neopakovaly. *Zrcadlo maličkých* (č. 257) bylo jedinečným titulem, jež harmonicky propojoval sazbu s dekorem a ilustracemi. Viněty titulu byly tak propracovány, že bylo občas těžké odlišit dekor od ilustrace. Vinět bylo široké spektrum od jednoduchých rozměrově drobných až po kompozičně složité a rozměrově velké a v několika případech se opakovaly (boží oko, anděl, koš s květinami...).

Pouze ve dvou případech bylo zrcadlo sazby v rámu, a to tituly *Zrcadlo sslechtnosti pro mládež Českau* (č. 5) a *Timoteus a Filemon* (č. 166). Druhý zmíněný měl již klasicistní podobu a rám byl tvořen pouze dvěma řadami linek. První zmíněný měl tři druhy rámování –

pro titulní stranu, pro předmluvu a pro text, i zde je pro text pouze z linek. Ve výzkumu bylo dalších 6 titulů (z toho jeden dvousvazkový), jež měly rámování titulní strany, ovšem nebyly zařazeny do stupně 3, neboť dekor textu tomu neodpovídal (č. 20, 68, 72, 239, 259, 264).

Rozdíl pouze tří titulů představoval poměr mezi tituly s dekorem stupně 1 (47,1 %, 147) a stupněm 2 (48,1 %, 150). Obecně se dá říct, že rozdíl mezi těmito dvěma stupni představovaly například jen drobné tiskařské ozdůbky, často v použití u paginace, jako proklad textu a nejčastěji jednoduchá viněta na samotném konci textu (tzv. špička). Jen v několika případech se tato koncová viněta dala označit za složitější, většinou se jednalo o rozměrově malé či přímo drobné jednoduché viněty. Několik typů listů obsahoval titul *Odměna mrawným a pilným djtkám k vzdělánj, prospěchu y vyraženj* (č. 54) a titul *Wýstrahy pro neskussenau mládež* (č. 10) může být příkladem použití tiskařských ozdůbek v záhlaví. Tyto ozdůbky byly někdy složené pouze z typografického materiálu, často malé „o“, závorky a pomlčky jako je to v případě titulu *Počátkowé mrawů od Krystyána Salcmana* (č. 2).

Stupeň 1 představující použití dekoru pouze z linek, byl bohatě zastoupen, a to i díky své rozmanitosti. Některé tituly měly mnoho linek na proklad mezi částmi či jednotlivými povídkami, jako např. *Krásné powjdy k vzdělánj rozumu a osslechtěnj srdce rozmilých djtek* (č. 144), některé měly pouze jedinou linku na konci textu, což bylo kromě dekoru titulní strany jediný dekor knihy, jako např. *Genowéfa* (č. 231).

Dekor titulních listů, jak už bylo zmíněno, býval bohatší, a to i v případech jednalo-li se o systém linkování. Linky nebo jednoduché viněty ve většině případů oddělovaly impressum od zbytku informací. V případě titulu *Malý wěneček ze ssesti powjdek uwitý* (č. 199) byla tato oddělující viněta složitější a symetrická.

Dekorem 3. stupně pro titulní listy byly zastoupeny vlysy, složité viněty i rámy. Vlys se na titulním listu objevoval pouze v jednom případě, a to v titulu *Počátkowé mrawů od Krystyána Salcmana* (č. 2), kde barokní vlys podporoval ještě zastaralý vzhled knihy. V kapitole ilustrace (5.2.2.) byly také popsány bordury titulních listů dvou titulů, *Zrcadlo maličkých* (č. 257) a *Kratinké powjdy o nakládání se zvířaty* (č. 263 a 285).

Složitější viněty byly na titulních listech častější, v některých případech se i opakovaly. Bylo tomu tak např. v titulu *Wssevměl* (č. 25), který se v přetisku objevil jako součást titulu *Přjkladnj a mysl obweselugjcy Přjbehowé* (č. 24), a na obou titulních listech se objevila tatáž viněta (stejně jako tomu bylo u vlysu na začátku textu, zmíněno výše). Viněta se opakovala i v tiscích Turečkových dědiců v Litomyšli *Ztracený synáček* (č. 126) a *Beránek* (č. 128). Další opakující se viněty na titulních listech a souborných titulech jsme našli v edici *Krisstofa Šmida Weškeré spisy pro mládež* vydávané u Špinkových ve 30. a 40. letech, u které se nepravidelně

opakovala viněta úlu na souborném titulu a viněta koše s květinami na titulním listu. Dále se pak složitější viněta objevila např. v titulu *Malý dárek obětovaný české mládeži* (č. 18), *Beránek* (č. 68), *Holubička* (č. 72), *Kwjty Mágowé* (č. 264) – ve všech těchto titulech se vyskytovaly zastaralejší typy barokních vinět, přičemž poslední zmíněný měl dekor titulního listu výrazně bohatší díky rámování, titulní list byl zde totiž zároveň papírovou obálkou. V případě titulu *Zahrádka ctnosti a sslechetnosti* (č. 256) byla na titulním listu viněta koše s květinami, která působila velmi nadčasově.

Rámování titulního listu mělo celkem osm vydání – dvě vydání titulu *Zrcadlo sslechetnosti pro mládež Českau* (č. 5 a 20), *Beránek* (č. 68) a *Holubička* (č. 72) měly rámy vytvořeny z tiskařských ozdůbek, dva díly titulu *Miloslav Wlnowský, bremský kormidelník* (č. 239) měly rám titulního listu vytvořený ze dvou řad jednoduchých linek, v případě titulů *Bohatý chudák* (259) a *Kwjty Mágowé* (č. 264) byly titulní listy zároveň papírovými obálkami a jejich rámování bylo složeno ze systému zdobených linek s dekorem v rozích rámu. Zajímavostí je, že čtyři z těchto osmi titulů (č. 68, 72, 259 a 264) byly vtištěny v Litomyšli a zbylé tituly v Praze. V jiných městech se zřejmě rámování titulního listu neujalo, alespoň co se dětské četby týče.

Dekorem stupněm 2 byly na titulním listu zastoupeny nejrůznější vlnovky, zdobené linky, jednoduché viněty a ozdoby z tiskařských ozdůbek, jejich početní zastoupení a rozmanitost bylo obecně větší než v textu.

Totéž platí pro dekor stupně 1, jehož rozmanitost linkování byla na titulních listech pestřejší nežli v textu.

Dekor byl užíván i na vazbách, a to na papírových strojově vyráběných obálkách. Dekoru papírových obálek dominoval rám. Rámy se vyskytovaly v nejrůznějších provedeních – ze systému linek (např. *Láska dětj*, č. 75), z jednotlivých dekorativních štočků (např. *Holaubek*, č. 171) až po složité bohatě zdobené (např. *Wystěhowancy do Brazýlie*, č. 88), a to především v rozích (např. *Křjžowé taženj dětj*, č. 214). Dalším dekorem obálek byly nejčastěji jednoduché viněty prokládající text obálky, jako tomu bylo u titulního listu, někdy zadní stranu obálky zdobila složitější viněta, jako tomu bylo např. u titulu *Holaubek* (č. 171).

Obecně lze říci, že výzkum ukázal bohaté zastoupení menších dekoračních prvků. Pokud bylo použito těch velkých, jako jsou kompozičně složité viněty, rámy a vlisy, těžko se tiskaři odkláněli od zastaralých hlavně barokních štočků. Dekoru dětské knihy tedy nebyla věnována přehnaná pozornost a mnohdy si tiskaři vystačili s několika druhy linek a jednoduchými vinětami. Větší zastoupení měl dekor na titulních listech, kde se dekor používal pro vyplnění prázdných prostorů, čím se předcházelo tzv. strachu z prázdna (horror vacui).

5.3. Vnitřní úprava a uspořádání knihy

Knihy 1. poloviny 19. století, jak už bylo zmíněno, tvoří hranici mezi knihou historickou a moderní – tradičně jako staré tisky již posuzované nejsou a chybí také jejich zařazení do Knihopisu, ovšem vnímat je stejně jako knihu současnou by nebylo adekvátní. Protože popisu vnitřního uspořádání knihy 19. století se nikdo systematicky nevěnoval, bude vycházeno z popisu knihy historické od Voita (2007c, 2008a, 2008b), který v historickém vývoji popisuje knihu 15. až 19. století, ale také z popisu knihy moderní od Chvály (1940), jehož popis v 1. polovině 20. století je knize 19. století bližší nežli popis soudobé knihy současnými autory, ačkoli Horák (1948, s. 223) upozorňuje, že vzhled knihy vznikající od prvních desetiletí 19. století už se výrazně neodlišuje od současné knihy.

Kapitolu je možné rozdělit na dvě části – vizualizační a evidenční aparát, který pomáhá orientaci v textu jak čtenáři, tak původcům knihy, a strukturu textu, která představí textové náležitosti knihy.

Voit (2007c, s. 30–36) do vizualizačního a evidenčního aparátu zařazuje iniciálu, rubriku, archivou signaturu, číslování, kustod, normu, záhlaví, marginálie, glosy a text pod čarou. Chvála (1940, s. 76) vynechává rubriku, která je v 19. století již nevyužívaný anachronismus, a glosy, které mohou být v jeho výčtu sjednoceny s poznámkou, navíc přidává prvek dekoru, tzv. špičku.

První velké písmeno textu, ať už celého díla, kapitoly, či odstavce, odlišující se svou velikostí a někdy i tvarem a barvou, se nazývá iniciála. Iniciála jako součást dekoru má funkci optickou a estetickou. (Voit 2008a, s. 406)

Neboť se pohybujeme už v době, kdy se podoba knihy stávala moderní, iniciály ve výzkumu nebyly nikdy zdobené, jako tomu bývalo v historických knihách, proto v tomto výzkumu nebyla zařazena do dekoru, ale do úpravy knihy. Často byly iniciály na začátku celého textu, nebo na začátku každé části výrazně větší (přes dva řádky), běžněji však tučné. Iniciála se odlišovala i typem písma, byl-li text švabachem, mohla být iniciála frakturová, a obráceně. Iniciála na začátku textu *Dwadcatero Powjdaček, s 18 biblickými naučenjmi z přjslowj Ssalomaunowých* (č. 8) byla příkladem všech tří těchto vlastností – byla zalomená do dvou řádků (nezapouští se do druhého, ale vyčnívá nad první) a tučnou frakturou v textu vysázeném švabachem. Zdobněji působilo užití staršího typu tiskového písma, jako byla textura, bylo tomu tak např. v titulu *Cár Petr Weliký tesařem w Zaardamu* (č. 245), jež měl větší texturovou iniciálu na začátku každé částky.

Rubrika je „jeden z nejstarších sazebných prostředků sloužící prvotiskařům k optickému zvýraznění sazby, která nebyla odstavci ani volnými (východovými) řádky příliš

členěna“ (Voit 2008b, s. 763), jak bylo uvedeno v 19. století je vnímána jako anachronismus, neboť její používání ustává v 18. století na základě používání jiných vizualizačních prostředků (především členění do odstavců), a proto se ve výzkumu pochopitelně neobjevuje.

Signatura (archová signatura) je orientační prostředek pro správné složení složky a jejich následnou kompletaci. Na určitých místech tiskového archu se tisknou znaky, číslice, písmena, nebo jejich kombinace, které posloupnost stran určují. V 18. a 19. století se stalo cílem tuto praxi co nejvíce zjednodušit, a proto se signatury začaly tisknout pouze na 1. a 3. stranu archu, i to bylo zjednodušeno, když se přešlo na označení 1. strany archu číslicí a 3. stranu pouze znakem (hvězdičkou). Od poloviny 19. století, kdy skládání archů převzaly stroje, se od signatur upustilo. (Voit 2008b, s. 806–807)

Archové signatury se ve výzkumu objevily téměř ve všech tiscích, až na čtyři výjimky. V jednom případě se jednalo o vadu konkrétního exempláře z NK ČR (*Hrozná moc zlého svědomj*, č. 233), jehož ořez stran při převazbě zasáhl místy až do zrcadla sazby a archové signatury tím byly odstraněny. Jejich původní přítomnost je pravděpodobná, ale pochopitelně pouze předpokladem. První i druhé vydání *Padesáte bájek a několik vážnějších básniček pro naše milé maličké* (č. 201 a 269) bylo velmi propracovaným titulem vytištěným na kvalitním velmi pevném papíře, velká pozornost byla věnovaná ilustracím a celkově působí velkým uměleckým dojmem. Posledním titulem bez archových signatur byla *Jozefka* (č. 106), neboť tento spis se skládal z jediného archu papíru a archové signatury tak byly nepotřebné.

Archové signatury ve výzkumu obecně potvrdily teoretický popis trendu omezování značení archových signatur na 1. a 3. stranu archu. Starší tituly výzkumu byly značeny písmeny novogotického typu, novější tisky byly značeny čísly, někdy v kombinaci s hvězdičkou či číslem v závorce. Pojato chronologicky, z počátku v textech převažovaly archové signatury značeny písmeny, ale převážně také pouze značené na 1. a 3. straně archu. Brzy se ovšem začalo prosazovat číselné značení a tyto dvě varianty fungovaly společně souběžně až do 30. let, kdy naopak číselný záznam začal převažovat. Zajímavou výjimkou byl titul *Mladý bubenjk* (č. 178) z roku 1843, který nejenže měl značení písmeny, ale dokonce značil i na 4. a 5. straně archu, což byla ve 40. letech velmi zastaralá forma.

Výrazným prvkem vnitřní úpravy je číslování. Číslování je orientační pomůcka v textu pro čtenáře. Čísluje se apertura (dvojlist), list, stránka, či sloupec. Číslováním nikdy není označen titulní list, ačkoli je započítáván. Totéž platilo v 18. a 19. století i pro rámcové texty, které ale někdy byly číslovány dílčím stránkováním, či se průběžné číslování z římských číslic pro rámcové části změnilo na arabské číslice pro vlastní text. V 19. století se pak vžila praxe

taková, že poslední číslovanou stranou byla předposlední strana vlastního textu. (Voit 2008a, s. 193–194)

Ve výzkumu v rámci číslování naprosto dominovala paginace. Pouze čtyři tituly nebyly číslovány vůbec a jeden titul, *Sto welmi naučných dwau řádkowých bágek w řeči wázané* (č. 79), měl číslování bajek umístěné vysoko nad zrcadlem sazby, takže může být chápáno také jako paginace. Ve výzkumu nebyl ani jeden titul paginován v dolní části strany, což lze považovat za modernější trend, který do dětské knihy 1. poloviny 19. století nezasáhl. Celkem 140 titulů bylo paginováno v horním vnějším rohu strany a dalších 20 nahoře uprostřed strany bez jakýchkoli přidaných ozdob. Dalších 146 svazků mělo paginaci uprostřed strany doplněnou buď linkou, resp. linkami, nebo tiskařskými ozdůbkami, kterých bylo široké spektrum, od těch složených z typografického materiálu až ke zdobným přírodninám.

Kuriozitou v rámci paginace byl tisk *Jozefka* (č. 106), jehož paginace začínala na druhé textem potištěné straně číslem 50. Jednalo se tedy o samostatný přetisk povídky ze souboru, a to i s původní paginací.

Pomocným aparátem jsou také kustody. Kustody jsou slova či slabiky situované pod zrcadlem sazby vpravo předcházející text na další stránce, totéž slovo či slabika je pak prvním slovem, resp. slabikou, na nové straně. Tento „hlídač“ je pomocníkem pro kontinuálnost čtení tím, že napovídá pokračování textu, než oči přejdou na další stranu. Obdobně funguje i kustod sloupcový (navazuje text sloupcové sazby) a kustod složkový (používaný pouze na konci archové složky). Tradicí už z rukopisů se používal až do 40. let 19. století, kdy z tisku začíná postupně mizet. (Voit 2008a, s. 507)

Díky výzkumu můžeme sledovat postupné vymizení kustodů z dětské knihy, na které Voit upozornil. Na počátku 19. století figurovaly ještě ve všech tiscích až do roku 1810 (do č. 10), dále už postupně ustupovaly a úplně naposledy se objevily roku 1832 v tisku *Šlechtná Pomsta ; Dwě nestegné Sestry* (č. 98). Naopak první titul ve výzkumu odklánějící se od kustodů byly dvoudílné *Krásné powjdky k wzdělánj rozumu a osslechtěj srdce roztomilých djtek* (č. 11) z dílny Bohumila Haase, který následně kustody do tisků už skoro neumisťoval. Můžeme ho vnímat jako průkopníka v opuštění této zastaralé pomůcky.

Není tedy možné potvrdit období mizení kustodů uváděné Voitem – zdá se, že v rámci dětské knihy kustody začínají mizet výrazně dříve, už ve 2. desetiletí 19. století, a ve 4. desetiletí už mizí nadobro.

Oproti kustodu norma svou tradici v Českých zemích naopak získala až v polovině 17. století a výrazně potřebnou se stala až s rozvojem knižní velkovýroby v 18. a 19. století.

Jedná se totiž o identifikační text drobnou sazbu na první straně archové složky, který v knižních podnicích zabraňoval pomíchání složek různých knih. (Voit 2008a, s. 630–631)

Norma se vyskytla přibližně u 17 % zkoumaných tisků a to nejčastěji u vydání více svazkových titulů nebo edic. Norma se tak objevovala u titulů dětské četby vydávaných řízením synů Bohumila Haase ve 40. letech, titulů edice *Krisstofa Šmida Weškeré spisy pro mládež* u Špinkových, edice *Biblioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk* A. J. Fourniera či obou dílech titulu *Námořnj* (č. 218), taktéž vydaných u Fourniera.

Je patrné, že norma byla skutečně používána ve velkých podnicích, a to především pro tisk titulů s podobnou grafickou úpravou jako jsou edice, jejichž potištěné složky by se daly snadno pomíchat.

Dalším vizualizačním aparátem je záhlaví. Záhlaví, krátký text umístěný nad zrcadlem sazby, může být buď tzv. živé, či mrtvé. Mrtvé záhlaví se nemění – bývá na sudé stránce jméno autora, na liché název knihy, může to být ale i neměnicí se dekor. Mění-li se text záhlaví, nazývá se živým. Mohou se měnit autoři v jedné knize na sudých stránkách, na lichých pak třeba pouze názvy kapitol. (Voit 2008b, s. 1031) Obvykle bývá živé záhlaví u slovníků a encyklopedií, kde funguje jako orientační bod a obsahuje písmena či hesla.

Záhlaví bylo v rámci výzkumu využíváno především v první polovině zkoumaného období, především v jeho samotných počátcích. Jednalo se ovšem převážně o využití dekorační, např. hned v prvním titulu zařazeném do výzkumu, *Wystrahy pro neskussenau mládež* (č. 1), byla uprostřed záhlaví umístěná symetrická olistěná větev složená ze dvou částí a v záhlaví na začátku textu byla rozšířená v dlouhou lištu složenou ze sedmi těchto částí. Další využití mrtvého záhlaví pro dekorační účely bývalo jednoduššího estetického rázu pomocí drobných vinět či obyčejného typografického materiálu, např. – (o) – v titulu *Počátkové mrawů od Krystyána Salcmana* (č. 2).

Živé záhlaví bylo využito pouze u dvou titulů (jednoho z nich dvousvazkového). Prvním bylo *Zrcadlo sslechtnosti pro mládež Českau* (č. 5), které v živém záhlaví uvádělo písmeno, jímž poučení na dané stránce začínala. Byla to tedy podoba slovníku. Více beletristickou podobu živého záhlaví měly dva svazky *Půwodnjho rozmlauwánj a powjdek k wyswětlenj mrawných českých přísłowj, ku prospěchu mládeži sskole odrostáwagjcy* (č. 33), jež v záhlaví nesly název dané povídky. Byl-li titul povídky delší, nebo měl-li podtitul, byl rozdělen na dvě části, přičemž první byla na levé straně apertury a druhá na pravé. Byl-li titul krátký, opakoval se na levé i pravé straně apertury.

Že nebylo záhlaví většinou využíváno, není překvapením, neboť dětský čtenář tento orientační prvek ve strukturně jednoduchém textu spíše nevyužije, zajímavé bylo, že jeho

využití bylo situováno pouze do první poloviny zkoumaného období, což zřejmě souviselo s tradicí strachu z prázdna, které s moderní knihou ustupovalo.

Další úpravy textu přinesly poznámky, marginálie a glosy. Poznámka, marginálie i glosa jsou pomocné texty vysázené menším stupněm písma. Poznámka se umísťuje na spodní okraj stránky, bývá oddělena linkou (tzv. poznámka pod čarou) či znakem nebo číslem. (Chvála 1940, s. 77) Marginálie je komentář umístěný na vnějších, nebo vnějších i vnitřních okrajích textu. Rozsah marginálie může být od jednoho písmene/čísla pro rozčlenění textu až po dlouhé glosy. (Voit 2008a, s. 564) Glosa se od marginálie liší právě svým rozsahem, v textu bývá označeno vysvětlované a glosy dle tradice rukopisů mohou být umístěny na třech, až na všech čtyřech okrajích listu za hranami zrcadla sazby (Voit 2007c, s. 35). Všechny tři druhy pomocného aparátu slouží k vysvětlování, rozvíjení myšlenky, objasňování. Jsou tedy příhodné pro odborné publikace, pro náboženské texty, ale v jednoduché formě i pro knihy pro děti.

Ve výzkumu se vůbec neobjevily pomocné texty ve formě marginálií, ovšem poznámky (možno chápat i jako glosy) ve formě poznámek pod čarou, nebo označených hvězdičkou se ve větší míře vyskytovaly. Obecně se dá říct, že poznámkový aparát byl využit přibližně ve třetině titulů, ovšem v jednotlivých tiscích se často objevila pouze jediná poznámka nebo jen několik, takže četnost na tisk byla velmi malá. Nejčastější podoba byla poznámka pod čarou pod zrcadlem sazby označená hvězdičkou v textu i pod čarou, nebo podobně pouze bez linky oddělující poznámku od zrcadla sazby.

Obsahově se poznámky věnovaly především snaze přiblížit slovo, slovní spojení nebo význam věty. Nejčastěji byly poznámky upotřebitelné ve spojitosti s méně používanými výrazy, zastaralými výrazy, s historickými souvislostmi a výrazy vázanými na cizí země a jejich kultury. K tomu sloužila česká, ale i německá synonyma, či rozsáhlejší popis. Příkladem titulu s několika typy takových poznámek byla *Mysliwna na hoře swatého Maurice* (č. 217), která obsahovala německá synonyma, české synonymum, vysvětlení souvislostí i s označením „poznámka překladatele“.

Jen málokdy sloužila poznámka k odkazu na jinou literaturu. V tomto byla zajímavá poznámka v předmluvě titulu *Přjběhy pro Dcerky České a Morawské* (č. 76), která odkazovala ke knize podobné ale nejen pro dívky (*Přjběhowé pro Syny a Dcery vlastenské*, č. 45) a uvedla i informaci o ceně podle toho, na jakém papíru byla vytištěna („za 17 kr. na tisk., za 22 kr. na posst. pap.“).

V pěti případech byl poznámkový aparát veden formou průběžného číslování a seznamem poznámek v závěru knihy. Bylo tomu tak např. v titulu *Námořnjk* (č. 218b), který měl seznam poznámek na konci druhého svazku za průběžné číslování v obou svazcích.

Obecně se dá o poznámkovém aparátu říci, že odpovídal představě o využití v dětské knize – byl využíván pro vysvětlování věcí, které nemusely být dítěti jasné. Převážně se jednalo o krátké poznámky, protože rozsáhlé glosy tomuto žánru neodpovídají. Dobovým specifíkem jsou německá synonyma, která vycházejí z historického kontextu a v současné LPDM bychom je nenašli.

Chvála do vizualizačního aparátu přidává ještě dekorační prvek, špičku. Špička je ozdoba, linka či viněta, kladená na konec knihy, oddílu, či kapitoly. Může být kreslená či sázená. (1940, s. 78) O špičce ale ve výzkumu je více informací v části dekor, do kterého spadá více, ačkoli má narozdíl od dalšího dekoru specifickou funkci označení konce.

Do struktury textu Voit (2007c, s. 36–40) řadí incipit, explicit, titulní list a jeho součásti (předtitul, protitul, vnitřní titulní list), rámcové části, do kterých řadí reklamní verše, verše na oslavu autora či mecenáše, verše na obranu literárního postupu, dedikaci, předmluvu, imprimatur, privilegia na tisk, rejstřík, obsah, errata, soupisy příloh, soupisy předplatitelů a knihkupecké či nakladatelské nabídky. Chvála (1940, s. 67) poněkud jinak popisuje součásti titulního listu – jako patitul, souborný titul, frontispis, hlavní titul – a více se věnuje členění samotného textu.

Nejvýraznějším listem knihy je titulní list, neboli hlavní titul, vycházející ze středověké tradice incipitu. Jedná se o list knihy se specifickým postavením i funkcí, uveďme tedy krátce jeho vývoj od počátku knihtisku. Prvotisky i v tomto ohledu napodobovaly knihu rukopisnou, proto tisky začínaly slovem Incipit a tato část textu nebyla formálně oddělena od zbytku. Informace o tiskaři, místě a době vydání nesl kolofon, který knihu uzavíral. (Adler 1935, s. 14–15)

Už první tiskaři zjistili, že první strana textu je vystavená nebezpečí mechanického opotřebení, proto před text předsazovali list prázdný, který z důvodů úspory začali zaplňovat informacemi o knize. Tím, že rub zůstal zpravidla nepotištěn, byl vizuálně oddělen titulní list od samotného textu. Vyhýbáním se prázdným místům využívali tiskaři rub někdy pro ilustrace, básně, či censurní informace. (Voit 2007c, s. 36)

Za první český titulní list je považován ten v Traktátu o velebné a božské svátosti Václava Korandy z roku 1493, který stejně jako úplně první titulní list v tisku nesl pouze osamostatněný incipit. Už před ním byl na českém území ovšem osamostatněný titulní list použit ve spise latinském roku 1488. (Kneidl 1990, s. 254) Ke zdobení titulního listu na tomto území bylo přistoupeno až roku 1499 díky německému tiskaři usadivšímu se na Moravě, Matyáši Preinleinovi. (Adler 1935, s. 18)

Renesance do dějin titulního listu vnesla velké změny. Začínala se používat tzv. vytrácející se sazba, charakteristické byly rámy. Pozdní renesance přinesla nápodoby monumentálních kompozic italských umělců, Raffaela a Michelangela. Baroko zapojilo mědiryt, který nemůže být tisknut zároveň se sazbou, a tím se titulní list úplně osamostatnil. Renesanční rámy se rozvinuly do monumentálních, mnohdy alegorických portálů. Mědiryt býval využíván i pro rytí kompletního titulního listu (tzv. rytý titulní list). Pro rokoko byl typický alegorický frontispis s typografickým titulním listem. Klasicismus prosazující antickou krásu pracoval s rovnými architektonickými rámci. Proti klasicismu se postavil romantismus, který se snažil napodobit barokní ideál. Další změnou výzdoby z pohledu grafických technik byl vynález litografie a její barevné obdoby, především ta působila až sentimentálně tím, že připomínala iluminované rukopisy. Realismus i do titulního listu vnesl objektivitu a klid, ty podtrhovala další grafická technika, oceloryt. (Adler 1935, s. 25–36)

Chvála (1940, s. 68) uvádí části, které má titulní list moderní knihy obsahovat: „název díla, jméno autorovo a impressum, to jest údaj o nakladateli, případně tiskaři, jakož i místo a rok vydání.“ Toto odpovídá i tomu, co od titulní strany starých tisků očekává Voit (2007c, s. 37).

Nutno zmínit, že na vývoj titulního listu měla vliv i cenzura. Už od počátku knihtisku se tiskaři či nakladatelé snažili svá díla ochránit před patiskem pomocí tiskařských značek. Podobné opatření, ovšem jako povinnost, vnesla cenzura, která požadovala informace o tiskaři uvést přímo na titulním listu. (Adler 1935, s. 29)

K titulnímu listu bylo mnoho uvedeno již v předešlých kapitolách. Kapitola výzkumu o písmu (5.2.1.) přinesla informace o tom, že sazeči pro titulní list rádi používali co nejvíce řezů a velikostí písma a od 40. let se zde hodně začalo prosazovat písmo akcidenční. Kapitola výzkumu o ilustraci (5.2.2.) představila pouze několik titulů, které měly na titulním listu ilustraci, byly ovšem pouze výjimečné. Kapitola dekor (5.2.3.) ukázala nejběžnější použití dekoru na titulním listu. Rozhodně převážil jednodušší dekor rozmanitých forem.

Po obsahové stránce je nutné říci, že ne každý titulní list nesl informaci o tisku. V době rozvíjejícího se nakladatelství titulní list nesl především jméno nakladatelovo a jméno tiskaře bylo odsunuto na konec knihy, na rub titulního listu nebo na zadní stranu papírové obálky. Informaci o tiskaři na rubu titulního listu ve výzkumu nesl např. titul *Timoteus a Filemon* (č. 166), až na konci knihy např. *Padesáte bájek a několik vážnějších básniček pro naše milé maličké* (č. 269), na papírové obálce např. *Geskyně* (č. 152).

Prázdný prostor na rubové straně titulního listu byl ve výzkumu využíván pouze třemi způsoby – byla zde uváděna informace o tisku (zmíněno výše), byla zde informace vztahující

se k textu, nebo zde byl citát. Informace k textu jsou obsah u titulu *Nowé powjdky, pro rodiče a dítky* (č. 146) nebo osoby v divadelní hře u titulů *Láska dětj* (č. 75) a *Malá diwadla pro okresy domácj* (č. 107). Citát se objevuje z Bible, jedná se o čtvrté přikázání „Cti otce svého a matku svou“ v titulu *Růže Řjmská* (č. 244) a u titulů četby pro mládež vydávaných řízením synů Bohumila Haase se opakuje citát Františka Bohumila Tomsy „Vzděláváním mládeže zrůstá síla – zkwitá blaho vlasti“.

Jedním z doplňků titulního listu byl předtitul (Chvála označuje jako patitul), který byl umístěn na listu předsazeném titulnímu. Předtitul dle Voita (2008b, s. 727) nesl zkrácené informace titulního listu, dle Chvály (1940, s. 68) patitul nesl pouze název díla vysázený verzálkami.

Předtitul/patitul se v takovéto podobě vyskytl pouze ve třech případech, a to až na konci 40. let v titulu *Zrcadlo maličkých* (č. 257) a tisku *Kratinké powjdky o nakládání se zvířaty* (č. 263) a jeho přetisku (č. 285). Chybějící patitul může být ovšem způsoben i nízkým podílem původních vazeb, neboť při převazbě a vázání do konvolutů mohl být patitul vypuštěn.

Další doplněk Voita (2008b, s. 721) označuje jako protitul, který byl umístěn na levé straně apertury a nesl doplňující informace. Vyvinul se dle něj až počátkem 19. století a byl využíván pro ediční řady. Je možné ho tedy chápat analogicky k soubornému titulu, který uvádí Chvála (1940, s. 68) jako stranu nesoucí informace o edici, sebraných spisech, sbírkách atp.

Souborný titul (protitul) se objevil ve výzkumu ve 40 případech a jednalo se především o tituly rozsáhlejších edic – *Kristofa Šmida Wesskeré spisy pro mládež* (Praha), *Kristofa Schmida Spisy pro mládež* (Praha a Hradec Králové), *Biblioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk* (Znojmo). V případě dvoudílného titulu *Miloslaw Wlnowský, bremský kormidelník* (č. 239) byl patitul použit k odlišení 1. a 2. dílu.

Proti titulní straně býval postaven i frontispis, což je jeden obraz, ale rozbor podílu titulů s frontispisem a jejich konkrétnější popis byl zařazen do výzkumné části ilustrace.

Jako poslední doplněk titulního listu může být chápán vnitřní titulní list, který rozčleňoval části tisku (Voit 2008b, s. 997). Takovýto typ titulního listu používala edice tisků pro mládež vycházející řízením synů Bohumila Haase, či oba svazky titulu *Kratochwilnjk pro dospělau mládež* (č. 196), jež měly názvy povídek postaveny na samostatný list.

Reklamní verše, verše na oslavu autora a mecenáše a verše na obranu literárního postupu byly v 19. století již anachronismy – reklamní verše se udržely do 17. století, ale v reedicích se objevovaly i později (Voit 2008b, s. 989), verše na oslavu autora a mecenáše po od 17. století objevovaly pouze ojediněle (Voit 2008b, s. 988–989) a verše na obranu literárního postupu mizí se zakořeněním zábavných žánrů ve společnosti taktéž v 17. století (Voit, 2008b s. 988). Ve

výzkumu se pouze výjimečně objevila oslavná báseň dedikanta, jako tomu bylo v čtvrtém svazku díla *Bibliotéka mládeže* (č. 167d).

Následovat mohou texty, které někoho oslovují, jedná se o dedikaci a předmluvu. Dedikace je věnování, jehož autorem je spisovatel sám (popř. překladatel), tiskař, nakladatel či editor. Její funkcí je předem dílo bránit před případnými odpůrci a získat dedikantovu přízeň, nebo i finanční prostředky (Voit 2008a, s. 201). Předmluva se oproti tomu obrací k širokým řadám čtenářů a její obsahová a stylová charakteristika je velmi variabilní. Je třeba ji ovšem odlišit od prologu, který je součástí samotného textu, předmluva je obecný úvod a patří k tzv. rámcovým částem knihy (Voit 2008b, s. 726).

Ve výzkumu se dedikace objevila v 67 případech, což představuje 21 % zkoumaných tisků. Nejčastěji byly dedikace určené někomu ze tří skupin – duchovní, vlastenec, osobnost vysokého společenského postavení ve světské společnosti. Ve třech případech byla dedikace určená přímo konkrétním dětem, např. první svazek titulu *Powídky Františka Soave pro mládež dospělejší* (č. 220a) byl dedikován „Milovaným dítkám J. Pšeničkowým“.

Duchovním je myšlen každý příslušník církevní hierarchie, v tisku *Geskyně* (č. 122) byla například dedikace určená představené kláštera voršilek v Kutné Hoře. Několikrát byl zmíněn duchovní ve spojitosti i se svým vlastenectvím a vysokým společenským postavením, jako tomu bylo např. v tisku *Ztracený syn* (č. 157). Dedikace vlastencům v době národního uvědomení byly také obvyklé, např. *Swěták z Krkonoš* (č. 204).

Mezi osobnosti s vysokým společenským postavením byli především šlechtici a šlechtičny (č. 158, 269), vyšší měšťané především zastávající post v městské radě (č. 75), velkoobchodníci a podnikatelé (č. 89), vzdělanci a učitelé (č. 36, 226), pochopitelně se běžně jejich funkce a posty prolínaly.

Předmluvou bylo opatřeno celkem 81 titulů (26 %). Jejich vizuální podoba se mnohdy odlišovala od textu, a to především písmem. Pro předmluvy tak byl používán větší stupeň (např. *Jozeff Černoweský*, č. 13) nebo přímo jiný typ písma, jako tomu bylo v titulu *Hodný Fridoljn a bezbožný Dětrich* (č. 104), který je tištěn frakturou, ale předmluva antikvou.

Rozmanitost obsahu předmluv by mohla být předmětem samostatného výzkumu, proto bude zaměřeno na ty nejneobvyklejší konkrétněji a na nejobvyklejší obecně.

Kuriozním lehkým nátlakem na čtenáře působil v předmluvě překladatel *Bibliotéky Mládeže* (č. 69a), který uvedl, že spisy budou vydávány, dokud budou čteny, takže na jejich pokračování měl vliv především čtenář. *Bibliotéka* vyšla ve čtyřech svazcích.

K textu zmíněnému v kapitole o písmu obhajujícímu použití antikvy pro tisk se tematicky vázala předmluva *Prwnj sto mrawných powjdek k prospěchu mládeže vlastenské*

(č. 94), která popisovala útlak českého jazyka a vyzdvihovala její význam především ve výuce náboženství, což bylo v dětské knize také neobvyklé.

Zajímavou předmluvou byla i ta v titulu *Kratinké powídky o nakládání se zvířaty* (č. 263, a druhé vydání č. 285), která byla velmi rozsáhlá a apelovala na čtenáře, aby se zvířaty nakládal, tak jak si zaslouží, což znamená, aby je netýral, ale aby je ani neměl pouze jako mazlíčka. Uváděla také nespočet příkladů špatného chování ke zvířatům.

Běžnější typ předmluv se věnoval oblíbenosti díla, což bylo běžné i u beletrie pro dospělé. Bylo tomu tak v titulu *Počátkové mrawů od Krystyána Salcmana* (č. 2), kde překladatel obhajoval výběr spisu pro překlad oblíbeností v Německu, v předmluvě titulu *Neylepsj dědictwj* (č. 180) byla uvedena popularita autorova ve spojitosti s novým nálezem dané povídky, která byla označena za nejlepší a předmluva titulu *Robinson Mladssj* (č. 135) kvalitu textu opírala o světovou úspěšnost ve 28 vydáních.

Autoři předmluv se také věnovali tématu důležitosti dětské četby. Titul *Krátké Wyprawowanj k rozmnoženj dobrých ctnostj, o zachowanj dobrého srdce* (č. 26) upozornil na nedostatek takových knih, *Malé poučitedlné powjdky* (č. 92) nabádaly k pilnému čtení a *Bibliotéka mládeže* (č. 167a) připomínala, že zábavných spisů vycházelo dost pro dospělé a takovým spisům děti nerozumí, proto se bibliotéka zaměřila na dětskou četbu pro zábavu i poučení.

Občas bylo v předmluvě oslovení dětí, přičemž dvakrát oslovovala konkrétně dívky. Oslovení dětí přímo slovy „Milé djtky!“ se objevilo už v roce 1810 ve spisu *Knjžka mrawná s 60 hystoryemi a powjdačkami pro Djtky* (č. 9), Magdalena Dobromila Rettigová své *Kwjty Mágowé* (č. 113) určila dívkám, které v předmluvě srdečně oslovila slovy „Dcery drahé mé vlasti Čechy a přátelstwjm swatým mě drahé Morawy!“.

Obecně byly ovšem předmluvy hodně poučné a upozorňovaly na mravně-naučnou funkci textu, vyjadřovaly se k danému spisu nebo jeho autorovi. Popis díla či informace o autorovi byl běžnou součástí dobových předmluv i tisků pro dospělé, ovšem mravně-naučná funkce, která v předmluvách knih zařazených do výzkumu dominovala, je specifikem tisků pro děti a mládež.

Informace o schválení textu (imprimatur) a o privilegiu tisku žádný ze zkoumaných exemplářů nepřinesl.

Soupisy umístěné na konci knihy zaujímaly různé funkce. „Rejstřík (index) je soupis abecedně seřazených hesel a jmen v knize se vyskytujících s označením příslušných stránek.“ (Chvála 1940, s. 78) Je tedy orientačním prostředkem v knize, stejně jako obsah, který ale uvádí nadpisy částí (oddílů, kapitol apod.) s odkazem na umístění pomocí apertury, signatury či

číslování. (Voit 2008b, s. 642) Obsah je tedy vhodný pro jakýkoli žánr, ovšem rejstřík je pro krásnou literaturu méně příznačný, naopak je charakteristický pro publikace odborné či faktografické. Soupis příloh byl používán až s rozvojem ilustrace a býval používán v publikacích s mnoha ilustracemi (Voit 2008b, s. 827). Soupis předplatitelů uváděl jména osobností vysokého společenského postavení, kteří si dané dílo předplatili, a fungoval tak jako způsob propagace (Voit 2008b, s. 827).

Rejstřík se ve výzkumu ve svém správném smyslu neobjevil ani jednou, dvakrát se takové označení objevilo, ale ve skutečnosti se jednalo o obsah (č. 3 a 4). Rejstřík ovšem v použití pro dětskou knihu není očekávaným, což bylo výzkumem potvrzeno.

Obsah je pro beletrii příznačnější, přesto se výzkumem ukázalo, že jeho zastoupení bylo pouhých 17,3 % (54), což bylo způsobeno i velkým počtem titulů s malým rozsahem a tituly obsahující jednu povídku nečleněnou do kapitol.

Soupis příloh byl použit pouze ve dvousvazkovém díle *Miloslaw Wlnowský, bremský kormidelník* (č. 239), kde v obou svazcích figuroval ještě před textem a uváděl názvy ilustrací a jejich umístění. Takto nízké zastoupení odpovídalo nízkému počtu ilustrovaných titulů, především titulů bohatě ilustrovaných, kde by soupis příloh našel své využití.

Soupis předplatitelů ve výzkumu nefiguroval vůbec, pravděpodobně z toho důvodu, že dětskému čtenáři jistě méně záleželo na tom, jaká společenská osobnost dané dílo čte, nežli tomu bylo u čtenářů dospělých, kteří si chtěli kvality literatury potvrdit tím, kdo ji četl také.

Na konci knihy bývala umístěná také errata. Errata jsou seznamem chyb, které byly zachyceny až po vysázení a už nemohly být opraveny. Čtenář je žádán, aby chyby omluvil a sám si je opravil. (Voit 2008a, s. 248) Ve výzkumu se errata objevila pouze u 4,2 % titulů, tj. 13 svazcích, kde upozorňovala na malý počet hrubějších chyb. Errata byla někdy postavena na vlastní straně, např. v titulu *Sto velmi naučných dwau řádkowych bágek w řeči wázané* (č. 79), častěji ovšem byla umístěna k jiným rámcovým částem, např. v titulu *Loterie a powěra* (č. 248), nebo ihned za konec textu, jako tomu bylo v titulu *Báchorky pro dítky a přátele jejich* (č. 281).

Poslední zbylá místa tiskaři využívali pro knihkupecké či nakladatelské nabídky. Tento prostředek reklamy Voit (2008a, s. 617) charakterizuje tím, že „cílem těchto nabídek bylo upozornit na skladové zásoby tiskaře, nakladatele, knihkupce či knihvazače, anebo informovat o chystaném vydání, a získat tak případné subskribenty.“

Nabídka se ve výzkumu objevila ve 37,2 % (116) titulů, a to v nejrůznějším rozsahu, který závisel na potřebě vyplnit zbývající volný prostor tiskového archu. V případě textu *Ness'astná Zuzanka* (č. 27) byla nabídka natištěna ihned za koncem samotného textu na též straně, naopak *Wěneček pro dcerky vlastenské* (č. 57) přinesl nabídku rozsáhlou na šest stran.

Obsahově se nabídky vztahovaly nejčastěji k tiskaři a nakladateli, také ke knihkupci v případě, že byl zároveň tiskařem či nakladatelem (např. Martin Budislav Neuräutter, jež byl uváděn jako nakladatel a knihkupec). V několika případech se jednalo o nabídku autora, ovšem především v dostání u daného tiskaře/nakladatele/knihkupce.

Žánrově se nabídky vztahovaly buď k celé produkci tiskaře/nakladatele/knihkupce, nebo pouze k četbě pro děti, jako tomu bylo v případě titulu *Květný Kossjček* (č. 118) či u edic, které uváděly tituly v edici vyšlé či chystané.

Umístěny byly tyto nabídky zpravidla na konci knihy na posledních listech tiskového archu, dalším využitelným místem pro tiskaře byla ale papírová obálka, bylo tomu tak např. u titulu *Bolestjn* (č. 283). Papírová obálka se dala využít po vnitřních stranách (ve smyslu předsádky) nebo vnější zadní straně.

Nabídky přinesly spoustu zajímavých informací především o dobové ceně tisku. Nejčastěji odlišovaly cenu dle vazby, použitého papíru a obrazového doprovodu. Titul *Zagatci na Kawkazu* (č. 272) informoval, že sešit titulu *Orbis pictus* byl za 1 zl., pevná vazba 1 zl. a 6 kr., s malovanými obrázky a pevnou vazbou za 2 zl. 24 kr. a cena se ještě lišila podle toho, zda byl obrázek na „pěkném nebo sprostém papíře“. Titul *Obleženj Freibergu za třidcjtileté wálky* (č. 242) ukázal ve výzkumu nejvyšší cenu za knihu, jednalo se o Hájkovu *Kroniku českou* za 4 zl.

Nakladatelské/knihkupecké/tiskařské nabídky svědčí o dobovém rozvoji řemesla a podnikání. Pro nabídky byla využívána poslední místa v knize, aby se daným povedlo pomocí této propagace takřkajíc získat náskok před konkurencí.

Úplným koncem knihy je v současnosti tiráž obsahující podrobnější informace o výrobě knihy. Současná tiráž navazuje na tradici kolofonu, který zevrubné informace o spise přinášel už v dobách rukopisu. (Chvála 1940, s. 78–79) Tiráž je až novodobý trend, který v 1. polovině 19. století ještě neexistoval, což potvrdil i výzkum. Explicit neboli kolofon přinášející pouze krátkou informaci (jméno autora, název díla, místo tisku, dataci tisku, jméno tiskaře či nakladatele) je naopak v této době už zastaralý, protože informace incipitu a explicitu se spojily na titulním listu (Voit 2008a, s. 255–256). Ve výzkumu se pouze v několika vydáních v podobě kolofonu objevila krátká informace o tisku na konci knihy (č. 20, 65, 199, 269). Častěji byla informace o tiskaři, lišil-li se od nakladatele, uvedena na rubu titulního listu, jako např. u tisku *Zrcadlo maličkých* (č. 257).

Ke členění samotného textu Chvála uvádí „titulek (rubriku) kapitoly (nebo dílu, části, hlavy, knihy, odstavce, scény, výstupu, zpěvu, paragrafu apod.)“ (1940, s. 67).

Členění textu ve zkoumaných titulech by se jen těžko mohlo zobecnit, ovšem jisté trendy se najít daly. Jednalo se například o fakt, že pokud byl text členěný na menší části, které v současné terminologii nazýváme kapitolami, ve zkoumaných textech byly označovány jako částky. Tyto částky bývaly buď očíslované (arabským nebo římským číslem) nebo slovy označení „částka první/druhá...“, a dále buď měly či neměly svůj titulek.

Příkladem běžného typu členění může být edice *Biblioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk* vydávaná ve Znojmě Arnoštem Josiášem Fournierem. Tato edice vždy obsahovala před samotným textem list nesoucí hlavní název povídky, který byl doplněn drobnou vinětou. Povídka byla členěná na částky, ty byly označeny (např. „částka první“) větším tučnějším stupněm a titulek částky byl stupněm chlebovým, ovšem s větším prostrkáním. Na konci každé částky bývala drobná klasicistní viněta. V edici nebylo jednotné navazování částek – někdy navazovaly rovnou za sebou, někdy začínala částka až na nové straně. To záviselo na rozložení textu na tiskové archy – začínaly-li částky vždy na nové straně, působilo to výrazně velkoryseji, než navazovaly-li částky přímo na sebe.

Pokud byl titul například souborem krátkých útvarů, bývalo členění takové, že každý samostatný útvar začínal na nové straně. Zajímavým příkladem tohoto typu může být spis *Sto velmi naučných dwau řádkových bágek w řeči wázané* (č. 79), který jak je z titulu zřejmé obsahoval 100 krátkých útvarů a každý byl na své samostatné stránce očíslovaný arabským pořadovým číslem, které bylo ovšem umístěno hodně vysoko v zrcadle sazby, takže kromě pořadového čísla útvaru suplovalo zároveň paginaci. Každý útvar měl titulek větším stupněm, ten byl podtržen linkou a v titulu zmíněné dva řádky měly většinou ještě svůj podtitulek a toto bylo shrnuto ve dvouřádkovém naučení. Celá stránka byla pak symbolicky podtržená linkou.

Jak výzkum ukazuje, česká dětská kniha 1. poloviny 19. století byla v mnohém již moderní knihou (kompletní titulní list, norma, mizení kustodů, opuštění od oslavných veršů, zjednodušení iniciály...), zůstala ovšem v něčem knihou historickou (přetrvávající, byť zjednodušené archové signatury, pozůstatky kolofonu, neexistence tiráže). To jen potvrzuje specifickou tuto doby v rámci knižní kultury. Pro dětskou knihu tohoto období je specifické, že se nikde neotiskovaly soupisy předplatitelů, což jak bylo zmíněno je dáno odlišným přístupem dětského čtenáře ke čtivu. Výrazně specifické postavení v dětské knize měly předmluvy, které často děti oslovovaly a z obsahové stránky výrazně apelovaly na správné chování a dobré mravy, což už beletrie pro dospělé spíše nenajdeme.

5.4. Vnější vzhled

5.4.1. Papír

Tradice výroby papíru v Českých zemích se datuje od přelomu 15. a 16. století. Nejisté informace posouvají tuto hranici až do roku 1370, kdy se údajně papír vyráběl v Chebu, tato informace je ale nepodložená archivními záznamy, a proto se za první výrobu papíru v Českých zemích považuje papírna na Zbraslavi, jež byla povolena roku 1499. (Zuman et al. 1983, s. 41–42)

Už konec 18. století, ale více 19. století přináší do papírenského řemesla strojní výrobu (nové výrobní postupy jsou blíže popsány v kapitole 4. Rozvoj technologií souvisejících s výrobou knihy). Počátek 19. století ovšem přinesl propad způsobený napoleonskými válkami. Když se společnost vyrovnala se ztrátami po válkách, nastal opět rozvoj řemesla, ale mnoho malých ručních papíren rychle zanikalo, protože nemohly konkurovat rychle vznikajícím strojním výrobám. (Zuman 1934, s. 26–27)

Zuman (1934) uvádí rozsáhlý přehled papíren fungujících v 1. polovině 19. století. Dle něj (Zuman 1934, s. 222) od konce 18. století do roku 1850 přibylo 57 papíren, z toho nejvíce ve 20. letech a už ve 40. letech bylo 5 papíren zařízených stroji anglického či francouzského typu, 15 podniků vlastnilo zemské tovární oprávnění nebo jednoduchou tovární koncesi, jež jim umožňovaly tovární výrobu. Konkurencí velkých strojních podniků zaniká mnoho malých ručních papíren, a tak se pro rok 1850 uvádí 151 papíren v Čechách. Na Moravě a ve Slezsku Zuman, Vykydal a Korda (1983, s. 90) uvádějí v roce 1841 36 papíren, z čehož dvě na Moravě jsou strojní. Přes konkurenci velkých podniků i válečné vřavy se v Čechách poslední ruční papírna v Prášilech udržela až do požáru v roce 1933 a na Moravě ve Velkých Losínách funguje dodnes (Zuman et al. 1983, s. 93).

Výrobní postupy proměnil rozvoj strojní techniky, použití nových surovin a chemie. Vše souvisí s postupující industrializací a v Českých zemích se projevuje v 1. polovině 19. století. Věnuje se jim kapitola 4. Rozvoj technologií souvisejících s výrobou knihy.

Český papír se hodně vyvážel do zahraničí, už v 17. století do Uher, Polska či na Ukrajinu. V 19. století pak vývoz psacího a tiskového papíru převažoval nad dovozem. (Zuman et al. 1983, s. 179–181) Vliv na vývoz i dovoz měly různé regule. V 19. století například Německý spolek ztížil možnost dovozu papíru na své území, tak se z Českých zemí vyváželo na východ – do Uher, Chorvatska, Sedmíhradska a Lvova. (Zuman et al. 1983, s. 181) Regulace na území státu se obracela přímo na výrobu – strojová výroba byla možná pouze na základě

privilegia, privilegii byl kontrolován i sběr surovin, tedy hadrů. Boj proti „zlořádům“ byl ovšem nedůsledný. (Zuman et al. 1983, s. 156–157)

Druhy papírů se určovaly podle jejich kvality, tedy kvality výchozí suroviny, což v 1. polovině 19. století byly stále hadry. Dle Zumana, Kordy a Vykydala (1983, s. 114) systém na třídění hadrů na počátku 19. století rozlišoval až 20 druhů podle kvality suroviny a konečné jemnosti a barvy.

Dále se rozlišuje papír veržé, jež je charakteristický svým viditelným pravidelným žebrováním vytvořeným strukturou síta, a papír velinový, na němž struktura velmi najemno propleteného síta není viditelná. (Voit 2007b, s. 5)

Mezi nejkvalitnější ruční papíry patří japonský, který vzniká z moruše a je jemný, pevný a trvanlivý, a holandský, který vyniká svou bělostí a jemností (Voit 2007b, s. 5).

Dále se ve výrobě knihy používají barvené papíry. Barevné papíry vznikají obarvením papíroviny nebo následnou povrchovou úpravou hotového papíru. Podle využitých technologií se dělí na čtyři skupiny – vzorování pomocí tiskových forem, natírání a zalisování přídatných částic, natírání a zalisování dezénu a natírání, máččení a stříkání za přítomnosti média. (Voit 2007b, s. 6)

Za pomoci tiskových forem vznikají papíry katunový a siluetový. Katunový vzniká pomocí opakovaného otiskování dřevěného štočku a jeho otisk je tak velmi schematický (Voit 2008b, s. 664), siluetový oproti tomu používá otisk jedné šablony z kůže či lepenky a vzniklý obraz je barevnou siluetou (Voit 2008b, s. 664–665).

Natíráním a zalisovaných přídatných částic vznikají papíry brokátový, bronzovaný a velurový. Brokátový má vzor zalisované vrstvy mosazné či zinkové folie (Voit 2008b, s. 663), do bronzovaného se zalisují mleté kovové částice (Voit 2008b, s. 663) a velurový imituje semiš svým povrchem opatřeným mletými textilními vlákny (Voit 2008b, s. 666).

Natíráním a zalisováním dezénu vzniká papír marokénový, který vzhledem imituje vlnovitý vzor marokénu a vzniká potiskováním měděnou deskou (Voit 2008b, s. 664).

Natíráním, máččením a stříkáním za přítomnosti média vznikají papír batikový, papír škrobový a papír tragantový. Vzor papíru batikového vytváří vosk, který se po nanesení a zaschnutí barvy odstraní a místa, kde byl vosk, nejsou obarvená (Voit 2008b, s. 663), matný škrobový papír je ručně natřený obarveným škrobovým mazem a jeho povrch je dále upravován například vlnkováním, tečkováním či otiskováním dřevěných štočků (Voit 2008b, s. 665), lesklý tragantový papír používá barevný tragant, jehož výsledný vzor na papíru připomíná mramor (Voit 2008b, s. 665).

Tyto papíry se používaly především na vazbách a předešlých knih, tedy jako papír potahový a jako papír předešlový, proto o jejich použití ve výzkumu hovoří kapitola o vazbě (5.4.2.). Pro knižní blok tyto papíry využití neměly.

V této práci se výzkum zabýval papírem tiskovým. Tiskový papír v současné definici je „papír pro tisk časopisů, knih a ostatních tiskovin různými způsoby. Může být bezdřevý, středně jemný i dřevitý, barevný, natíraný.“ (Korda a kol., 1992, s. 248)

Historickou definici přímo knihtiskového papíru přináší Voit (2008b, s. 664): „hladký papír určený pro veškerý tisk z výšky včetně knihtisku. Vyráběl se z hadrů většinou v zimě, neboť mráz roztrhal i ty nejjemnější segmenty a povrch působil na omak jemně. Na rozdíl od papíru psacího nesměl být klížen a před použitím v knihtiskařském lisu se musel kvůli přilnavosti barvy naopak mírně vlhčit a potištěný znovu sušit.“ Autor rozlišuje od 19. století 3 jakostní třídy, jež odpovídají druhům uvedených Kordou – bezdřevý, středně jemný a dřevitý.

Ze které papírny daný papír pochází v současnosti pomáhají určit filigrány neboli průsvitky. Věnuje se jim samostatný obor pomocných věd historických, filigranologie. Průsvitka je „světlejší kresba ve struktuře papíru, pozorovatelná proti světlu, která vznikla zeslabením vrstvy při tvorbě listu na síť papírenského stroje nebo čerpací formy“ (Korda a kol., 1992, s. 279), čehož se dosahuje vložením znaku vytvořeného z drátku. Kromě určení místa výroby jsou filigrány nápomocné i při dataci tisků. Význam filigránů je výrazně větší u ručního papíru nežli u strojního.

Neboť se ve výzkumu neobjevil žádný nedatovaný tisk, určování vzniku místa papíru, které pomáhá upřesnit dataci, nebude předmětem této práce, ačkoli několik filigránů registrováno ve výzkumu bylo. U druhého svazku titulu *Bagky pro dítky* (č. 21b) a u titulu *Mrawné wyprawowanj a Powjdačky pro Malé y Dospělé* (č. 42), oboje vytištěné v Hradci Králové u Jana Hostivíta Pospíšila, byl zaznamenán stejný filigrán ve tvaru velké koruny. A například v titulu *Warug se lákánj zlého!* (č. 279) byl viditelný filigrán ve tvaru písmen C a F.

Výzkum papíru použitého pro knižní blok se zaměřoval na tři vlastnosti papíru – hrubost, tloušťka a pevnost. Účelem této práce nebylo přesné laboratorní měření těchto vlastností, byly roztříděny do jednotlivých skupin empiricky. Je důležité zde také zmínit, že se jedná o popis většiny knižního bloku. Byl-li vložen papír jiného druhu, bylo tomu tak u vložených ilustrací a frontispisů, nejsou započítávány do celkového procentuálního vyjádření. Nebylo výjimkou, že knižní blok byl složen ze dvou (někdy i více) druhů papíru, procentuální vyjádření se vztahuje na většinové zastoupení v knižním bloku.

Hrubost papíru lze rozdělit na tři stupně – hrubý, středně hrubý a jemný. Z výzkumu vyplývá, že největší část tvořily tituly tištěné na papíru středně hrubém, s podílem 40,1 %, na

papíře označeném za hrubý bylo vtištěno 31,7 % a jemný papír byl využit ve 28,2 %. S hrubostí papíru souvisí počátek používání papíru strojního, který byl hlazen a bylo možné ho označit za jemný či středně hrubý, poprvé se ve výzkumu objevil z roku 1828 v tisku Jana Hostivíta Pospíšila *Láska děj* (č. 75), více pak ovšem až ve 40. letech.

Podle tloušťky byl papír ve zkoumaném souboru dělen na tlustý, středně tlustý a tenký. Papír označený za tlustý byl použit pouze u 7,7 % titulů, středně tlustý papír pak u 42 % a tenký u 49,3 % titulů. Tlustý papír byl použit např. u titulů *Powjdky kwětné mladosti obětované* (č. 121), *Krásné powjdky k vzdělánj rozumu a osslechtěnj srdce rozmilých djtek* (č. 144) a obou vydáních titulu *Padesáte bajek a několik wážnějšich básniček pro naše milé maličké* (č. 201 a 269). Tlustší papír byl více využíván na papírové obálky, o nichž je pojednáno v kapitole vazby (5.4.2.). Tlustší papír byl využíván mimo základní knižní blok jako papír ilustrační pro ilustrace a frontispisy na vložených listech.

Poslední sledovanou vlastností papíru byla pevnost. Papír byl ve výzkumu členěn na pevný, středně pevný a měkký a křehký. Měkký a křehký jsou vlastnosti, které jsou způsobené časem, často jsou spojené, proto i zde je označení společné a jsou to pochopitelně vlastnosti nežádoucí. Označení papíru měkký a křehký získalo 43,6 % titulů, což potvrzuje teorii o nekvalitním papíru 19. století. Označení středně pevný papír neslo 32,4 % titulů a jako pevný papír bylo označeno 24 % titulů. Pevný papír měl např. titul *Knjžka mrawná s 60 hystoryemi a powjdačkami pro Djtky* (č. 9) z roku 1810 a obecně se pevnější papír vyskytoval častěji do 20. let století.

Na pevnosti papíru se nejvíce promítal vliv času a i tato degradace je z hlediska výzkumu zajímavá. Papír 19. století má ve vědecké obci pověst papíru nekvalitního, který není stálý a trvanlivý. Je to způsobeno počátky rozvoje změn výroby, ať už materiálu, tak technologií. Vávrová a Součková (2017, s. 126–127) uvádí konkrétně, že papír vyráběný z hadrů byl celulózový a záviselo na kvalitě výchozí suroviny, kolem poloviny 19. století proniká do výroby papírů dřevovina, která obsahuje i látku lignin, která způsobuje dřívější degradaci výsledného papíru. Protože je doba 1. poloviny 19. století obdobím hledání surovin, které mohou chybějící hadry nahradit, začíná se papírovina z hadrů ředit jinými surovinami. Na degradaci papíru má vliv řada faktorů, jak vnitřních, které zahrnují veškeré výchozí suroviny včetně doplňujících chemických látek a nečistot zanesených při zpracování, tak vnějších, mezi které se řadí teplota, relativní vlhkost a čistota vzduchu, působení světelné energie, škůdci a pochopitelně manipulace ze strany člověka (Vávrová a Součková 2017, s. 127). Tyto faktory mění chemickou strukturu, jež se projevuje na fyzikálních vlastnostech papíru změnou barvy a jeho pevnosti. Je proto třeba brát v potaz úroveň degradace papíru po dvě stě letech.

Další vlastnost papíru, na kterou je třeba upozornit, je nápadný světlý odstín. Jak popisuje kapitola technologií (4.), v 19. století se pro bělení začalo využívat chlóru. Tato vlastnost ovšem mohla být také silně ovlivněna časem. Výše bylo zmíněno, že degradace papíru se projevuje i změnou jeho barvy, a to tak že zežloutne, zhnědne či vybledne (Vávrová a Součková, 2017, s. 128). Výrazně světlý odstín papíru byl proto ve výzkumu okrajově zaznamenán a objevil se ve 12 případech (3,8 %), všechny až ve 40. letech 19. století. Bylo tomu tak například u titulu *Kytka* (č. 161).

Nejkvalitnější papír z ohledu všech zmíněných vlastností měla obě vydání *Padesáte bájek a několik vážnějších básniček pro naše milé maličky* (č. 201 a 269), jejichž papír byl hodně tlustý, dost pevný, hlazený a vynikal svou světlostí. Ani čas vlastnostem tohoto papíru výrazně neublížil, což souvisí s jeho dobrou kvalitou.

Na okraj může být zmíněno, že opotřebením papíru často svědčilo, do jaké míry byly knihy čteny. Jako více čtené byly posuzovány exempláře se ztmavenými pravými dolními rohy apertury, které byly zašpiněny prsty při otáčení stran, což je také důkazem toho, že knihy se dostávaly do nižších společenských vrstev díky větší produkci a vyšší gramotnosti. Opačně, tedy jako nečtené exempláře, byly posuzovány ty, jejichž některé složené archy papíru nebyly ani rozřezány, tudíž čteny být nemohly. Tyto mohou být exempláři, které byly v knihovnách a nebyly čteny, ovšem mohou být také exempláři, které se při vysokých nákladech nerozprodaly.

Výzkum v oblasti papíru zahrnul průzkum použitého papíru z hlediska jeho kvality, jakož i jeho stavu v současné době. Byly potvrzeny teoretické znalosti o nekvalitnosti papíru 19. století určeného titulům pro široké společenské vrstvy tím, že velká část papíru ve výzkumu nemohla být označena za pevný (76 %), nebyl tlustý (91,3 %) a nebyl jemný (71,8 %). Je třeba zdůraznit degradaci nekvalitního papíru, což výsledky výzkumu značně ovlivňuje. Významu o to víc nabývají tituly, které měly papír kvalitní, jako uvedený titul *Padesáte bájek a několik vážnějších básniček pro naše milé maličky* (č. 201 a 269). Žádný z titulů ovšem nebyl vytištěn na nejkvalitnějších papírech jako je japonský nebo holandský, tyto papíry nebyly používány pro tisk knih pro lidové vrstvy, mezi které se dětská četba dá zařadit.

5.4.2. Vazba

Voit (2008b, s. 961) uvádí, že vazba je „v užším slova smyslu vlastní vazebný organismus knihy, v širším povědomí a běžné komunikaci pak synonymum pro pokryv knižních desek a jeho výzdobu.“ Hamanová (1959, s. 9) zdůrazňuje ochrannou funkci knižní vazby, ale vyzdvihuje i tu estetickou.

Základní funkce vazby ochraňovat knižní blok před vnějšími vlivy se nezměnila do současnosti a potřeba estetického vzezření se v průběhu doby proměňovala. V 19. století nabyla na významu funkce propagační, či prodejní. Vzhled vazby v době masového rozšíření knihtisku zařazoval knihu do určité skupiny sortimentu a zároveň měl přitáhnout pozornost kupujícího, stejně jako tomu je dodnes.

Hamanová (1959, s. 9) vysvětluje propojení knihvazačského řemesla s dalšími odvětvími uměleckých řemesel a připojuje, že pro vzhled knižní vazby je významný objednavatel. Toto spojení mezi zadavatelem a výslednou podobou vazby existovalo od počátků kodexového typu knihy a přetrvává až do 19. století, kdy se objevuje vazba nakladatelská.

I ve vývoji knižní vazby byl zlomový vynález knihtisku. Rukopisná kniha byla sice dál napodobována i tiskem, ale zvyšováním knižní produkce se zvyšoval i počet lidí věnující se výrobě knihy a také její vazby, což ve vývoji přinášelo změny výrobních postupů i využití materiálů. (Doležal 1987, s. 10)

V Českých zemích se do knižní vazby konce 18. a začátku 19. století promítá klasicismus, empír a romantismus. Klasicistní styl je podtrhován „střídmostí a jednoduchou elegancí“ s výzdobou mocí linek či tenkých bordur (Macek 1972, s. [11]). Empírové vazby vynikají především členěným hřbetem zdobeným kolky, v romantismu se i v Českých zemích například u modlitebních knih projevil francouzský trend vazeb „à la cathédrale“ vycházející z gotické architektury. (Hamanová 1959, s. 164) Tento historizující typ je jedním z novostylů, které se během 19. století do knihvazačství stejně jako do jiných uměleckých oblastí promítly, jak ve vazbě industriální masové, tak v rukodělné luxusní (Nuska 1990, s. 389). Ve vazbě sériově vyráběné se tyto historizující styly staly nástrojem, jak na knize masové vytvořit dojem drahé a řemeslně důkladně zpracované, zdobení vazby ovšem často zacházelo až za hranici dobrého vkusu (Voit 2007a, s. 29).

Hamanová a Nuska (1966, s. 56–58) tyto trendy v katalogu Strahovské knihovny z prostředí Čech a Moravy z období konce 18. a 1. poloviny 19. století dokládají na vazbách s barevnou usní či pergamenem (růžová teletina, ostře růžový pergamen, růžovo-fialový pergamen, černá useň) a tepanými kovy (mosaz, stříbro), zdobení je koncipováno v dobových rámech při okrajích a na hřbetech.

Nuska (1990, s. 388) upozorňuje na běžnější typy vazeb jako je polokožená, tzv. francouzská, s koženým hřbetem, barveným papírem na lepenkových deskách a titulem v mezivazí hřbetu, a z této se vyvinuvší vazba poloplátěná, tzv. anglická, která více přispěla ke zlevnění knihy.

Rozšíření čtenářského publika o gramotné lidové vrstvy v důsledku reformy školství vyvolalo změny v sociální struktuře společnosti a tím se zvýšila poptávka po knize. Rozmáhající se knižní trh vytvářel tlak na změnu knižní vazby tak, aby byla co nejlevnější, tak vznikla brožura, nejprve tuhá a později obyčejná, jejíž hřbet byl přelepen pouze papírovým proužkem. (Doležal 1987, s. 10) Kvalitní vazba se stává příznačnou pro individuální zakázky a počet celokožených vazeb je v převaze vazeb papírových minimální. V 1. polovině 19. století je ještě využívána polokožená vazba s mramorovanými a škrobovými papíry na potah desek, výzdoba je situována především na hřbet. (Herain 1933, s. 558) Pešina (1939, s. 37) charakterizuje, že „je to doba, jež zavádí vazbu ryze užitkovou, levnou a praktickou, související však často spíše s řemeslem než s uměním.“ Nuska (1990, s. 388) upozorňuje na oblíbenost celoplátěných vazeb potažených knihařským plátnem zvaným kaliko, které se od 20. let šířily z Anglie.

S 19. stoletím je spojována především vazba nakladatelská, což je typ „původní vazby pořízené na zakázku nakladatele jednotně pro všechny exempláře téhož vydání“ (Voit 2008b, s. 969). Vazbě nakladatelské je příznačná sériovost, její výroba je jednoduchá a levná, oproti vazbě luxusní, která je vytvářena na objednávku a charakteristické je umělecko-řemeslné zpracování (Voit 2007a, s. 2–3). Odpověď na otázku dobového zařazení počátku výroby nakladatelské vazby se u odborníků liší. Voit (2008b, s. 969–970) vznik tohoto typu vazby zařazuje již do konce 15. století v návaznosti na vznik nakladatelských domů a první takové dle něj vznikly v Českých zemích v 1. polovině 16. století. Nuska (1990, s. 389–390) nakladatelskou vazbu sjednocuje s industriálně vyráběnou vazbou, která oddělila zpracování vazby a knižního bloku, a kterou zařazuje do 20. let 19. století ve spojení se vznikem velkých knihařských podniků. Doležal (1987, s. 10) spojuje vznik tohoto typu až s použitím nového materiálu na potah knižních desek, jímž se stalo knihařské plátno, které se do Českých zemí z Anglie dostalo kolem roku 1830. Hamanová (1959, s. 165) její rozvoj klade až do druhé poloviny 19. století s rozšířením knihy širokým lidovým vrstvám, když se kniha stává běžnou součástí života většiny lidí.

Z důvodu této terminologické nejednotnosti mezi odborníky bylo pro výzkum označení nakladatelské vazby vynecháno a exempláře s dobovou vazbou byly rozděleny na ty se zřejmě industriálně vyráběnými pro celý náklad a ty, které dle zdůvodněných znaků mohou být zařazeny jako dobové.

Oblast knižní vazby byla pro výzkum značně náročná a její výsledky budou málo relevantní i z několika dalších důvodů. Prvním z nich je fakt, že výzkum probíhal na základě

nahlížení jednoho exempláře titulu, pouze výjimečně dvou, což značně omezilo možnost získání exempláře v dobové vazbě.

Druhým důvodem je to, že jak bylo zjištěno z nakladatelských/tiskařských/knihkupeckých nabídek, bylo-li vydání možné koupit ve vazbě, mohla se lišit v tom, zda se jednalo o vazbu papírovou či vázanou. To při nahlížení jednoho exempláře opět snižuje možnost popsání všech dobových vazeb.

Třetím důvodem je také problém rozlišování dobových individuálních vazeb od novějších převazeb, což bylo posuzováno především na základě použitého papíru na přideštiny a zřejmých známek převazby. Obecně tyto vazby nebyly řazeny do skupiny knih s původní industriální vazbou, ale jsou označeny jako dobová vazba či konvolut a je tím myšleno řazení přibližně do 19. století, neboť i v době strojové výroby papíru se mohlo používat starších papírů na přideštiny. Ovšem i toto dobové zařazení bylo velmi nejednoznačné, neboť je zřejmé, že knihaři používali zastaralý typ pevného ručního papíru na přideštiny ještě hluboko do 20. století. Především u venkovských knihařů se používal na přideštiny v 19. století také barvený knihařský papír, podle čehož byla doba výroby ve výzkumu také určována.

Čtvrtým a nejvýraznějším důvodem je množství převazeb. Jak uvádí Vnouček (1998, s. 29), tato problematika se váže k vymezení starých tisků, jež je tradicí stanoveno do roku 1800. Dle knihovního zákona 257/2001 Sb., § 2, odstavec e) jsou ovšem do historického fondu řazeny knihovní dokumenty až do roku 1860. Vávrová a Neoralová (2017) zdůrazňují specifika restaurování a konzervace novodobých knihovních fondů. Je to především jejich rozsáhlost, která vyžaduje zákroky rychlé, technologicky nenáročné, přitom trvanlivé. Specifické jsou ovšem také využití materiály, které nejsou tak kvalitní jako v dobách dřívějších a musí se k nim přistupovat jinak. Změnu přístupu ke konzervaci a restaurování přinesla také digitalizace, která sama tisk do určité míry konzervuje a zároveň chrání fyzický exemplář před častějším používáním. (Vávrová a Neoralová 2017, s. 7–10) Zájem o konzervaci a restaurování novodobých fondů je ovšem záležitost až posledních let a dřívější přístup k fondům 19. století byl tradičně postaven na vymezení starých tisků, do nichž tyto fondy nespádaly, a dle toho s nimi bylo také zacházeno – podmínky jejich uchování nebyly tak kvalitní, nebývaly kandidáty na restaurování a místo toho bylo pro zachování textu přistoupeno k převazbě. Tím se ve velkém ztrácí původní vazby 19. století, neboť jak píšou Janáková a Vondráček (1995, s. 4), vazby nejsou primárně předmětem knihovních fondů a jejich zachování se proto tolik nevěnují, tomu se naopak věnuje fond UPM, který zachovává kolekci historických knižních vazeb. Zachování původní vazby v knihovních fondech přichází pouze, jedná-li se o vazbu z určitého hlediska cennou a to se pak knihy ukládají do krabicových systémů (Vnouček 1998,

s. 31). Takové vazby ovšem pak nesvědčí o běžném vzhledu, ale naopak představují skupinu vazeb jedinečných či originálních. Důležité je ovšem zdůraznit, že se tento přístup týká především velkých paměťových institucí, jako je Národní (dříve Univerzitní) knihovna, jejichž rozsáhlé fondy nedávaly příležitost soustředit zájem na uchování novodobých fondů. Menší instituce, především muzea a archivy, jejichž fondy byly menšího rozsahu, měly možnost věnovat i novodobým fondům více pozornosti a knižní vazby 19. století zde bývají zachované.

Celkem výzkum zkoumané exempláře rozdělil na 16 % (50) titulů ve strojně vyráběné papírové obálce, ve které byl produkt distribuován, 33 % (103) dobových vazeb, rozčleněných na vazby jednoho titulu (7,7 %, 24) a konvoluty (25,3 %, 79), a zbytek 51 % (159) tvořily exempláře se zřejmě novější převazbou.

Výzkum probíhal ve většině pomocí fondu NK ČR, a přestože zde roku 1998 vzniklo Oddělení péče o novodobý fond, který se věnuje knižním dokumentům spadajícím do let po roce 1800 (Vnouček 1998, s. 32), 84 % zkoumaných titulů nemělo vazbu, jež by se dala považovat za původní industriálně vyráběnou. Takové se vyskytly pouze ve zmíněných 16 % (50) a to ve formě papírové obálky (ať už obyčejného či pevnějšího papíru). Tyto obálky ve všech navštívených fondech zůstaly zachovány buď pomocí uchování v krabici, častěji ovšem svázání titulu i s papírovou obálkou do konvolutu nebo do převazby.

Větší výskyt těchto původních papírových obálek byl až od 20. let 19. století a jejich podoba byla stálá. Většinou se jednalo o papír pevnější, objemově tlustší, nežli byl papír použitý pro knižní blok. I v tomto byly ale výjimky, např. *Štědrý večer* (č. 66) měl papír použitý pro obálku stejný, jako byl použitý pro knižní blok a jeho informační stránka byla velmi jednoduchá, především ve srovnání s titulním listem. Opakem k tomuto byl pak *Ezop, mudrc v otroctví* (č. 284), jenž měl vazbu z pevné lepenky, která zpevňovala i hřbet knihy.

Papír obálky byl často barevný – modrý (č. 46, 80, 83, 145, 186, 208, 210, 286), růžový (č. 52, 64, 76, 89, 218a), červený (č. 113), žlutý (č. 171, 214, 250, 263, 281), zelený (č. 99a, 99b, 283), hnědý či béžový (č. 75, 79, 130, 152, 156, 170, 250), šedý (č. 175). Často se ovšem jednalo o přirozenou barvu papíru, která se měnila vlivem času a vnějšího prostředí (odstíny bílé, s nádechem do hněda, žluta nebo šedi).

Obsahově potištěné papírové obálky většinou obsahovaly tutéž informaci jako titulní listy. Některé obálky nesly pouze hlavní titul. Obecně se opakovalo několik schémat, jež budou představeny příklady. Výše zmíněný *Ezop, mudrc v otroctví* (č. 284) na přední straně obálky nesl informace stejné jako titulní list (titul, podtitul, informace o autorovi, informace o ilustraci, impressum), zadní pak uvedla informaci o tisku, hřbet nesl pouze nápis EZOP a dekor, přední i zadní obálka měla informace ve vkusném bohatě zdobeném rámu, jež souzněl s elegantním

řezem antikvy. Obsahově naprostým opakem byl titul *Holaubek* (č. 171), který na přední obálce nesl pouze hlavní titul, a zadní zdobila viněta koše s květinami, obě strany byly v rámu z dekoračních čtvercových štočků.

Papírové obálky běžně zdobil dekor, jemuž dominovalo rámování. Dekor papírových obálek je ovšem zařazen do kapitoly dekoru (5.2.3.), neboť se jedná o tvůrčí záměr tiskaře a ne knihvazače.

Nutno doplnit, že papírové obálky sloužily především pro distribuci od tiskaře, a takové byly i nepotištěné. Knihkupci nebo až majitelé si nechali pro knižní blok zhotovit vazbu sami, případně ji užívali jen s touto jednoduchou obálkou. Ve výzkumu se ovšem taková nepotištěná papírová obálka neobjevila ani jednou, neboť zachování tohoto typu obálky je pro knihovní fondy vysoce nedůležité a zřejmě i nezajímavé.

Skupina vazeb, jež byly autorkou zařazeny jako dobová vazba nebo dobový konvolut, je ovšem výrazně méně spolehlivá v určení. Jednalo se o vazby, jež nebylo možné definovat jako strojově vyráběné obálky, ovšem jejich charakter odpovídal dobovému stylu vazby. Materiál desek představovala vždy lepenka. Jako povrchový povrch převládaly barvené papíry (především škrobový a tragantový, výjimečně katunový), ať už v samotném použití na celých deskách včetně hřbetu (11,5 %, 36) nebo doplněné na hřbetu, popřípadě i nárožnicích, buď kůží (5,8 %, 18), anebo častěji v dobách od 30. let knihařským plátnem (15,7 %, 49). Barveného papíru na příděstí (katunového) bylo použito pouze v titulu *Zrcadlo maličkových* (č. 257).

Často měl tento typ vazeb dekor pouze na hřbetu, a to pouze v jednoduché podobě. Na hřbet byly odsunuty i informace o knize a byl to nejčastěji pouze název, výjimečně jméno autora a informace o vydání. Tyto informace nejčastěji nesl nalepený červený štítek zlaceným písmem. U konvolutů byla ovšem informace trochu jiná – buď byl označen názvem 1. titulu, nebo jménem autora svázaných titulů, nebo zobečňujícím označením, např. „Povídky“.

Protože se tento typ vazby používal i v dalších dobách (2. polovina 19. století, začátek 20. století), odlišení vazby dobové popsaného vzhledu od novější bylo souzeno dle použití ručního nehlazeného hadrového papíru na příděstí.

Poslední a největší skupinu tvořily tituly, jejichž vazba nebyla posouzena jako dobová a jednalo se o novější či přímo moderní převazbu, ať už se jednalo o jednotlivé tisky nebo konvoluty. Tuto skupinu představovala více než polovina titulů, 50,3 %, což bylo 157 titulů. Materiálu těchto moderních převazeb dominovalo knihařské plátno, vazby tak byly ve většině celoplátěné nebo poloplátěné s použitím barvených papírů.

Výzkum v oblasti nemohl být důkladný, což bylo dáno několika zmíněnými příklady, ale především počtem převazeb. Tato práce nebyla cílena na vazbu, a proto nebyla snaha

vypátrat u všech titulů exempláře s původní vazbou. Nutno zde ovšem zmínit, že menší instituce (navštívené Muzeum Jindřichohradecka či Muzeum Českého ráje v Turnově) disponovaly exempláři většinou ve vazbě dobové, ovšem jejich fondy nemohly pro výzkum nabídnout takové množství materiálu jako NK ČR, která ovšem v dřívějších dobách přistoupila k převazbě. Nízké procento zachovaných dobových strojových papírových obálek vypovídá o malé snaze ochránit knižní blok a o snaze knihu co nejvíce zlevnit, ale zároveň prozrazuje informace o dobovém vkusu, který se odráží v dekoračních rámech. Vazby, jež nebylo možné posoudit jako sériově industriálně vyráběné, ale byly posouzeny za dobové včetně konvolutů, odpovídají teoretickému popsání odbornou literaturou. Ve výzkumu nebyl objeven žádný exemplář s luxusní individuální vazbou a sebezprezentace závisující na osobě objednavatele vazby v podobě umělecky rukodělně zpracovaných ve zkoumaném souboru úplně chybí. Je to spojené s tím, že dětská kniha byla knihou pro široké společenské vrstvy a objednavateli vazby jsou v tomto případě buď tiskaři a distributoři, kteří nechali vazbu zhotovit pro celý náklad či jeho část, či zákazníci z řad nižších a středních společenských vrstev, nikoli vyšších.

5.5. Provenience

Součástí výzkumu týkající se konkrétních exemplářů jsou provenienční znaky. Ty Voit (2008b, s. 721) definuje jako „soubor údajů o původu a čtenářských osudech exempláře“. Nejčastěji se jedná o rukopisné přípisky, razítka, exlibris ve formě štítku, knihovní štítky se signaturou a supralibros na vazbě, které informují o majitelích knihy a často i způsobu nabytí (Voit 2008b, s. 721). Tyto znaky dohromady vypovídají o mnohém ze života knihy, o tom, kdy, kým, jak a zda vůbec byly čteny. Jak zdůrazňují Kašparová a Šípek, tyto informace jsou přínosné pro mnoho vědních oborů, jako jsou dějiny každodennosti, dějiny elit, či kulturní dějiny (Kašparová a Šípek 2013, s. 3).

Provenienčními znaky se zabývá projekt Provenio, jehož autorem je konsorcium Národního muzea, Národního památkového ústavu a Národní knihovny ČR (Provenio, 2020 [online]. Provenio. [cit. 16.9.2020]. Dostupné z: <https://www.provenio.net/o-projektu/>). Uvádí, že „hlavním cílem je vývoj metodiky s národní platností pro katalogizaci provenienčních záznamů a značek v knihách“ (Kašparová a Šípek 2013, s. 3). Zároveň je vytvářena autoritní databáze vlastníků knih, která dále slouží i k vyhledávání osob dle provenienčních znaků a byla proto využita i pro tento výzkum.

Ve výzkumu se objevovalo několik typů provenienčních znaků, byly to ručně psané přípisky vlastnické i dedikační, razítka, štítkové exlibris a nejčastěji štítky se signaturou dané knihovny. Ani jednou se u tohoto typu knihy neobjevilo supralibros. Nejčastěji se provenienční

znaky vyskytovaly na titulním listě, jeho rubu, na předním předeštlí či předsádkách. Tyto znaky se nejčastěji vyskytovaly na titulním listě, jeho rubu, na předním předeštlí či předsádkách. Osoby podepsané či zmíněné v ručně psaných přípiscích a vlastníci použitých razítek byli vyhledávání ve zmíněné databázi Provenio.

Vlastnické přípisky uváděly školy nebo fyzické osoby, které knihu vlastnily. Příkladem fyzické osoby identifikované díky Proveniu může být Ottomar Keindl (Keindl, Ottomar, 2020 [online]. Provenio. [cit. 18.9.2020]. Dostupné z: <http://provenio.net/authorities/54135>), pražský sběratel, literární historik, spisovatel a publicista, jehož přípisek se objevil v exempláři NK ČR (sig. 54 K 012071) titulu *Vínek* (č. 278). Rozsáhlejší vlastnické přípisky uváděly, kdo od koho a jak knihu získal, jako tomu bylo např. v titulu *Genowefa* (č. 22) z fondu NK ČR (sig. 54 H 007413), kde je uvedeno „Dostal jsem od pana faráře Veverky na památku Zborov Fr. Karas učitel 1/5 1871“. Dedikačním přípiskem je v exempláři NK ČR (sig. 54 S 000578) titulu *Zrcadlo maličkých* (č. 257) na předtitulu, ve kterém se píše „Dárek Pána Bedřicha Augusta Krednera pro Antonína Hubatku 1848“. Dohledání v databázi darujícího bylo úspěšné a byl identifikován jako Friedrich August Credner (nar. 1806), pražský knihkupec a vydavatel, který spolupracoval s knihkupectvím synů Bohumila Haase, samostatně činný v knihkupectví Credner a Kleinbub a nakonec i sám (Credner, Fridrich August, 2020 [online]. Provenio. [cit. 18.9.2020]. Dostupné z: <http://provenio.net/authorities/49725>). Ačkoli se nepodařilo dohledat obdarovaného, je zřejmá spojitost Crednera s knižním trhem a obdarovanému věnoval knihu, která ve zkoumaném souboru představuje jednu z nejkrásnějších, nejpropracovanějších a díky tomu můžeme soudit, že byla ve své době v oblasti dětských knih jednou z nejcennějších.

Nejčastější formou vlastnictví byla razítka. Kromě razítek současných majitelů, která se vyskytovala ve všech nahlížených exemplářích, se objevovala razítka předchozích vlastníků. Opakovaně se razítka objevovala pouze výjimečně. Institucionální razítka označovala školy, např. v exempláři v NK ČR (sig. 54 K 000418) titulu *Powjdy pro wlastenskau mládež a geg milownjky* (č. 84) se objevilo razítko Farní hlavní školy na Hrádku, nebo farnosti, např. v exempláři NK ČR (sig. 54 H 007413) titulu *Genowefa* (č. 22) bylo razítko Parochia Zbiroh. Razítka fyzických osob zastupuje např. v exempláři MČRT (sign. HST 4993) titulu *Pěkné powjdy pro pilné a poslussné djtky* (č. 27) Fr. Kozák zdobným razítkem FK, jehož jméno bylo připojeno přípiskem. Bohužel se ho nepovedlo dohledat v databázi Provenio. Zajímavostí mezi knihovny fyzických osob a institucemi pracující s dětmi je razítka archeologického sboru „Wocel“ v Kutné Hoře v exempláři NK ČR titulu *Mysliwna na hoře swatého Maurice* (č. 217).

Často se opakujícím razítkem bylo razítka s písmeny A. V., které se objevilo ve 32 exemplářích titulů ve fondu NK ČR (např. v exempláři titulu *Powjdy, mrawné průpowědi a*

příslowí pro nedospělé dítky, č. 287, sig. 54 K 001275). Razítko bylo nejprve vnímáno jako vlastnické s iniciálami, ovšem jeho strohost a formální vzhled vyvolaly pochybnosti o jeho účelu. Vyhledávání v Proveniu na základě dvou písmen bylo pochopitelně neúspěšné a rozsáhlejší průzkum a konzultace s řadou odborníků především z Národního muzea (Richard Šípek, Petr Mašek, Jana Vlachová, Monika Veverková, Zdeněk Mužík a Jindřich Marek) nakonec ukázaly na možnost využívání razítka k označení dubletních knih, které byly vyřazené z fondu NK ČR za účelem prodeje. O dražbách dubletních exemplářů NK ČR (dříve Univerzitní knihovna) se zmiňuje i Voit (2008a, s. 78), který uvádí, že se konaly nepravidelně od roku 1789. Písmena A. V. by pak mohla znamenat frázi latinsky „ad venditionem“ či německy „Auktions-Verkauf“, jež obě odkazují k odprodeji. Svazky nahlížené v NK ČR nesoucí toto razítko, by pak mohly být chápány jako vyřazené určené k prodeji, ale neprodané. Jedná se ovšem pouze o teorii.

V několika případech byla nalezena i štítková exlibris, málokterá byla ovšem zachovaná a čitelná. Zajímavým případem byl rozměrově velký štítek vylepený přes téměř celé přední přideščí exempláře NK ČR (54 G 000467/16) titulu *Bohumjr, mladý paustewnjk* (č. 168) spolku vzájemně se podporujících dělníků truhlářských v Praze, kde jsou zmíněna pravidla půjčování s odkazem na knihovní řád, ale také je zdůrazněno půjčování knih dětem, pro které má knihovna mnoho svazků knih.

Provenio uvádí mezi provenienční znaky ještě nepřímé provenienční stopy, mezi které řadí rukopisné marginálie, interlineární a další poznámky v textu (Provenience, 2020 [online]. Provenio. [cit. 18.9.2020]. Dostupné z: <https://www.provenio.net/provenience/>). Ručně psané přípisky někdy nesouvisely s danou knihou, volný prostor sloužil pouze jako papír, a proto se někdy, především na přidešcích a předsádkách, objevily i výpočty či různé malůvky, jako tomu bylo u exempláře titulu *Mladssj Robinzon* (č. 7) z fondu NK ČR (sig. 54 K 004945). V exempláři SVKPK (sig. PK60) titulu *Malé poučitedlné powjdky* (č. 92) bylo několikrát něco přepsáno (jméno Fridrich na Bedřich) a některé pasáže byly přímo škrtnuty a některé názvy povídek byly zaškrtnuty. Může to být chápáno tak, že povídky byly předčítány učitelem či rodičem, který si značil, co už přečetl a co číst nebude, a prepisování německých jmen na česká může svědčit o jeho vlastenectví.

Při výzkumu provenienčních znaků bylo občas problematické rozluštit ručně psané přípisky i časem poškozené otisky razítek, proto byly zmíněny pouze ty nejzajímavější, jejichž text byl rozluštěn kompletně. Provenience jsou zajímavou součástí každé knihy, ovšem týkají se pouze konkrétních exemplářů, proto zobecňování na úroveň vydání není možné a do výzkumu byly zařazeny především kvůli zajímavým případům. Ty běžné, jako jsou razítka

současných vlastníků, byly zmíněny pouze okrajově, neboť jejich přítomnost se dá považovat za samozřejmou a nepřináší žádnou novou informaci. Specifikem v provenienčních znacích u dětských knih jsou hlavně malůvky, jejichž estetická hodnota je minimální, ovšem ta vypovídající je velmi přínosná a dává znát, že dané knihy se skutečně dostaly do dětských rukou. Bylo možné vypožorovat, že měl tento žánr specifickou skupinu vlastníků, byli to především instituce i jedinci, kteří pracovali s dětmi. Je zřejmé, že knihy byly v 19. století už tak rozšířené v širokých společenských vrstvách, že se nedá většina vlastníků dohledat v databázi Provenio, jako tomu bylo v dobách dřívějších, kdy vlastnictví knihy bylo známkou vzdělanosti a vyšší společenské úrovně.

5.6. Produkce a distribuce

Formu a vydání knihy určoval tiskař a nakladatel. Ediční program připravovali především na základě poptávky cílové skupiny čtenářstva. Jejich požadavky úzce souvisely se společenskou vrstvou a jejich životním prostředím – Praha a větší města, menší města nebo vesnice.

Podle Chybova Slovníku knihtiskařů pracovalo v Českých zemích v první polovině 19. století 165 tiskařů ve 39 městech. Často se jedná o členy jedné tiskařské rodiny, kde se řemeslo dědilo, a mnohdy tato rodina působila i ve více městech. Takto například fungovali dva úspěšní tiskaři začínající mimo Prahu – Jan Hostivít Pospíšil, který z Hradce Králové svoji působnost rozšířil do Pardubic, později do Chrudimi, a také do Prahy, a Josef Alois Landfras, který k rychle rozvíjející tiskárně v Jindřichově Hradci připojil pobočku v Táboře (Bohatcová 1990, s. 355–357). Počtem tiskařů nad ostatními městy vyčnívá Praha, kde Chyba za uvedených 50 let uvádí 47 tiskařů nebo tiskařských firem.

Krátce bude představeno pouze několik rodin a tiskáren, které měly na produkci českojazyčných tisků určených dětem a mládeži velký podíl a ovlivňovali tak široké společenské vrstvy v různých částech území současné České republiky.

Produkci českých tisků určených dětem a mládeži se věnovalo celkem 37 fyzických osob nebo firem ve funkci tiskaře, celkem 26 ve funkci nakladatele a 15 ve funkci distributora, kteří působili celkem ve 14 městech. Tito jsou uvedeni v příloze č. A) 3. Většina (95 %) této produkce pochází z území Čech, pouze 5 % z území Moravy. Vzhledem k tomuto překvapivému zjištění byl do rešerše titulů zahrnut také elektronický katalog MZK, která uchovává jeden z nejvýznamnějších souborů tisků moravské provenience. Další tisky pro děti a mládež z území Moravy však nebyly dohledány, čímž se ukazuje, že moravská tiskařská produkce výrazně méně cílila konkrétně na děti a mládež nežli ta česká.

Počet tištěných titulů pro děti a mládež se průběžně zvyšoval. Nejnižší podíl představovalo období 1801–1810 s pouhými 10 (3,2 %) vydáními, období 1811–1820 zastupovalo 20 (6,4 %) vydání, období 1821–1830 64 (20,5 %) vydání a období 1831–1840 71 (22,8 %). Největší podíl představovalo rozmezí let 1841–1850, během nichž bylo vytištěno 147 (47,1 %) vydání dětských knih.

V rámci celého území současné ČR naprosto dominuje produkce v Praze s 60 % produkce a 31 tiskaři a nakladateli. Velký poměr (20,8 % z celku, 34,9 % z pražské produkce) tvoří tisky vytištěné v Arcibiskupské tiskárně pod vedením Špinkových, Vetterlových a synů Bohumila Haase. Rodina Bohumila Haase, tedy on a jeho synové, v Praze samostatně i s Arcibiskupskou a dvorní tiskárnou vyprodukovali 40 tisků zařazených do výzkumu, což představuje 21,5 % pražské a 12,8 % celkové produkce ve výzkumu. Pracovali v letech 1807–1848, přičemž k vrcholu v této oblasti produkce došlo ve 40. letech, kdy synové Bohumila Haase řídili tisk právě v Arcibiskupské tiskárně.

Bohumil Haase byl v soudobé tiskařské obci významný hlavně svou všestranností, jeho ediční program se snažil co nejvíce uspokojit poptávku čtenářů. Jeho čtyři synové, kteří podnik převzali po smrti otce, firmu rozšířili a získali i privilegium na tisk českých a německých novin. Firma měla prvenství v reprodukci dřevorytu a ocelorytu, kterému se věnovala od 40. let. (Voit 2008a, s. 333–334)

Také rodina Vetterlů pracovala na několika místech. Byla činná v Písku, kde vytiskla 4 tituly pro děti a mládež (1827, 1846), samostatně v Praze (7 titulů) a nejvíce tisků (28 titulů) stejně jako v případě Haasových vytiskla v době řízení Arcibiskupské tiskárny v rozmezí let 1817–1838.

Arcibiskupská tiskárna vznikla jako institucionální tiskárna v Arcibiskupském paláci na Hradčanech v roce 1630 na pomoc rekatolizaci. Po mnoha stěhováních se roku 1786 usadila v Klementinu, kde sídlila až do 20. let 20. století. Od 18. století byla tiskárna pronajímána. Tiskárna sloužila především arcibiskupskému semináři, a proto její produkce byla především náboženského charakteru a v latině. Tento přístup se mění ve 20. letech 19. století, kdy byla v pronájmu Vetterlů a Špinků, kteří do produkce více zařazovali českojazyčnou světskou literaturu. (Voit 2008b, s. 890–891) Tituly literatury určené pro děti a mládež v tomto programu figurují jako mravně-výchovný činitel křesťanského charakteru a jako zábavná světská literatura. Odpovídá to změně v provozování Arcibiskupské tiskárny – zatímco původně byli tiskaři najímáni institucí, od roku 1700 byla tiskárna z finančních důvodů tiskařům pronajímána. Jako nájemci měli větší možnosti zařadit i další typy literatury podle dobové poptávky. (Voit 2008b, s. 890)

Řadu titulů LPDM vydal v letech 1816–1844 také pražský nakladatel Martin Budislav Neurütter. Jeho 35 tisků tvořilo 17,2 % pražské a 10,3 % celkové produkce. Dalších 21 titulů vyprodukoval během pouhých 8 let (1843–1850) Jaroslav Pospíšil (Jan Pospíšil v AUT), který pražskou tiskárnu převzal po otci Janu Hostivítovi. Jan Hostivít vydal v Praze dalších 6 titulů (4 z nich v Schollovské tiskárně), společně „v Praze a v Hradci Králové“ pak 26 dětských titulů, jeho produkce byla na celkových 64 titulů rozšířena tituly s hradeckým vydáním.

Na pražské produkci titulů pro děti a mládež se dále podíleli Karel Vilém Medau (6), Jan Buchler (4), rodina Jeřábkova (4), Jan Spurný (4), Schollovská knihtiskárna (4), Bedřich Rohlíček (3), Václav Matěj Kramerius (2), Antonín Straširypka (2), Karel Vilém Enders (1), Bernard Ferdinand Mohrmann (1), vdova Táborová (1), Sommerova tiskárna (1) a Kašpar Widtmann (1).

Celkem 64 knih pro děti a mládež (20,5 %) vydal v rozmezí let 1817–1850 Jan Hostivít Pospíšil v Hradci Králové a v Praze. Byl jedním z nejvýznamnějších podnikatelů v knižní sféře 1. poloviny 19. století a byl zakladatelem rozvětveného tiskařského rodu, který fungoval až do znárodnění ve 40. letech 20. století. Pocházel z Kutné Hory, kde se vyučil u tiskaře Korce. V roce 1808 pro něj tchán koupil bývalou tiskárnu rodiny Tybelliů v Hradci Králové od současného majitele Františka S. Boučka. Nejprve se věnoval produkci průměrných kramářských tisků, modlitebních knih a mravoučných povídek, které mu ale vynesly dostatek kapitálu, aby se od roku 1817 pod vlasteneckým vlivem Josefa Liboslava Zieglera a Josefa Chmely mohl věnovat tisku české beletrie. Tím se stal důležitým vlasteneckým činitelem a společně s hradeckou vlasteneckou družinou vytvořil z Hradce Králové jedno z center českého vlastenectví. Hradecká vlastenecká družina se scházela právě u Pospíšilových a jejich pohostinnost vedla až k přijetí druhého jména Hostivít. (Nývtová 1998, s. 124–125) V roce 1826 rozšířil svou působnost a koupil v Praze Schollovskou tiskárnu, kterou po něm v roce 1843 převzal syn Jaroslav, a v roce 1849 další tiskárnu otevřel v Pardubicích, tato se ovšem o tři roky později přesunula do Chrudimi. (Hautková 2015, s. 18) Věnoval se vydávání knižních sbírek, literárních almanachů, naukové a hospodářské literatury, kalendářů, časopisů a knížek lidového čtení. Do produkce zařadil i tituly pro děti a mládež, mezi nimiž dominovala pětijazyčná edice titulu Jana Amose Komenského Orbis pictus s otisky původních štočků zakoupených ve Vratislavi a s Komenského životopisem. Tohoto díla se za pouhé čtyři měsíce prodalo 5300 exemplářů. (Voit 2008b, s. 709)

Ve východních Čechách působil také Jan Košina v Chrudimi, který vydal pouze jeden titul pro děti a mládež, a v Litomyšli nejdříve Jan Josef Tureček, následně jeho dědicové, kteří společně vydali pouze sedm titulů v letech 1828–1838 zařazených do výzkumu (2,2 %), a

v jediném roce 1848 další majitel tytéž tiskárny, František Berger, vytiskl pět (1,6 %) titulů určených mladým čtenářům.

Ve středočeském kraji tiskl dětské knihy časlavský František Procházka nákladem Václava Váši (šest titulů – 1,9 %), jeden titul vydal Josef Antonín Vondráček v Kutné Hoře.

Na západ od Prahy se ve vydávání knih pro děti a mládež etabloval hlavně Leopold Rayner v Plzni se třemi tituly (necelé 1 %), a ve Slaném František Jeřábek vydal pouze jeden titul zařazený do výzkumu.

V jižních Čechách dominoval knižní produkci zmiňovaný Alois Josef Landfras, který svoji tiskárnu v Jindřichově Hradci obohatil o pobočku v Táboře a v těchto dvou městech vydal dohromady 22 (7,1 %) titulů LPDM. V Písku vydala čtyři (1,3 %) tituly určené dětem a mládeži rodina působící v Praze, Vetterlovi.

Rodina Landfrasů v jižních Čechách měla pevné postavení od konce 18. století až do znárodnění v 50. letech 20. století. V Jindřichově Hradci už od roku 1796 fungovala tiskárna Josefa Jana Landfrasa narozeného v Příbrami, ale usazeného v Jindřichově Hradci, který ji odkoupil od rodiny Hilgartnerových. Po ničivém městském požáru roku 1801 musela tiskárna začít znova za pomoci půjček finančních prostředků. Josef Jan pořídil čtyři ruční lisy a písmový materiál od Krabata a Spurného. (Běhalová 1998, s. 39) Byl ovšem také ve městě uznávaným občanem a veřejným činitelem (Fürbach 2018, s. 147). Jeho syn Alois Josef Landfras se do otcova podniku připojil po studiích v Praze v roce 1818 a v polovině 20. let tiskárnu převzal a do poloviny století ji zmodernizoval nahrazením ručních lisů rychlolisy a měditiskárnou. Roku 1830 obnovil činnost tiskárny v Táboře a otevřel tam 1843 litografickou dílnu. V Pelhřimově a Českých Budějovicích otevřel knihkupecké pobočky. Alois Josef byl také krajským tiskařem a stejně jako jeho otec aktivním veřejným činitelem v kraji i za jeho hranicemi, byl mimo jiné i starostou města. (Voit 2008a, s. 512) Landfras kolem tiskárny seskupil okruh kmenových autorů. Produkce se zaměřovala na uspokojení poptávky lidových vrstev, přičemž největších nákladů se dočkaly tisky lidové náboženské literatury, modlitební knihy, zábavné tisky včetně kramářských písní a naučné tisky (Běhalová 2018, s. 154). Produkce LPDM do tohoto edičního plánu plně zapadá jakožto zábavné tisky s mravně-výchovnou tendencí pro děti z venkovských i městských domácností českého i německého jazykového prostředí, které prodával nejen v regionu, ale také v knihkupectvích v Praze a ve Vídni (Běhalová 2018, s. 156–158). Výstižně je shrnutí Heleny Hálové (2018, s. 177): „Aktivity rodiny Landfrasovy, ať už obchodní, kulturní, nebo společensko-politické, dále kvalitní vzdělání v obou zemských jazycích s aktivně prosazovanou českou orientací, stejně tak jejich podnikatelský úspěch – to vše bylo jistě pro jejich okolí velkým vzorem hodným následování.“

Na Moravě se soustředila produkce literatury pro děti a mládež do Mikulova, Brna a Znojma. Z Mikulova byl do výzkumu zařazen jeden tisk Jana Badera. Brno zastoupily tři tisky (necelé 1 %), jeden vydaný u Trasslerových pod jménem otce Josefa Jiřího, ačkoli v této době už brněnskou firmu vedl syn Jan Kryštof, a dva tisky vdovy Rudolfa Rohrera. Největší moravskou produkci představují tituly vydané nákladem znojemskeho knihkupce Arnošta Josiáše Fourniera, vytištěné ovšem v Arcibiskupské tiskárně v Praze. Fournierova produkce byla zastoupena 12 tisky (3,8 %) určených dětem a mládeži vydaná v rozmezí pouhých tří let, 1844–1846. Fournier se na produkci pro děti a mládež zaměřil a vytvořil pro ně celou edici s názvem *Biblioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk*.

Arnošt Josiáš Fournier přišel do Znojma roku 1830 z Berlína a jeho předchozí život zůstává zahalen tajemstvím. Pracoval v podniku knihkupce Emanuela Haberlera, po jehož smrti se oženil s vdovou a získal tím podnik pro sebe v roce 1835. Byl velmi podnikavý, rozšířil knihkupectví a svou působnost o nakladatelskou činnost. Toužil ve městě založit i půjčovnu knih, její prosazení ovšem trvalo mnoho let. (Černý 1996, s. 25–26) Přestože byl původem Němec a nebyl tak českým vlastencem, jeho ediční program je významný českými publikacemi, z nich část tvořila *Biblioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk*. Tisk byl realizován v Arcibiskupské tiskárně v Praze, a jak píše Volf (1932–1933, s. 18) cílil na řemeslnické a selské lidové vrstvy se záměrem poučit zábavnou formou. Pravděpodobně impulz pro produkci českých tisků byl čistě výdělečný a ukazuje poptávku maloměstského čtenáře. Fournier také svým nákladem začal vydávat znojemske noviny, ovšem v německém jazyce, nejprve jako *Znaimer Tages-Courier*, ale už o rok později jako *Znaimer Wochenblatt* (Vrbka 1924, s. 6). Stejně jako Landfrasovi v jižních Čechách i Fournier byl významným veřejným činitelem Znojma a firma nesla jeho jméno až do roku 1945. (Černý 1996, s. 26)

Obchod s knižním zbožím se často proměňoval, a to i na základě nařízení ze strany státní moci. Prodej se běžně prolínal s činností tiskařskou, knihařskou či nakladatelskou. (Voit 2008a, s. 451) Tímto způsobem se prolíná ve výzkumu.

Knihkupecká činnost byla vždy nějakým způsobem omezována. Od konce 18. století byla tato činnost živností svobodnou. Roku 1806 byl vydán Knihkupecký patent s Řádem pro knihkupce a antikváře týkající se celé rakouské monarchie, který upravoval především povolování a fungování těchto činností. (Nosovský 1927, s. 148–149)

Na základě těchto byla ustanovena knihkupecká grémia. Grémium pražských knihkupců byla první v Čechách fungující knihkupecká korporace z počátku dobrovolná, od 2. pol. 19. století povinná. Funkce grémia byla především ta, že bylo prostředníkem mezi státní mocí a jednotlivými knihkupci. Staralo se také o výchovu učňů, doporučování koncesí, dohled nad

dodržováním cenzury a o styky s kolegy z jiných zemí. (Voit 2008a, s. 314) V roce 1821 vzniklo Grémium brněnských knihkupců, které paralelně se stejnou funkcí fungovalo v moravské metropoli. (Nosovský 1927, s. 151)

Získat koncesi pro otevření knihkupectví bylo složité z hlediska naplnění všech požadavků, z finančního hlediska a z toho důvodu, že grémium koncese doporučovalo jen střídmě. (Köllner 2000, s. 59) Po vzniku grémia do poloviny století vzniklo v Praze 9 nakladatelství a knihkupectví bez tiskárny a 2 tiskárny, které byly zároveň nakladatelstvím či knihkupectvím. (Köllner 2000, s. 60–66)

Nosovský (1927, s. 144) uvádí na počátku století v roce 1801 celkem 47 nakladatelství a knihkupectví s českými knihami, ke konci sledovaného období v roce 1844 uvádí takových 29 a v roce 1854, nedaleko po konci sledovaného období, uvádí (1927, s. 238) celkem 52 nakladatelských a knihkupeckých firem, přičemž zahrnuje kromě Čech, Moravy a Slezska i Slovensko a Vídeň.

Ve výzkumu se informace o distribuci konkrétního titulu objevila přibližně v pětině (21,8 %) tisků. Nejčastěji distribuci uváděli knihkupci, kteří vydání knihy financovali. Ve 24 případech byl takto uveden pražský knihkupec Martin Budislav Neuräutter, ve 12 znojemský knihkupec Arnošt Josiáš Fournier, v pěti čáslavský knihkupec Václav Váša. V pěti případech bylo uvedeno, že distribuci zajišťuje Krameriova Česká expedice.

Informaci o nabízených knihách přinášely tiskařské/nakladatelské/knihkupecké nabídky, viz kapitola vnitřní úprava a uspořádání knihy (5.3.). Byly tištěny v knihách na prázdných zbylých listech složky za textem, nebo na papírových obálkách.

Z výzkumu vyplývá, že nejvýrazněji se na dětského čtenáře orientovala Arcibiskupská tiskárna v Praze, která pod různým vedením a nákladem vyprodukovala 77 vydání knih pro děti a mládež, což představuje 24,7 % celkového počtu knih zařazených do výzkumu. Velmi přínosnými v této oblasti se stala rodina Bohumila Haase, Martin Budislav Neuräutter, Alois Josef Landfras, Arnošt Josiáš Fournier a hlavně Jan Hostivít Pospíšil. Knižní distribuce upozornila na významné knihkupce, kteří financovali produkci LPDM, jako byli zmínění Martin Budislav Neuräutter a Arnošt Josiáš Fournier.

5.7. Vydání titulů robinzonády

Pro detailnější průzkum byl vybrán jeden z nejčastěji vydávaných titulů zařazených do výzkumu, a to adaptace Robinsona Crusoe. Ten je řazen celosvětově jako LPDM, přesto nejsou ve výzkumu všechna vydání jeho adaptací akcentovaná kvůli specifickému vymezení titulů zařazených do výzkumu. Tento titul je zasazen do širších souvislostí. Tituly robinzonády na

vymezeném území vycházely již před sledovaným obdobím, vycházely po něm a vycházely i další tituly ve sledovaném období, které v bibliografii nefigurují. Přehled všech vydání na území současné ČR od prvního až po konec 19. století přináší příloha s názvem Bibliografie titulů tzv. robinzonády (příloha č. A) 2.). Zde jsou představeny počátky průniku tohoto bestselleru k českým čtenářům, nejoriginálnější tituly 19. století, jsou porovnány tituly sledovaného období zařazené do bibliografie s těmi nezařazenými a je vysvětlen jejich výběr. Dle výzkumných částí je porovnáno 7 titulů, které figurují v bibliografii dětské četby.

Poprvé Robinson Crusoe Daniela Defoa vyšel ve dvou dílech v Londýně roku 1719, během několika měsíců se dočkal tří reedic a do konce 19. století skoro dvě stě vydání. Překlady do cizích jazyků přišly záhy během dvou let od prvního vydání. Celosvětová obliba vyvolala masovou tvorbu adaptací, jež se hromadně nazývají robinzonáda. (Voit 2008a, s. 205)

Poprvé byla robinzonáda v Českých zemích dle Voita (2008a, s. 205) v češtině vydána roku 1797 v Kutné Hoře v překladu Václava Matěje Krameria z německého originálu Joachima Heinricha Campeho z roku 1779. Ovšem už rok předtím byla adaptace pod názvem *Die böhmische Robinsonin* vydána zároveň v Praze a Lipsku v německém jazyce. V 19. století vydávání českých překladů a adaptací pokračovalo, do výzkumu této práce bylo zařazeno sedm titulů (osm svazků) tzv. robinzonády – v bibliografii č. 7, 63, 119, 135, 216, 239 (2 sv.) a 267.

Ve sledovaném období na území současné ČR vyšly ještě další čtyři tituly (všechny dvousvazkové) těchto adaptací. Tři z nich jsou tištěné v německém jazyce, jeden není zařazen jako dětská četba. Jedná se o druhé vydání *Der Böhmische Robinson* pod názvem *Der Robinson aus Böhmen* (1802, Praha: Jan Buchler), německý originál Campeho adaptace *Robinson der Jüngere* (1803, Praha: František Haas), bohatě ilustrovaný *Leben und Abenteuer Robinson Crusoe's* (1839-1840, Praha: František Eduard Sandtner) vydaný v litografickém institutu a český překlad adaptace Franze Rittlera *Robinson Lerchenfeldský, aneb, Podivný osudové a události Šebestyána Ganthöfera* (1831, Praha: Martin Budislav Neurütter).

Nejvýraznějším rozdílem mezi tituly zařazenými a nezařazenými do výzkumu ve sledovaném období je členění všech nezařazených do dvou svazků, tituly zařazené jsou až na jedinou výjimku, kterou je titul *Miloslaw Wlnowský* (č. 239), jednosvazkové. Největší podobností je vysoký podíl ilustrovaných titulů, což je možné vnímat jako charakteristický příznak robinzonády. Tři ze čtyř titulů nezařazených jsou ilustrované nebo mají alespoň frontispis. Bohatě ilustrovaný je titul *Leben und Abenteuer Robinson Crusoe's*, naopak jediným titulem bez obrazového doprovodu je jediný českojazyčný titul, *Robinson Lerchenfeldský*. Podíl titulů s obrazovým doprovodem je tedy 75 %, což, jak bude rozebráno dále, se shoduje s podílem titulů s obrazovým doprovodem zařazených do výzkumu.

V období 2. poloviny 19. století vychází českých překladů a adaptací Robinsona stále více – další vydání titulů *Mladssj Robinzon* (1853, Jindřichův Hradec: Alois Josef Landfras) a *Mladssj Spelhofen* (1858, tamtéž), které byly zařazeny ve sledovaném období, ale také pod různorodými názvy, např. *Nejnovější Robinzon* (1854, Praha: Václav Hess) v protikladu k *Nejstaršímu Robinzonovi* (1864, Jindřichův Hradec: Alois Josef Landfras), Douchův krátký, ale hojně ilustrovaný *Robinzon a jeho divodružné příhody* (1875, Praha: Grégr a Dattl), nevšední námět *Robinzon v Paříži, aneb, Jak se může zbohatnouti* (1868, Praha: Mikuláš & Knapp) či naprosto počeštěný *Šumavský Robinzon* Elišky Krásnohorské (1887, Praha: Eduard Valečka).

Následující období tedy charakterizuje významná variabilita adaptací v českém jazyce, která předchozímu období chyběla. V předchozím sledovaném období se opakovala adaptace Campeho *Mladšího Robinzona* a *Mladssj Spelhofen*, variabilitu vnesl *Miloslaw Wlnowský*, ale takto rozsáhlých možností využíváno nebylo.

Ve sledovaném období bylo do výzkumu zařazených sedm titulů, z toho čtyři tituly vychází z německé adaptace Joachima Heinricha Campeho. Překládání této adaptace je pravděpodobněji než překlad originálu z několika důvodů. Je to propojenost německé a české kultury, a především je to právě určení mladému čtenáři. Autor eseje *Ist der Vater in "Robinson der Jüngere" ein idealer Erzieher?* se věnuje pedagogicko-filozofickému rozboru mravoučného záměru J. H. Campeho s odkazem na sokratovskou metodu výchovy a vzdělávání pomocí rozhovoru. V Campeho použití je to rozhovor s otcem, který má mladého čtenáře vést k samostatnosti, a to přístupnou formou, kdy se čtenář baví. (Düring 2015, s. 2–4)

V oblasti typografie je možné vysledovat, že chlebové písmo je ve většině případů novogotického typu. Antikva se objevuje jen u titulů *Mladssj Robinzon* (č. 119) na titulním listu a v celém dvoudílném titulu *Miloslaw Wlnowský* (č. 239), což je velmi moderní znak. V rámci novogotického typu dominuje fraktura.

Robinzon má v celku zpracované bibliografie jedno výsostné postavení, většina jeho vydání je ilustrovaná, nebo má alespoň zástupný frontispis. Bez ilustrace jsou pouze vydání Neurätterovo (č. 135) a Landfrasův *Spelhofen* (č. 216). Tedy celých 75 % produkce robinzonády ve výzkumu je ilustrováno, což je oproti 25 % v rámci celku bibliografie vysoké procento. Dva časově první tituly, z roku 1808 a 1827, byly doprovázeny pouze zástupným frontispisem, ovšem nebyly signované. V obou případech se jednalo zřejmě o mědiryty. První zmíněný zobrazoval scénu v rámu, kde byl Robinzon se zvířetem zasazen do přírodní scenérie a výjev doplňoval popis „Tak byl Robinzon odín na pustém ostrově.“ Druhý ve volném prostoru zobrazoval postavu hrající na flétnu s nápisem „Otahayta“. Tato rytina byla detailnější. Jeden

titul, chronologicky poslední z roku 1848, měl ilustraci na titulní straně. Tato ilustrace byla ovšem viditelně zastaralá, jednalo se o dřevoryt, a kvůli tomu, že nebyla na straně správně vycentrovaná, působila až neesteticky. Bohatější ilustrační doprovod byl u titulu *Mladssj Robinzon* vydaného Landfrasem (č. 119) a obou dílů titulu *Miloslaw Wlnowský* vydaných syny Bohumila Haase (č. 239). První zmíněný měl frontispis a čtyři ilustrace na vložených listech. Jednalo se zřejmě o litografie a všechny zobrazovaly poměrně detailně zpracované akční scény zasazené do bohaté přírodní scenérie. Druhý zmíněný měl taktéž frontispisy, ilustraci na titulních listech a ilustrace, které byly většinou půlstránkové umístěné přímo v textu. Dle signovaných frontispisů a jednotného stylu bylo možné určit, že se jedná o dřevoryty britského rytce Roberta Branstona. Všechny ilustrace byly umístěny volně do prostoru a velká pozornost byla věnována stínování. Oba díly také disponovaly obsahem ilustrací, které přináší informace o názvech a umístění v textu.

Co se týče dekoru, pouze titul *Příběhy Robinzona mladssjho* vydaný Janem Hostivítem Pospíšilem (č. 63) měl bohatější dekor v podobě barokního vlysu umístěného na začátku textu, lištami z tiskařských ozdůbek a linkováním. Naopak velmi umírněným dekorem byly zdobeny tituly s bohatějším ilustračním doprovodem zmíněné výše, tyto disponovali pouze linkováním. Ostatní vydání byla zdobena lištami, jednoduššími vinětami a linkováním.

Z vizualizačního a evidenčního aparátu je možné vyzdvihnout, že 5 ze 7 titulů (všechny kromě dvou vydání titulu *Mladssj Spelhofen* 1845 Landfrase a 1848 Bergera) mají poznámkový aparát vedený formou poznámek pod čarou. Je to pro tento titul příznačné, neboť děj je zasazen do oblastí, jejichž geografie či kultura je třeba českému dětskému čtenáři vysvětlit.

Ze struktury textu je možné zmínit některé rámcové části knihy. Z těch se vyskytuje předmluvu pouze ve třech vydáních a ani v jediném vydání dedikace. Předmluva titulu *Miloslaw Wlnowský* vysvětluje, proč je hlavní postavou „jiný Robinson“, a to proto, že dosud vydání „Robinsoni“ nejsou dostatečně pouční a objevují se v něm nereálné věci. Katolický kněz Josef Václav Zimmermann tedy svoji adaptaci pojal velmi mravoučně. V předmluvě vydání Neurütterova *Robinsona Mladssjho* (č. 135) překladatel obhajuje kvality Campeho adaptace s tím, že vyšla již ve 28 vydáních a vypočítává její výhody (tj. je zábavná i poučná). Pospíšilovo hradecké vydání *Příběhů Robinzona mladssjho* (č. 63) se pouze odkazuje k původní adaptaci. Další rámcové části přinesly zajímavost u titulu *Miloslaw Wlnowský* (č. 239), který měl obsah ilustrací, jak bylo zmíněno výše. Dva tituly (ve třech svazcích) obsahovaly i tiskařskou či nakladatelskou nabídku, jednalo se o tituly *Mladssj Robinzon* (č. 119) a *Miloslaw Wlnowský* (č. 239). Struktura samotného textu byla u všech vydání rozčleněna na kapitoly.

Zajímavými titulními listy, především z estetického hlediska, disponovaly hlavně tituly *Mladssj Robinzon* (č. 119), *Miloslaw Wlnowský* (č. 239) a *Mladssj Spelhofen* (č. 267). Informační stránka titulního listu nebyla ani u jednoho titulu nijak výjimečná. První zmíněný měl krásně filigránově zdobený titul elegantně doplněný průpletovou vinětou. Linie filigránu a viněty korespondovaly s písmem a celková kompozice tak vypadala uceleně a velmi zdobně. Oproti tomu o deset let později vydaný titul *Miloslaw Wlnowský* měl kompozici velmi odlišnou – celek působil harmonicky a decentně, a to díky kombinaci antikvového písma a jednoduchého rámu ze dvou linek. Tento jednoduchý vzhled byl doplněn ilustrací bez ohraničení. Opakem k těmto vyváženým titulním listům byl poslední zmíněný titul, který byl ze všech časově nejmodernější, ovšem rozhodně tak nepůsobil. Jednoduché novogotické písmo bylo doplněno pouze drobnou vinětou, kompozici ovšem narušoval titulní dřevořez, který nebyl na stránce vycentrován, a jeho kvalita byla již velmi zastaralá.

Kvalita papíru byla u vydání různorodá. První, *Mladssj Robinzon* 1808 (č. 7), měl papír dost jemný a konkrétní exemplář i poničený, naproti tomu nejkvalitnější papír titulu *Miloslaw Wlnowský* (č. 239) byl relativně pevný, jemný hlazením a hodně světlý.

Vazba, kterou bylo možno považovat za dobovou, byla u tří exemplářů, ostatní měly novější převazbu. Strojově vyráběnou papírovou obálku bylo možné nahlédnout u exempláře titulu *Mladssj Spelhofen* (č. 267) v MJH. Této obálce dominoval rám. Exemplář titulu *Mladssj Robinzon* (č. 119) v NK ČR měl polokoženou vazbu. Na tlusté lepence byl již potahový papír poničen natolik, že z něj zbyly pouze fragmenty. Exempláře dvou dílů titulu *Miloslaw Wlnowský* (č. 239) v NK ČR byly svázané do jednoho konvolutu v poloplátěné vazbě. Na deskách byl škrobový papír a hřbet nesl zlatě informace (*Miloslaw Wlnowský* 1-2., V Praze 1846).

Provenienční znaky nesl pouze exemplář titulu *Mladssj Robinzon* (č. 7) v NK ČR, ve kterém bylo umístěno exlibris „Míla Trnka“ s letopočtem 1924. O tom, že se kniha dostala do dětských rukou, svědčí pokreslená přídeští.

Zaměřením na místa vydání a tiskaře, resp. nakladatele, bylo zjištěno, že pouze jediný nakladatel vydal ve sledovaném období dvě vydání, a to Alois Josef Landfras v Táborské tiskárně. Tři tituly vyšly v Praze, ovšem z produkce různých tiskařů a nakladatelů – v České expedici, u Martina Neurütterera a v knihtiskárně synů Bohumila Haase. Mimo tato dvě centra pak jedno vydání v Hradci králové u Jana Hostivíta Pospíšila a v Litomyšli u Františka Bergera. Ani jediné vydání nebylo moravské, a proto byla další vydání dohledávána v katalogu MZK, ovšem neúspěšně.

Zajímavé je, že jedno ze čtyř vydání vycházejících z Campovy adaptace bylo výrazně kratší než ostatní. Tři tituly čítaly všechny nad 300 stran, přičemž hradecké vydání bylo pouze sto stránkové. Rozsahem byl tedy blíže k oběma vydáním titulu *Mladssj Spelhofen*. Titul *Miloslaw Wlnowský* českého autora pak rozsahem obou svazků přes 450 stran všechny předčil.

Z vydání robinzonády lze na základě výše popsané analýzy vyzdvihnout překlad německé adaptace *Mladssj Robinzon* (č. 119) z produkce Josefa Aloise Landfrase a dvoudílnou českou adaptaci *Miloslaw Wlnowský* (č. 239) vydanou syny Bohumila Haase. Tato dvě vydání svými kvalitami předčila ostatní tituly robinzonády zařazené do výzkumu především z hlediska estetického. *Mladssj Robinzon* byl modernější použitím antikvy na titulním listu, který byl svým dekorem a použitým písmem velmi harmonický, obrazový doprovod (celkem 5 celostranných ilustrací) byl vytvořen moderní grafickou technikou litografií a jako dobrý předmět prodeje je doplněn nakladatelskou nabídkou. Titul *Miloslaw Wlnowský* měl kompozici titulních listů velmi moderní a elegantní, což se pojilo s celkovým moderním vzhledem knih, který jim udávalo použité písmo – antikva. Titul dále disponoval mnoha ilustracemi vytvořenými novou grafickou technikou dřevorytu britským umělcem. Nad ostatními tituly vynikal i použitým papírem, jehož kvalita se promítala v pevnosti a světlosti. Svázání dvou dílů do konvolutu bylo zřejmě dobové a bylo použito moderní knihařské plátno. Stejně jako předchozí zmíněný titul měl i tento nakladatelskou nabídku a zajímavostí je, že tento titul byl v jiném (*Gustaw Wása*, č. 232) inzerován velice výrazně i s titulní ilustrací.

Byla zde představena vydání robinzonády do konce 19. století, aby byla vyzdvížena rozmanitost adaptací a tituly z výzkumu získaly širší souvislost. Tituly robinzonády se vydávaly často a v různých formách. Mají charakteristické vlastnosti LPDM, protože jsou vyváženou četbou na pomezí zábavné a poučné literatury. Z výzkumu je zřejmé, že se vymykají z bibliografie titulů dětské četby především svým hojným ilustrováním, které je důkazem velkého důrazu na co nejestetičtější zpracování, které v kombinaci s oblíbeností titulu vytvářely skvělý prodejní produkt. Na to ovšem měly vliv i možnosti tiskařů a nakladatelů, a proto je zřejmé, že i jeden titul, byť v různých adaptacích, může být z produkce různých tiskařů v mnoha úrovních kvalit, jak se prokázalo výzkumem.

6. Závěr

Diplomová práce si kladla za cíl přinést základní vhled do tematiky dětské knihy první poloviny 19. století v českém jazyce a tím ji otevřít pro další možnosti bádání. Jádrem práce je knihovědný výzkum tisků tohoto žánru z první poloviny 19. století. Pro jeho potřeby byl připraven jejich soupis, který tvoří přílohu práce.

V úvodu práce je definován předmět následného výzkumu v literárněvědných, historických, sociologických a knihovědných souvislostech. V úvodu analytické části byla primárně stanovena metodologie výběru posuzovaných tisků, která byla využita při přípravě bibliografického soupisu. Zařazeny byly tisky, jejichž obsahem byla próza nebo poezie určená primárně pro děti a mládež, v níž převažuje zábavný ráz nad naučným. Nebyla tedy zařazena literatura naučná včetně učebnic, literatura náboženská, tituly hudební ani periodika.

Výsledkem byl soupis obsahující 289 titulů o 312 svazcích, který sloužil jako východisko výzkumu. Samotný výzkum byl věnován typografii, vnitřní úpravě a uspořádání knihy, vnějšímu vzhledu, proveniencím a produkci a distribuci. Závěrečná kapitola se věnovala vydáním titulů tzv. robinzonády a má představovat konkrétnější pohled na témata předchozích kapitol na příkladu často vydávaného titulu.

Výzkum v oblasti typografie se věnoval písmu, ilustraci a dekoru. Rozsáhlý popis sledoval prosazování antikvy v dětské četbě, protože vznikla otázka, zda se v tomto typu literatury budou původci držet tradice novogotických písem nebo v rámci obrozeneckých snah zapojí více a dříve antikvu. Výzkum potvrdil dominanci novogotických písem, ale prosazení antikvy provázely zajímavé aspekty, jako například obhajování tohoto typu písma v předmluvách. V ilustraci, dnes tolik příznačné pro dětské knihy, bylo zjištěno, že v 1. polovině 19. století nemá ještě v tomto typu literatury ilustrace tak pevné postavení, obrazovým doprovodem, který mnohdy představoval pouze frontispis, disponovalo jen necelých 25 % titulů. Hojněji ilustrované tituly jsou spíše výjimečné a představují v souboru ty nezajímavější knihy. Tituly byly také z důvodu co nejnižších nákladů zdobeny hlavně rozměrově menším a jednodušším dekorem. Rozměrově větší a kompozičně složitější dekorační prvky byly často zastaralé a hojněji se uplatňovaly na titulních listech, kde vyplňovaly prázdné prostory.

Kapitola věnující se vnitřní úpravě a uspořádání knihy upozornila na zajímavý nesoulad mezi podobou tisků v předchozích staletích a knihou 19. století. Ve sledovaném období se totiž vytrácejí poslední zbývající znaky knihy historické (přetrvávající, byť zjednodušené archové signatury, pozůstatky kolofonu, neexistence tiráže) a upevňuje se postavení těch moderních

(kompletní titulní list, norma, mizení kustodů, opuštění od oslavných veršů, zjednodušení iniciály...), ovšem často ve vzájemné paralele. Zajímavostí je sledování vytrácení se kustodů. V odborné literatuře (Voit 2008a) se uvádí 40. léta 19. století, ale v dětské knize bylo potvrzeno omezování už ve druhém desetiletí 19. století, a ve čtvrtém desetiletí už mizí nadobro. Specifické z hlediska dobového pro tento typ četby jsou německé ekvivalenty v poznámkovém aparátu, které by se v současné dětské četbě najít nedaly. Charakteristickou vlastností dětské knihy v této kapitole jsou předmluvy, které mají odlišný ráz než předmluvy v knihách určené jiným věkovým kategoriím, a to především kvůli jejich výchovným tendencím.

Kapitola vnějšího vzhledu se věnovala papíru a vazbě. Informace o papíru pouze potvrdily špatnou pověst nekvalitního papíru 19. století, ale stejně jako u jiných typů literatury se i zde našly výjimky s kvalitnějším papírem, ovšem neobjevily se tisky na nejkvalitnějším papíru. Kapitola se také věnovala kvalitě papíru a současnému stavu. Podkapitola vazeb bohužel potvrdila časté převazby fondů 19. století, především v NK ČR. Nízký podíl vazeb možných považovat za dobové proto znemožnil obecnější klasifikaci. Je možné pouze vyzdvihnout snahu knižní blok ochránit papírovými obálkami, které dávají také informace o dobovém vkusu. Vazby, které nebyly označeny za sériově vyráběné, ale byly posouzeny jako dobové, potvrzují informace odborné literatury.

V oblasti provenienčních záznamů byly doloženy jednak předpokládání vlastníci jako jsou školní knihovny a soukromé knihovny pedagogů a kněží. Bylo objeveno několik zajímavostí, jako razítko archeologického sboru „Wocel“ v Kutné Hoře, a byla nastíněna teorie o opakujícím se razítku s písmeny A. V. s neznámým významem, které ale zřejmě neznačilo vlastnictví, ale vyřazení z fondu knihovny. Zajímavostí pak jsou také různé malůvky v knihách, které současným badatelům dávají zřejmou informaci, že kniha byla dětmi čtena.

Výzkum zabývající se produkcí a distribucí ukázal na provázanost tiskařské, nakladatelské a knihkupecké činnosti první poloviny 19. století. Potvrdilo se, že dominantním producentem dětské četby byla Praha, a to především díky Arcibiskupské tiskárně a jejím nájemníkům, kteří vyprodukovali téměř čtvrtinu titulů zařazených do výzkumu. Dalšími významnými postavami v produkci a distribuci dětských knih byli Bohumil Haase a jeho synové a Martin Budislav Neurütter v Praze, Alois Josef Landfras v Jindřichově Hradci a Táboře, Arnošt Josiáš Fournier ve Znojmě a hlavně Jan Hostivít Pospíšil v Hradci Králové a v Praze. Většina z těchto osobností také do svých tisků připojovala nakladatelské a knihkupecké nabídky.

Kapitola porovnávající tituly robinzonády a zasazující je do širších souvislostí upozornila na velmi rozdílné kvality vydání u jednoho titulu vycházejícího opakovaně

v průběhu celého sledovaného období. Titul, jenž byl světovým bestsellerem, nese charakteristické vlastnosti LPDM a byl zkoumán v kontextu dostupných vydání a podroben výzkumu podle stanovených aspektů. Díky své povaze robinzonády vynikají vysokým podílem ilustrovaných vydání.

Jen několik titulů ze zkoumaného vzorku převýšilo svou kvalitou ostatní tituly. Byla to například obě vydání titulu *Padesáte bájek a několik vážnějších básniček pro naše milé maličky* (č. 201 a 269) a titul *Zrcadlo maličkových* (č. 257), které byly krásně a bohatě ilustrovány a bylo zřejmé, že jejich původci se nesnažili na vydání šetřit a snažili se o co nejlepší kvalitu.

Období 1. poloviny 19. století je obdobím rozvoje dětské četby prací českých obrozenců. Předkládaná diplomová práce představuje prvotní náhled do problematiky a představuje formu vydávání tohoto typu literatury v jejích počátcích a pokusila se zachytit její výrazné tendence a odlišnosti od jiných druhů literatury i od stejného žánru v jiných obdobích.

Práce otevírá knihovědou dosud opomíjené téma dětské knihy a málo probádaného období 19. století, a proto zároveň otevírá mnoho možností dalšího zkoumání jak dětské četby v období následujícím, tak i v období předchozím. Zajímavé výsledky by mohl přinést výzkum komparace českojazyčné a německojazyčné produkce na vymezeném území, i komparace produkce české s dalšími zeměmi. Další výzkum by bylo vhodné rozšířit o literaturu pro děti a mládež neintencionální, především o kramářské tisky, nebo o knihy s naučným či náboženským rázem. Neméně zajímavý by mohl být vhled do výroby konkrétních tiskařů a sledovat postavení dětské knihy v rámci jejich produkce. Tato práce tak slouží jako odrazový můstek pro další zkoumání dětské knihy z knihovědného hlediska.

7. Použité zdroje

- ADLER, Lise, 1935. *Z dějin titulního listu*. [Praha: Spolek faktorů knihtiskáren v republice Československé. s. 13–39.
- BALEKA, Jan, 2002. *Výtvarné umění: výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*. 1. vyd., dot. Praha: Academia. 429 s., ilustr. ISBN 80-200-0609-5.
- BĚHALOVÁ, Štěpánka, 1998. *Landfrasova tiskárna a Jindřichův Hradec*. In: BĚHALOVÁ, Štěpánka, ed. *Tiskárny a tisky 19. století: sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny: Jindřichův Hradec 3.-4. září 1997*. Jindřichův Hradec: Okresní muzeum v Jindřichově Hradci. 140 s., [12] s. obr. příl. ISBN 80-86227-00-6.
- BĚHALOVÁ, Štěpánka, 2018. *Produkce Landfrasovy tiskárny a nakladatelství v 19. století*. In: *Acta Musei nationalisPragae. Historialitterarum*. Praha: Národní muzeum, 63(3-4). ISSN 2570-6861.
- BĚHALOVÁ, Štěpánka a FÜRBAACH, František, 2018. *Jindřichův Hradec: proměny slavného města po velkém požáru 1801*. 1. vydání. Jindřichův Hradec: město Jindřichův Hradec. 137 stran. ISBN 978-80-87699-16-4.
- BOHATCOVÁ, Mirjam, 1990. *Jan Hostivít Pospíšil a Alois Landfras*. In: BOHATCOVÁ, Mirjam et al. *Česká kniha v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Panorama. 622 s. ISBN 80-7038-131-0.
- BOHATCOVÁ, Mirjam et al., 1990. *Ve znamení vynálezů a strojů*. In: BOHATCOVÁ, Mirjam et al. *Česká kniha v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Panorama. 622 s. ISBN 80-7038-131-0.
- BOLDAN, Kamil, 2010. *Záhada Kroniky trojánské: počátek českého knihtisku*. 1. vyd. Praha: Národní knihovna ČR. 66 s. ISBN 978-80-7050-580-9.
- ČEŇKOVÁ, Jana, 2006. *Vznik a vývoj žánrové struktury literatury pro děti a mládež*. In: ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-095-x.
- ČERNÝ, Josef, 1996. *K dějinám knižního obchodu a nakladatelské činnosti ve Znojmě v 19. století*. In: STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV ZNOJMO. *Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě*. Znojmo: Moravský zemský archiv, 1996(11), s. 26.

- DEJMALOVÁ, Kateřina, 2006. *Vývoj autorské pohádky*. In: ČEŇKOVÁ, Jana. Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež. Praha: Portál. ISBN 80-7367-095-x.
- DLÁBKOVÁ, Markéta, 2018. *Časopisecká ilustrace: doprovod i konkurent textu*. In: Acta Musei NationalisPragae: Historialitterarum. 63(3-4), 66-70. ISSN 2570-687X.
- DOLEŽAL, Jaroslav, 1987. *Vazby knih*. 3. vyd. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury. 163 s. Polytechnická knihnice. Řada 3, Udělejte si sami; sv. 13.
- DŮRING, Jeremias, 2015. *Ist der Vater in "Robinson der Jüngere" einidealerErzieher?: ÜberdieUmsetzung der sokratischenMethode in Joachim Heinrich Campes Roman*. München: GRIN Verlag. ISBN 9783668516557.
- FÜRBAACH, František, 2018. *Jindřichův Hradec a rodina tiskařů Landfrasů*. In: Acta Musei nationalisPragae. Historialitterarum. Praha: Národní muzeum, 63(3-4). ISSN 2570-6861.
- GEBHARTOVÁ, Vladimíra, 1987. *Literatura pro děti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- HÁLOVÁ, Helena, 2018. *Z pozůstalosti Landfrasovy tiskárny v jindřichohradeckém archivu – zrcadlo doby v rodinné korespondenci*. In: Acta Musei nationalisPragae. Historialitterarum. Praha: Národní muzeum, 63(3-4). ISSN 2570-6861.
- HAMANOVÁ, Pavlína, 1959. *Z dějin knižní vazby: od nejstarších dob do konce XIX. stol. I. vydání*. Praha: Orbis. 275 stran, 155 nečíslovaných stran obrazových příloh. Lidová umělecká výroba a řemeslo.
- HAMANOVÁ, Pavlína a NUSKA, Bohumil, 1966. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*. 1. vyd. Praha: Orbis. 75 s., 32 s. obr. příl.
- HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena, 2009. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál. 774 s. ISBN 978-80-7367-569-1.
- HAUTKOVÁ, Monika, 2015. *Jaroslav Pospíšil – tiskař, nakladatel a knihkupec*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. 113 s. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Petr Voit, CSc.
- HERAIN, Karel, 1933. *Knižní vazba*. In: Československá vlastivěda. Praha: Sfinx. 7. sv.

- HOLEŠOVSKÝ, František, 1977. *Ilustrace pro děti: tradice, vztahy, objevy*. 1. vyd. Praha: Albatros. 293 s., [48] s. barev. obr. příl.
- HORÁK, František, 1948. *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*. 1. vyd. Praha: František Novák. 253, [1] s. Naše poklady; Sv. 4.
- CHAKKALAKAL, Silvy, 2014. *Die Welt in Bildern. Erfahrung und Evidenz in Friedrich J. Bertuchs »Bilderbuch für Kinder« (1790-1830)*. Göttingen: Wallstein.
- CHVÁLA, Alois, 1940. *Knihy o knize*. V Praze: Gremium knihkupců a nakladatelů. 131, [iv] s. Knížky o knihách; sv. 2.
- JANÁKOVÁ, Iva, ed. a VONDRÁČEK, Radim, ed., 1995. *Knížní vazba 15.-20. století: Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze: Praha 24.-30.9.1995*. Praha: Mezinárodní asociace bibliofilů. 80 s.
- JUNGMANN, Josef, 1849. *Josefa Jungmanna Historie literatury české, aneb, Saustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvěcení a jazyka*. 2. vyd. W Praze: Nákladem Českého museum, vi, 771 s.
- KABÁT, Karel, 1938. *Odklon českých knihtiskařů od gotických písem*. In: Typografia: časopis pro technické a společenské zájmy knihtiskařů. Praha: Karel Krunert, 45(1-12). ISSN 0322-9068.
- KABÁT, Karel, 1926. *Sazba a tisk češtiny písmem latinkovým*. In: Typografia: časopis pro technické a společenské zájmy knihtiskařů. Praha: Karel Krunert, 33(1-12). ISSN 0322-9068.
- KAŠPAROVÁ, Jaroslava a Richard ŠÍPEK, 2013. *Projekt PROVENIO, databáze PROVENIO a zpracování proveniencí v Knihovně Národního muzea*. In: Sborník Národního muzea v Praze. Řada C, Literární historie. 58(3-4), 3-14. ISSN 0036-5351.
- Kinder- und Jugendliteratur-/Buchwissenschaft (M.A.), 2019 [online]. JGU. [cit. 20.9.2020]. Dostupné z: <https://www.studium.uni-mainz.de/kinder-und-jugendliteratur-buchwissenschaft-m-a/>
- KNEIDL, Pravoslav, 1990. *O českém titulním listu*. In: Typografia: časopis pro technické a společenské zájmy knihtiskařů. Praha: Karel Krunert, 93(7). s. 254. ISSN 0322-9068.
- KNEIDL, Pravoslav, 1997. *Senefelder a litografie: k dvoustému výročí Senefeldrova vynálezu litografie 1796–1798*. 1. vyd. Dobruška: Typografická dílna Nový Hrádek. 94 s. ISBN 80-902277-2-4.

KÖLLNER, Alena, 2000. *Buchwesen in Prag: von Václav Matěj Kramerius bis Jan Otto*. Wien: Edition Praesens. 177 s., [29] s. obr. příl. Buchforschung, Bd. 1: Beiträge zum Buchwesen in Österreich. ISBN 3-7069-0041-6.

KORDA, Josef a kol., 1992. *Papírenská encyklopedie*. Vyd. 1. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury. 469 s. Oborové encyklopedie. ISBN 80-03-00647-3.

KREJČA, Aleš, 1981. *Techniky grafického umění: Průvodce prac. postupy a dějinami originální tisk. grafiky*. 1. vyd. Praha: Artia. 203 s. Umělcova dílna.

LENDEROVÁ, Milena, 2009a. *Od kolébky k pubertě*. LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. Z dějin české každodennosti: život v 19. století. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1683-4.

LENDEROVÁ, Milena, 2009b. *Vzdělání a škola*. LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. Z dějin české každodennosti: život v 19. století. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1683-4.

LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL, 2006. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: Paseka. Fénix (Paseka). ISBN 80-7185-647-9.

MACEK, Jaromír, 1972. *Knížní vazba od gotiky k dnešku: katalog výstavy, Teplice, 25. srpne-31. říjen 1972*. Teplice: Oblastní vlastivědné muzeum. [15] s.

MACHAČOVÁ, Jana, 2003. *Jaké bylo dětství v českých zemích v 19. století?* In: KUBEŠ, Jiří, ed. a JIRÁNEK, Tomáš, ed. *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: Pardubice, 4. až 5. dubna 2002*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice. 260 s. Scientific papers of the University of Pardubice. Series C, Faculty of Humanities, suppl. 5 (2002) = Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C, Fakulta humanitních studií; suppl. 5 (2002). ISBN 80-7194-515-3.

MANGUEL, Alberto, 2007. *Dějiny čtení*. Vyd. 1. Brno: Host. 480 s. Teoretická knihovna; sv. 18. ISBN 978-80-7294-231-2.

MATĚJČEK, Antonín, 1931. *Ilustrace*. Praha: Jan Štenc. 351 s., [246] obr. příl.

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA, 2004. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka. ISBN 80-7185-669-x.

MUZIKA, František, 2005a. *Krásné písmo ve vývoji latinky*. I. díl. Praha: Paseka. ISBN 80-7185-738-6.

MUZIKA, František, 2005b. *Krásné písmo ve vývoji latinky*. II. díl. Praha: Paseka. ISBN 80-7185-739-4.

NOSOVSKEÝ, Karel, 1927. *Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého*. V Praze: K. Nosovský.

NUSKA, Bohumil, 1990. *Nakladatelská a rukodělná vazba 19. století*. In: BOHATCOVÁ, Mirjam et al. *Česká kniha v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Panorama. 622 s. ISBN 80-7038-131-0.

NÝVLTOVÁ, Iva, 1998. *Královéhradecká tiskárna Jana Hostivíta Pospíšila*. In: BĚHALOVÁ, Štěpánka, ed. *Tiskárny a tisky 19. století: sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny: Jindřichův Hradec 3.-4. září 1997*. Jindřichův Hradec: Okresní muzeum v Jindřichově Hradci. 140 s., [12] s. obr. příl. ISBN 80-86227-00-6.

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, 1890. V Praze: J. Otto. Sv. 3

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, 1893. V Praze: J. Otto. Sv. 7

PACOVSKÝ, Emil, 1933. *Vývoj českého umění ilustračního od počátku do současnosti*. In: *Československá vlastivěda*. Praha: Sfinx. 7. sv.

PEŠINA, Jaroslav, 1939. *Knížní vazba v minulosti*. Praha: Jan Štenc. 41, [III] s.

PETRUSEK, Miloslav, MAŘÍKOVÁ, Hana a VODÁKOVÁ, Alena, 1996. *Velký sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. 2 sv. ISBN 80-7184-311-3.

Provenio, 2020 [online]. Provenio. [cit. 16.9.2020]. Dostupné z: <https://www.provenio.net/>

ŘEŘICHOVÁ, Vlasta, 2003. *Proměny čtenářství a funkcí četby dětí od konce 18. do počátku 21. století*. In: KUBEŠ, Jiří, ed. a JIRÁNEK, Tomáš, ed. *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: Pardubice, 4. až 5. dubna 2002*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice. 260 s. Scientific papers of the University of Pardubice. Series C, Faculty of Humanities, suppl. 5 (2002) = Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C, Fakulta humanitních studií; suppl. 5 (2002). ISBN 80-7194-515-3.

SOLPERA, Jan, 2018. *Typografie Landfrasovy tiskárny*. In: *Acta Musei Nacionalis Pragae – Historialitterarum*. Praha: Národní muzeum, 63 (3–4). ISSN 2570-687X.

- STEHLÍKOVÁ, Blanka, 1984. *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*. Praha: Albatros.
- ŠUBRTOVÁ, Milena a Miroslav CHOCHOLATÝ, 2012. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež*. Praha: Libri. ISBN 978-80-7277-506-4.
- ŠVEC, Štefan, 2014. *Česky psané časopisy pro děti (1850-1989)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 707 s. ISBN 978-80-246-2478-5.
- TENČÍK, František, 1962. *Četba mládeže v počátcích obrození*. 1. vyd. Praha: SNDK. 107, [1] s. Knižnice teorie dětské literatury. Řada literárně-historická.
- TOMAN, Prokop, ed., 1994. *Nový slovník československých výtvarných umělců*. 4., nezměn. vyd. Ostrava: Výtvarné centrum Chagall. Sešit 15.
- VAŘEJKOVÁ, Věra, 1998. *Česká autorská pohádka*. Brno: CERM. ITEM. ISBN 80-7204-092-8.
- VÁVROVÁ, Petra, ed. a SOUČKOVÁ, Magda, ed., 2017. *Konzervace a restaurování novodobých knihovních fondů*. 1. vydání. Praha: Národní knihovna České republiky. 283 stran. ISBN 978-80-7050-696-7.
- VEČEŘA, Pavel, 2015. *Úvod do dějin tištěných médií*. Vydání 1. Praha: Grada Publishing. 270 stran, [8] nečíslovaných stran obrazových příloh. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-4178-9.
- VNOUČEK, Jiří, 1998. *Uchovat či restaurovat?* In: BĚHALOVÁ, Štěpánka, ed. *Tiskárny a tisky 19. století: sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny: Jindřichův Hradec 3.-4. září 1997*. Jindřichův Hradec: Okresní muzeum v Jindřichově Hradci. 140 s., [12] s. obr. příl. ISBN 80-86227-00-6.
- VOIT, Petr, 2007a. *Nauka o knižní vazbě*. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze.
- VOIT, Petr, 2007b. *Nauka o papíru*. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze.
- VOIT, Petr, 2007c. *Nauka o starých tiscích*. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze.
- VOIT, Petr, 2008a. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století : papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři,*

nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod. 1. díl. 2. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově. BibliothecaStrahoviensis. ISBN 978-80-7277-390-9.

VOIT, Petr, 2008b. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století : papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod.* 2. díl. 2. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově. BibliothecaStrahoviensis. ISBN 978-80-7277-390-9.

VOLF, Josef, 1932-1933. *České knihy z nakladatelství F. ve Znojmě 1835–1879.* In: Od Horácka k Podýjí: vlastivědný sborník západní Moravy. Znojmo: Okresní osvětový sbor, 10(2-3).

VONDRÁČEK, Radim, 1998. *Obrazní kniha a knižní ilustrace 1. poloviny 19. století.* In: BĚHALOVÁ, Štěpánka, ed. *Tiskárny a tisky 19. století: sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny: Jindřichův Hradec 3.-4. září 1997.* Jindřichův Hradec: Okresní muzeum v Jindřichově Hradci. 140 s., [12] s. obr. příl. ISBN 80-86227-00-6.

VORÁČEK, Jaroslav, 1982. *Historické a teoretické koncepce české literatury pro mládež.* 1. vyd. Praha: Albatros.

VRÁNKOVÁ, Jana a POHLREICH, 2015. *Katalog expozice Tiskařství.* Vydání první. Praha: Národní technické muzeum. 223 Pavel stran. ISBN 978-80-7037-236-4.

VRBKA, Anton, 1924. *Die Buchdruckerkunst in Znaim.* In: *ZnaimerWochenblatt: Jubiläums-Ausgabe 1849-1924.* Znaim: [s.n.], 1(1).

ZUMAN, František, 1934. *Přehled papíren v Čechách v 1. polovici 19. století.* In: *Časopis Národního muzea* 108, s. 26-52 a 197-224.

ZUMAN, František, VYKYDAL, Miroslav a KORDA, Josef, ed., 1983. *Papír: historie řemesla a výrobní techniky.* [Praha: s.n.]. 272 s.

8. Přílohy

8.1. Seznam příloh

A) Soupisy

1. Bibliografie titulů výzkumu
2. Bibliografie tzv. robinzonády
3. Tabulka – tiskaři, nakladatelé, knihkupci

B) Grafy

1. Graf využití typů písem pro chlebové písmo vyjadřující poměr mezi užitím antikvy, fraktury a švabachu, ze kterého je zřejmá dominance novogotických písem (kapitola 5.2.1.)
2. Graf využití obrazového doprovodu, který ukazuje nízký podíl ilustrovaných vydání (kapitola 5.2.2.)
3. Graf využití dekoru dle vytvořených stupňů (kapitola 5.2.3.)
4. Graf typů vazeb ukazující vysoký podíl převazeb a nízký podíl sériově vyráběných vazeb (kapitola 5.4.2.)

C) Obrazové přílohy

Přílohy ke kapitole 5.2.1. Písmo

1. Antikva v poučení – *Povčugjcy powjdačky* (č. 12)
2. Obhajoba použití antikvy – *Štěstí dobrého wychowánj* (č. 86)
3. Ospravedlnění pravopisu – *Kytka* (č. 161)
4. Příklad běžného řezu švabachu, starší – *Povčugjcy powjdačky* (č. 12)
5. Příklad běžného řezu švabachu, novější – *Kossjček trjprautkowy, přjběhem newinně narĕknuté Wendeljny vpletený* (č. 51)
6. Příklad běžného řezu fraktury, starší – *Krásné powjdy k vzdělánj rozumu a osslechtěnj srdce roztomilých djtek* (č. 11a)
7. Příklad běžného řezu fraktury, novější – *Jan Gutenberg, wynálezce knihtiskřstw* (č. 235)
8. Akcidenční písmo frakturové na titulním listě – *Dobrá Frydoljna a zlá Dorota* (č. 116)
9. Akcidenční písmo frakturové na titulním listě – *Jitka, hraběnka Toggenburská* (č. 276)
10. Akcidenční písma frakturová a antikvová na paralelních titulních listech – *Sto básnj pro djtky* (č. 224)
11. Akcidenční písmo antikvové na titulním listě – *Wěneček pro dcerky vlastenské* (č. 57)

12. Akcidenční písmo antikvové v dedikaci – *Přjběhowé pro Dcerky České a Morawské* (č. 76)

Přílohy ke kapitole 5.2.2. Ilustrace

13. Frontispis, mědiryt opakující se ve více titulech různých tiskařů – *Knjžka krásných mrawů pro usslechtilau mládež obogjho pohlawj* (č. 50), také *Sstědrý wečer* (č. 110)
14. Frontispis, lept/litografie – *Mařenčin Kossjček* (č. 31a)
15. Ilustrace nahodilá nesouvisející s textem – *Kwjty Mágowé* (č. 264)
16. Kolorované ilustrace – *Obnowený Ezop* (č. 14)
17. Dřevorytové ilustrace přesahující rámeček – *Zrcadlo maličkých* (č. 257)
18. Zastaralý dřevorez – *Ezopowy Básně pro Mládež* (č. 17)
19. Mědirytová ilustrace v textu – *Padesáte bájek a několik wážnějšich básniček pro naše milé maličké* (č. 201 a 269)
20. Dřevoryty Karla Henniga – *Kratinké powídky o nakládání se zwíraty* (č. 263 a 285)
21. Velkoformátová rozkládací příloha, barevná ilustrace – *Námořnj* (č. 218a)

Přílohy ke kapitole 5.2.3. Dekor

22. Příklad dekoru 1. stupně – *Knjžka mrawná s 60 hystoryemi a powjdačkami pro Djtky* (č. 9)
23. Příklad dekoru 1. stupně – *Wjtězstw a odměna* (č. 80)
24. Příklad dekoru 2. stupně – *Odměna mrawným a pilným djtkám k wzdělánj, prospěchu y wyraženj* (č. 54)
25. Příklad dekoru 2. stupně – *Ostruha krále Jana* (č. 219)
26. Příklad dekoru 3. stupně, zastaralý – *Hrozná moc zlého swědomj* (č. 233)
27. Příklad dekoru 3. stupně, moderní – *Zrcadlo maličkých* (č. 257)
28. Viněty na titulních listech a protititulech edice *Krisstofa Schmida weškeré spisy pro mládež* – *Holaubek* (č. 171)
29. Rám na obálce, linky – *Láska dětj* (č. 75)
30. Rám na obálce, zdobený – *Barusska a Tom* (č. 186)

Přílohy ke kapitole 5.3. Vnitřní úprava a uspořádání knihy

31. Iniciála – *Dwadcatery Powjdaček, s 18 biblickými naučenjmi z přjslowj Ssalomaunowých* (č. 8)
32. Číslování básní vysoko nad sazbu jako stránkování – *Sto welmi naučných dwařádkowých bágek w řeči wázané* (č. 79)
33. Živé záhlaví – *Půwodnj rozmlauwánj a powjdky k wyswětlenj mrawných českých přjslowj, ku prospěchu mládeži sskole odrostawagjcy* (č. 33a)

34. Poznámka pod čarou – *Mysliwna na hoře swatého Maurice* (č. 217)
35. Titulní list s bordurou – *Kratinké powídky o nakládání se zvířaty* (č. 263 a 285)
36. Nakl. nabídka – Bibliotéka mládeže a Pospíšilovy spisy pro mládež

Přílohy ke kapitole 5.4.2. Vazba

37. Pevná obálka s červeným tiskem – *Ezop, mudrc v otroctví* (č. 284)
38. Papírová obálka s jednoduchou informací, rámem ze čtvercových štočků a vinětou na zadní straně – *Holaubek* (171)

39. Převazby

Přílohy ke kapitole 5.5. Provenience

40. Dedikační přípisek Hubatka a Kredner – *Zrcadlo maličkých* (č. 257), NK ČR sig. 54 S 000578
41. Razítko A. V. – *Powídky, mrawné průpowědi a příslowí pro nedospělé dítky* (č. 287), NK ČR sig. 54 K 001275
42. Nalepený štítek na přidešti – *Bohumjr, mladý paustewnjk* (č. 168), NK ČR sig. 54 G 000467/16

Přílohy ke kapitole 5.7.

43. Titulní list – *Přjběhy Robinzona mladssjho* (č. 63)
44. Titulní list s filigránovým zdobením – *Mladssj Robinzon* (č. 119)
45. Titulní list – *Miloslaw Wlnowský, Bremský kormidelník* (č. 239a)
46. Titulní list s dřevořezem – *Mladssj Spelhofen* (č. 267)
47. Frontispis – *Mladssj Robinzon* (č. 7)
48. Frontispis – *Přjběhy Robinzona mladssjho* (č. 63)
49. Ilustrace – *Mladssj Robinzon* (č. 119)
50. Ilustrace – *Miloslaw Wlnowský, Bremský kormidelník* (č. 239a)

8.2. Přílohy

A) Soupisy

1. Bibliografie titulů ve výzkumu

Seznam titulů

1. MILLER, Peter Franz. *Wýstrahy pro neskussenau mládež, aneb, Shromážděnj 212 nesstastných přjběhů z knihy skussenosti*. Překlad Jan Nepomuk Josef Rulík. W Praze: u Jana Buchlera, 1802. 88 s.
2. SALZMANN, Christian Gotthilf. *Počátkowé mrawů od Krystyána Salcmana*. W Gindřichohradcy: Jozef Aloyzius Landfrás, 1803. 304 s.

3. *Krátké a poučugjcy Powjdačky w 74 předstawenjch pro Mládež k vzděláwánj ctnosti a dobrého srdce.* Překlad Jan Nepomuk Josef Rulík. V Praze: u Jana Buchlera, 1804. 94 s.
4. HANKE Z HANKENŠTEJNA, Jan Alois. *Mrawné propowjdky s prawdiwýma příklady wtwrzené.* Niklsspurk: Jan Bader, 1804. 58 s.
5. KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zrcadlo sslechtnosti pro mládež Českau: w kterémž se wedlé Abecedy wybrané řeči z mudrců, průpowědi, příkladowé a rozprávky mnohé, k povčenj, wyraženj, a wystraze obsahuj.* Poprwé wydané Kraméryusowau pracý a nákladem. W Praze: Kraméryusowau pracý a nákladem, 1805. 126 stran.
6. NEJEDLÝ, Vojtěch. *Ladislaw a djtky geho: přjběh pro mládež.* W Praze: Bohumil Haase, 1807. 118 s.
7. CAMPE, Joachim Heinrich. *Mladssj Robinzon: knjžka zwlásstnj šlechtné mládeži České ku povčenj a wyraženj.* W Praze: Česká Expedyce, 1808. 362 s.
8. WEBER, Josef. *Dwadcatero Powjdaček, s 18 biblickými naučenjmi z přjslowj Ssalomaunowých: dar pro mládež od Jozefa Webra.* Překlad František Jan Tomsa. W Praze: Jan Buchler [distributor], 1810. 30 s.
9. ADLOF, Johann Friedrich. *Knjžka mrawná s 60 hystoryemi a powjdačkami pro djtky.* Překlad František Jan Tomsa. W Praze: U Jana Buchlera, 1810. 67 s.
10. MILLER, Peter Franz. *Wystrahy pro neskussenau mládež, aneb, Shromážděnj 257 neskústných přjběhů z knjhy skussenosti.* Překlad Jan Nepomuk Josef Rulík a František Jan Tomsa. Nowé wyd. W Praze: K dostánj v Jana Buchlera, 1810. 92 s.
11. JAIS, Aegidius. *Krásné powjdky k vzdělánj rozumu a osslechtěnj srdce roztomilých djtek.* Překlad Jan Javornický. W Praze: U Bohumila Háze, 1812-1813. 2 sv. (72, 84 s.).
12. SCHMITT, Johann Ev. *Povčugjcy powjdačky, nebo, Aufgaben zum Uebersetzen aus dem Böhmischen ins Deutsche: mit dem nöthigen unterlegten deutschen Bedeutungen und Redensarten, zum gebrauchen der Böhmen und der Deutschen. Erstes Heft.* Kuttenberg: Joseph Ant. Wondraczek, 1812. 132 s.
13. SALZMANN, Christian Gotthilf. *Jozeff Černoweský: knjžka pro obweselenj mládeže.* W Praze: V Kasspara Widtmanna, 1815. 228 s.
14. EZOP a MEISSNE, August Gottlieb, ed. *Obnowený Ezop, aneb Nowé Ezopowy Bágky: podlé rozličných básnjřů sebrané a wypracowané: spolu s přiloženým wypsánjm Ezopowa žiwota.* W Praze: U Karla Wyljma Endersa, 1815. 164 stran, 4 listy obrazové přílohy.
15. GLATZ, Jakob. *Panj Miloslawowá, aneb Powjdky pro autlau mládež obého pohlawj.* Překlad Jan Javornický. W Praze: v Bohumila Háze, 1815. vi, 103 stran.
16. JAVORNICKÝ, Jan. *Wyswětlená přjslowj česká, aneb, Wyobrazenj krásných ctnostj a ohyzdných nectnostj.* W Praze: Bohumil Háze, 1815-1823. 2 sv. (189, 150 s.).

17. EZOP a MEISSNE, August Gottlieb, ed. *Ezopowy Básně pro Mládež*. Překlad August Gottlieb Meißner a Hynek Jan Šiessler. Nowé s 150ti w dřewě řezbami zaopatřené wyd. W Praze: Martjn Neureutter, 1816. vi, 300 s.
18. SUCHÁNEK, Augustin Jiří. *Malý dárek obětovaný české mládeži*. W Hradcy Králové: Wytisštěný v Jana Frantisska Pospjssila, 1817. 42 s.
19. VANĚK, Norbert, ed. *Sbjrka wyučugjých rozmlauwánj pro djtky*. W Praze: Bohumil Ház, 1817. 226 s.
20. KRAMERIUS, Václav Matěj. *Zrcadlo Sslechtnosti pro Mládež Českau: w kterémž se wedlé Abecedy wybrané řeči z mudrců, průpowědi, příkladowé a rozprávky mnohé, k povčenj, wyraženj, a wýstraze obsahuj*. 2., opr. a rozmnožené vyd. W Praze: J.J. Vetterl z Wildenbrunu, 1817. 125 s.
21. CHMELA, Josef. *Bagky pro djtky*. W Praze: Bohumil Ház, 1818-1821. 2 sv. (152, 117 s.).
22. SCHMID, Christoph von. *Genowefa: krásný a pohnutliwý Příběh Starožitnosti, wnowě wyprawowán pro wssecky dobré lidi, zwlášť pro matky a djtky*. W Praze: U Jana Buchlera, 1818. 128 s.
23. SCHMID, Christoph von. *Kraslice, aneb, Malowaná wagička: powjdka k přjgemnému dárku pro Českau a Morawskau sskolnj mládež*. W Praze: K dostánj u J.F. Fetterla z Wildenbrunu, 1818. 83 s.
24. KOTZEBUE, August von. *Příkladnj a mysl obweselugjý Příběhowé, které Otec swým synům wyprawuge*. W Hradcy Králové: Wytisštěni v Jana Fr. Pospjssila, 1818. 179 s.
25. KOTZEBUE, August von. *Wssevměl, též Šupiny z Melaunů a Pomoranců*. Překlad Suchánek Pacovský. W Hradcy Králové: Jan Fr. Pospjssil, 1818. 48 s.
26. *Krátké Wyprawowánj k rozmnoženj dobrých ctnostj, o zachowánj dobrého srdce: příkladná knjzka k čtenj pro wyrostlé y malé děti*. W Gindřichowu Hradcy: Jozef Aloizyus Landfras, 1819. 72 s.
27. HÝBL, Jan. *Nesšťastná Zuzanka, aneb, Strassliwé následky malé nepatrné poklisky: wssem newinným děwčatům k powáženj a wýstraze wydaná od Jana Hýbla*. W Gindřichowu Hradci: Aloysius Jos. Landfras, 1819. 67 s.
28. KUBELKA, Tomáš. *Prawjsko, kterak Jindřich z Dubjnowa k poznánj Boha přissel: vtěssený spjsek pro djtky a gich milence*. W Praze: Jozefa Fetterlowá z Wildenbrunu, 1819. 76 s.
29. TOMSA, František Jan. *Nesšťastné přjhody k wýstraze nezкусené mládeži: w pronikawých příkladech, a obrázcých, kterj ge wyswětluj*. 2. wyd. W Praze: J. F. z Wildenbrunu, 1820. 204 s., [17] l. obr. příl.
30. KADAŇ, Michal. *Kytka wonného kwjtj Mrawného včenj pro djtky*. W Praze: V Martina Neureutera, 1821. 68 s.

31. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Mařenčin Kossjček: dárek malý pro Dcerky České*. W královském kragškém, prwnjm wěnném a pewném městě Hradci Králowé: Jan Frant. Pospjssil, 1821-1822. 2 sv. (112, 118 s.).
32. DUŠEK, Vendelín. *Rozmanitá naučenj pro mládež*. W Praze: Wytisštěná w Knjžecý arcybiskupské impressý v Joz. Fetterlowé z Wildenbrunu, 1821. 60 s.
33. SYCHRA, Matěj Josef. *Půwodnj rozmlauwánj a powjdky k wyswětlenj mrawných českých přísłowj, ku prospěchu mládeži sskole odrostáwagjcy*. W Praze: Nákladem a pjsmem Jozefy wdowy Fetterlowé z Wildenbrunu, 1822-1823. 2 sv. (vi, 143 s., [1] s. obr. příl.; 140 s., [1] s. obr. příl.).
34. DUNDR, Josef Alexandr. *Dárek dobrým Djkám, neb, Krásné Powjdačky a Poučugjcy Rozprávky. Částka prwnj*. W Praze: Wytisštěn a k dostánj w Somrowské knihtiskárně, 1823. 64 s.
35. KUBELKA, Tomáš. *Kwěténky: kwětnému a čjlému stárj obětowané*. W Praze: Jozefa Fetterlowá z Wildenbrunu, 1823. 192 s.
36. MACAN, Jakub Rafael. *Přjgemné wečery, neboli, Pěkné, prawdiwé přjběhy: kteréž ku potěssenj mrawných a pilných djtek sebral, a w rozmlauwánj mezy otcem a djtkami gehu uwedl Jakub Rafael Macan*. [Praha]: Jozefa Fetterlowá z Wildenbrunu, 1823. 233 s.
37. VANĚK, Norbert. *Blahowid, aneb, Prwnj cwičenj w Mrawnosti pro Djtky w stárj od osmého až do desátého roku*. W Praze: Strassjrypkowská Imprese [distributor], 1824. 178, [8] s.
38. JAVORNICKÝ, Jan. *Duchowé a strassidla, aneb, Knižka welmi vtěssená ...* W Praze: Bohumil Háze, 1824. 111 s.
39. KUBELKA, Tomáš. *Hyrlanda, Wéwodkyně z Bretaně, aneb: Tak wjtězý ctnost a newinnost: přjběh přjkladný a pohnutliwý ze starožitnosti pro mladé y staré*. W Hradcy Králowé: nákladem Jana Pospjssla, 1824. 172 stran.
40. CHIMANI, Leopold a LUDVÍK, Josef Myslimír. *Chymanýho Vtěssenky pro Djtky k osslechtěnj srdce: s přjdawkem drobnůstek ke gmeninám*. W Hradcy Králowé nad Labem a Orlicy: Jan Pospjssil, 1824. 80 s.
41. SYCHRA, Matěj Josef. *Mrawné a krátké Propowjdky a Podobenstwj na obdarowánj sskolnj mládeže*. W Hradcy Králowé: Jan Pospjssil, 1824. 120 s.
42. HURDÁLEK, Josef František. *Mrawné wyprawowánj a Powjdačky pro Malé y Dospělé*. W Hradcy Králowé: Nákladem Jana Pospjssila, 1824. 72 s.
43. KRUMMACHER, Friedrich Adolf. *Nowý rok*. W Hradcy Králowé: Jan Pospjssil, 1824. 208 s.
44. JAVORNICKÝ, Jan. *Podobenstwj, aneb, Rostlinky země swaté: wssem autlým a vsslechtilym matkám a dcerkám vlasti nassj*. W Praze: V Bohumila Háze, 1824-1826. 2 sv.
45. KOTZEBUE, August von. *Přjběhowé pro Syny a Dcery vlastenské*. Překlad Augustin Jirí Suchánek. 2. ponapr. wyd. W Hradcy Králowé: Jan Pospjssil, 1824. 136 s.

46. TRNKA, František Dobromysl. *Růžinky, aneb, Spisky drobné pro dívky*. W Hradcy Kr.: J.H. Pospjssil, 1824. 35 s.
47. *Wěneček pocty: dárek pilné mládeži*. W Brně: v J.G. Traßlera, 1824. 80 s.
48. *Bazaličky: obraz sslechetných, autlá srdce gjmagjých gednánj k utěsse wsseobecné, zwlásstě pro mládež obého pohlawj*. Překlad Václav Váša. W Hradcy Králowé: Nákladem Jana Pospjssila, 1825. 140 s.
49. ŠVIHLÍK, Antonín Alexandr. *Jan Bohomysl: půwodnj mrawná powjodka*. W Praze: K dostánj v A. Strassiripkowské knihtiskárně, 1825. 94 stran.
50. GLATZ, Jakob. *Knjžka krásných mrawů pro usslechtilau mládež obogjho pohlawj: za spisů Jakuba Glace*. W Plzni: Leopold Rayner, 1825. 138 s.
51. KUBELKA, Tomáš. *Kossjček třjprautkowý, přjběhem newinně nařknuté Wendeljny vpletěný*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, 1825. 215 s.
52. SCHMID, Christoph von. *Kwětný Kossjček: powjodka pro kwetaucý wěk*. Překlad Antonín Vojtěch Hnojek. W Hradcy Králowé nad Labem a Orlicy: Jan Pospjssil, 1825. 124 s.
53. KUBELKA, Tomáš. *Newjn, aneb, Následky z newědomosti: přjběh těssitedlný*. Praha: Knjžecý arcybiskupská knihtiskárna, 1825. 96 s.
54. ŽITEK, Al. Věnceslav. *Odměna mrawným a pilným djtkám k wzdělánj, prospěchu y wyraženj*. W Slaném: Frantissek Geřábek, 1825. 123 s.
55. SYCHRA, Matěj Josef. *Připodobněnj, nimiž mnohau spasytedlnau prawdu mládeži w rozmlauwánjch přednássj Mateg Joz. Sychra*. W Hradcy Králowé: nákladem Jana Host. Pospjssila, 1825. 120 s.
56. SCHMID, Christoph von. *Růženka z Gedlowa*. W Praze: U Jozefy Fetterlowé z Wildenbrunu, 1825. 187 s.
57. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Wěneček pro dcerky wlastenské: dárek od Magdaleny Dobromily Retikowy*. W Hradcy Králowé: Jan Host. Pospjšil, 1825. 133 s., [1] l. obr. příl.
58. VANĚK, Norbert. *Bohuslaw we swé rodině, neb, Dálssj cwičenj djtek w mrawnosti w stárj od desátého až do dwanáctého roku*. W Praze: Martin Neureuter, 1826. 218 s.
59. MARIE ANTONIE. *Serafka: dárek dcerkám městským*. W Praze: U Josefy Fetterlowé z Wildenbrunu, 1826. 112 s.
60. SCHMID, Christoph von. *Gehňátko: powjodka pro dívky*. W Praze: Knížecý arcybiskupská kněhtiskárna, 1827. 96 s.
61. SCHMID, Christoph von. *Holaubek: powjodka pro dívky a gegich přátely*. Překlad František Josef Sláma. W Pjsku: Pjsmem Jozefa Fetterla sslechtice z Wildenbrunu, 1827. 59 s.
62. SCHMID, Christoph von. *Kanárek; Swatojanská musska; Lesnj kaple: powjodky pro mládež a přátelete gegj*. Překlad Antonín Vojtěch Hnojek. W Praze: Wytisstěno w Šollowské kněhtiskárně, wedenjm Jana H. Pospjssila, 1827. 56 stran.

63. CAMPE, Joachim Heinrich. *Přjběhy Robinzona mladssjho: to jest: popsánj cesty jeho do Otahaity a gižnowýchodnjch ostrowů*. Překlad Josef Alois Franza. Hradec Králové: J. H. Pospjssil, 1827. 100 s.
64. SCHMID, Christoph von. *Růženka Gedlohradská: starobylá powjcka pro rodiče a djtky*. Překlad Antonín Vojtěch Hnojek. W Praze: Jan H. Pospjssil, 1827. 156 s.
65. SCHMID, Christoph von. *Sstědrý večer: powjcka dárkem sstědrého večera djtkám*. Překlad František Jan Svoboda. W Praze: Martin Neureutter, 1827. 144 s.
66. SCHMID, Christoph von. *Štědrý večer: powjcka k wánočnjmu obdarowánj djtek*. Překlad František Josef Sláma. W Pjsku: pjsmem Josefa Fetterla, sslechctice z Wildenbrunnu, 1827. 132 s.
67. SCHMID, Christoph von. *Ztracené Djtě: powjcka pro djtky a gegich přátely*. Překlad František Josef Sláma. W Pjsku: pjsmem Jozefa Fetterla, sslechctice z Wildenbrunnu, 1827. 41 s.
68. SCHMID, Christoph von. *Beránek: utěssená powjcka pro djtky*. Překlad Jan Hýbl. W Litomyssli: Jan Tureček, 1828. 95 s.
69. *Bibliotéka Mládeže: zbjrka mrawných powjdek k vsslechtěnj srdce a obweselenj mysli, gež sepsal y přeložil Jozef W. Wlasák*. W Praze: Knjžecý arcybiskupská knihtiskárna, 1828-1832. 4 sv. (79 s., 80 s., 76 s., 80 s.) : noty.
70. SCHMID, Christoph von. *Dřewěný Křjž: nowá powjcka od spisowatele Krasliček [Christopha von Schmida]: dárek pilným djtkám*. W Plzni: Leopold Reiner, 1828. 40 s.
71. SCHMID, Christoph von. *Eustachius: přjběh z dáwnowěkosti křestánské znowa wyprawowán pro dobré křestány*. Překlad Josef Věnceslav Vlasák. W Praze: W knjžecj arcibiskupské knihtiskárně, 1828. 175 s.
72. SCHMID, Christoph von. *Holubička: utěssená powjcka pro děti*. Překlad Jan Hýbl. W Litomyssli: Jan Tureček, 1828. 62 s.
73. SCHMID, Christoph von. *Holubička: Obraz w lese: Powjcky pro djtky a gegich přátely*. Praha: Šollowská kněhtisk., 1828. 59 s.
74. POHOŘELÝ, Josef Mírumil. *Jarossjn a a Swatawa: powjcka z minulých časů*. W Praze: Wytisťěno w Šollowské impressj, wedenjm Jana H. Pospjssila, 1828. 20 stran.
75. KOUN, Josef Polemír. *Láska dětj: dramatická maličkost ku Gmenowinám*. W Hradcy Králové: nákladem Jana Hostiwjta Pospjssila, 1828. 36 s.
76. BOUILLY, Jean-Nicolas. *Přjběhowé pro Dcerky České a Morawské*. Překlad August von Kotzebue a Magdalena Dobromila Rettigová. Hradec Králové: Jan Host. Pospjssil, 1828. 104 s.
77. KOUN, Josef Polemír. *Wssecka Pomoc přicházý s hůry: šestero powjdek pro mládež sslechctněgssj*. W Hradcy Králové: Prostředkowánjm a nákladem Jana H. Pospjssila, 1828. 105 stran.
78. DUŠEK, Vendelín. *Naučné Powjcky*. W Praze: Jan H. Pospjssil, 1829. 142 s.

79. MÜLLER, Josef. *Sto welmi naučných dwau řádkowých bágek w řeči wázané*. Praha: péčj a nákladem Jana H. Popjssila, 1829. 100 s.
80. HÖLZEL, Joseph. *Wjtězstwj a odměna, nebo, Přjběhowé swaté Genowefy, hraběnkj: k ožiwenj mrawných a nábožných citů pro mládež w 16 rytinách předstawenj a wyswětlenj*. W Praze: W Knjžecí arcibiskupské impressj, 1829. 64 s., [16] l. obr. příl.
81. SCHMID, Christoph von. *Bohomjr mladý paustewnjk: powjdka pro djtky a přátely gegich*. Překlad Josef Vladimír Pelikán. W Praze: Pjsemem a nákladem Jana H. Pospjssila, 1830. 88 stran.
82. VLASÁK, Josef Věnceslav. *Bohumjr, mladý paustewnjk: powjdka pro djtky a gegich přátely (podlé Krysstofa Ssmida)*. W Praze: k dostánj u Jozefy Fetterlowé, 1830. 84 s.
83. SCHMID, Christoph von. *Gindřich z Dubjnowa: přjběh pro djtky a na ně Laskawé*. 2. wyd. W Praze: Arcibiskupská impresse u Jozefy Fetterlowé, 1830. 102 s.
84. ROKOS, František Alexandr, ed. *Powjdky pro wlastenskau mládež a gegj milownjky*. W Praze: K dostánj u Jozefy Fetterlowé, 1830. 141 stran.
85. SCHMID, Christoph von. *Štědrý wečer: powjdka pro djtky a gegich přátely*. Překlad Josef Věnceslav Vlasák. W Praze: W arcibiskupské impressj u Jozefy Fetterlowé, 1830. 120 s.
86. SCHMID, Christoph von. *Štěstí dobrého wychowánj: powídka w desíti listech*. Překlad Josef Věnceslav Vlasák. W Praze: W Knjžecí arcibiskupské knihtiskárně, 1830. 22 s.
87. SCHOPPE, Amalie. *Wystěhowanci do Brasilie, aneb, Chatř u Gigitonhonhy: powjdka pro wzdělanau mládež*. W Praze: Jan S. Pospjssil, 1830. 118 s., [5] s. barev. obr. příl.
88. SCHOPPE, Amalie. *Wystěhowancy do Brazýlie, aneb, Chalaupka v Gygytonhonhy: powjdka pro rozmilau mládež*. W Gindřichowu Hradecy: Aloyzyus J. Landfras, 1830. 96 s.
89. KOUN, Josef Polemír. *Blahorod, aneb, Dobročinnost přinássj auroky*. W Praze: Nákladem Jana Hostiwjta Pospjssila, 1831. 92 s.
90. VLASÁK, Josef Věnceslav. *Gitřenka aneb sebránj zábawných powjdek a básnj pro ginochy a djwky wlastenské*. W Praze: Jan Host. Pospjssil, 1831. 108 stran.
91. *Chudý kuchtjk: powjdka pro sslechetnau mládež*. Překlad František Linder. W Praze: Pjsemem a nákladem Jana Host. Pospjssila, 1831. 92 s.
92. SCHMID, Christoph von. *Malé poučitedlné powjdky: Darek pilné a mrawné mládeži*. W Praze: W knžecj arcibiskup. knihtiskárně, 1831. 105 s.
93. *Odplata za lásku dětinskau, anebo, Dar sstědrého wečera*. W Táboře: Aloizyus Jozef Landfras, 1831. 24 s.
94. SVOBODA, František Jan. *Prwnj sto mrawných powjdek k prospěchu mládeže wlastenské*. W Praze: Jan H. Pospjssil, 1831. 122 s.
95. GELLERT, Christian Fürchtegott. *Wyraženj w dobách wečernjch: dárek pro českau mládež*. W Plzni: Leop. Reiner, 1831. 100 s.

96. SCHMID, Christoph von. *Dřevěný Kříž: powjeka pro dítky a gegich přátely dle K. Schmida; od J.W. Wlasáka*. W Praze: W kněžecj arcibiskupské tiskárně, wedenjm a nákladem Wáclawa Špinky, 1832. 48 s.
97. MARIE ANTONIE. *Serafka: dárek dcerkám městským*. Druhé wydánj. W Praze: wedenjm a nákladem Wáclawa Špinky, 1832. 102 stran.
98. SCHOPPE, Amalie. *Šlechtná Pomsta; Dwě nestegné Sestry, aneb, Sličnost nenj prawé sstěstj: dvě powjeka pro sselechtnau mládež*. W Praze: Jan Hostiwjt Pospjssil, 1832. 54 s.
99. GRIMM, Jacob Ludwig Karl a GRIMM, Wilhelm Karl. *Weselá Přástewnice, aneb Rozmanité wyprawowánj, čili Pohádky dle Grimmowých báchorek*. W Praze: Nákladem Jana Hostwjtja Pospjssila, 1832-1839. 6 svazků.
100. SVOBODA, František Jan. *Druhé sto mrawných powjdek k prospěchu mládeže wlastenské*. W Praze: Martin Budislaw Neureuter, 1833. 200 s.
101. SCHMID, Christoph von. *Kwět chmelowý: přjbeh z žiwota chudého wesnického učitele*. W Praze: Martin Neureuter, 1833. viii, 105 s.
102. SCHMID, Christoph von. *Antonjn a Aněžka, aneb, Osud dobrého bratra a sestry: powjeka pro čtenáře wěku mladistwého ...* Překlad Tomáš Kubelka. W Praze: Wytištěný w arcibisk. knihtiskárně nákladem a wedenjm W. Špinky, 1834. 120 s. Kristofa Šmida Wesskeré spisy pro mládež; djl 2.
103. SCHMID, Christoph von. *Dobrý Miroslaw a zlý Gětřich: poučitedlný přjbeh pro rodiče a dítky*. W Praze: W kněžecj arcibiskupské knihtiskárně, u Josefý Fetterlowé, řjzenjm a nákladem Wáclawa Špinky, 1834. 189 s. Kristofa Šmida Wesskeré spisy pro mládež; djl 1.
104. SCHMID, Christoph von. *Hodný Fridoljn a bezbožný Dětrich: přjbeh poučný pro rodiče a dítky*. W Praze: U Martina B. Neureutra, 1834. 274 s.
105. SCHMID, Christoph von. *Husárek, nebo, Bůh gest nápomocen ctitelům swým: naučná powjeka pro dospělegssj mládež*. W Praze: Martin B. Neureuter, 1834. 118 s.
106. VESELSKÝ, Petr Miloslav. *Jozefka, anebo, Podiwné schledánj: pěkný poučugjcy přjbeh*. W Praze: Česká expedyce, 1834. 78 s.
107. SCHMID, Christoph von. *Malá diwadla pro okresy domácj*. W Praze: Wytištěna w arcibisk. knihtiskárně nákladem a wedenjm W. Špinky, 1834. 132 s. Kristofa Šmida Wesskeré spisy pro mládež; djl 3.
108. KAMARÝT, Josef Vlastimil. *Pomněnky, anebo, rýmowané propowědi nábožnosti, mrawnosti a maudrosti: Dárek milé mládeži a mládeže milownjkům*. Praha: Jan Host. Pospjšil, 1834. VI, [7] - 103 s.
109. SCHMID, Christoph von. *Sedmero powjdek pro dítky a milownjky gich*. W Praze: Martin B. Neureuter, 1834. 108 s.
110. SCHMID, Christoph von. *Sstědrý wečer: powjeka dárkem sstědrého wečera dítkám*. 2. wyd. W Praze: Martin Neureuter, 1834. 100 s.

111. *Cykáni, anebo, Nesšťastný Ferdynand: pěkný přjklad na wýstrahu mladým lidem; Ubohá Marye: přjběh pro vtrpné čtenářky; Bůh dlauho showjwá, pak ale těžce tresce: mrawný přjběh; Sslechtná wdowa; Amálie Westonská.* W Táboře: Aloizyus Josef Landfras, 1835. 62 s.
112. SCHMID, Christoph von. *Ferdinand, neb, Přjběhy mladého hraběte ze Španěl.* Překlad Josef Mírumil Pohořelý. W Praze: Martin Neureuter, 1835. 206 s.
113. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Kwjtyj Mágowé.* W Litomyssli: Jan Jozef Tureček, 1835. 39 s.
114. SCHMID, Christoph von. *Ludwjek, malý wystěhowanec: powjodka pro djtky a gich přátele.* W Praze: Martin Neureuter, 1835. 101 s.
115. SCHMID, Christoph von. *Sstědrý wečer: powjodka dárkem sstědrého wečera djtkám.* 2. wyd. W Praze: Martin Neureuter, 1835. 101 s.
116. *Dobrá Frydoljna a zlá Dorota: wzor pro mladé djwky: ohlas k spisu pana kanownjka Kristofa Schmida w Augsburgu: Dobrý Frydoljn a zlý Dytrych.* W Táboře: Aloyzius Josef Landfras, 1836. 104 s.
117. *Eustachia, dobrá dcera: zrcadlo pro ctnostné djwky: ohlas k Eustachiowi Kristofa Schmida.* W Táboře: Aloyzius Jozef Landfras, 1836. 69 s. Wěnc wyprawowanjm přjběhů wity ku wzdlánj ctnosti a bohabognosti, zwlášť k usslechtěnj mrawů a utwrzenj nábožnosti djwek, neb, Ohlas k powjdkám p.t. Kristofa Schmida, kanownjka Augsburského; sw. 2.
118. SCHMID, Christoph von. *Kwětný Kossjček: powjodka pro kwetaucj wěk.* Překlad Antonín Vojtěch Hnojek. 2. naskrz opr. wyd. W Praze: Pjsemem a nákladem Jana H. Pospjssila, 1836. 128 s.
119. CAMPE, Joachim Heinrich a KRAMERIUS, Václav Matěj, ed. *Mladssj Robinzon: knjžka zwlasstnj šlechtné mládeži české ku poučenj a wyraženj.* W Táboře: Aloizyus Jozef Landfras, 1836. iv, 349 s., [4] s. obr. příl.
120. *Osyřelá djwka, neb, Paměti hodné události mladé hraběnky Terezie z Truchljnowa: poučugjcy a obweselugjcy powjodka pro mladé djwky: ohlas k powjdce pana kanownjka Kristofa Schmida: Stracené djtě.* W Táboře: Aloyzius Jozef Landfras, 1836. 101 s.
121. SCHMID, Christoph von. *Powjdky kwětné mladosti obětowané. (Swazeček prwnj).* Litomyšl: Turečkowi dědicové, 1836. 96 s.
122. BAUBERGER, Wilhelm. *Geskyně, neb Přjhody hrabat Sokolowských: pro rodiče a djtky gegich.* Překlad Josef Mírumil Pohořelý. W Praze: Nákladem M. Neureutra, 1837. 303 stran.
123. SCHMID, Christoph von. *Holubička, aneb, Bůh často neynepatrněgssjch wěcy k wyswobozenj lidj dobrých užjwá a zločiny trestá.* Překlad Jan Hýbl. W Litomyssli: J. Turečkowých Dědičů, 1837. 61 s.
124. NEJEDLÝ, Vojtěch. *Ladislaw a djtky geho: přjběh pro mládež.* 2. wyd. W Praze: Jan Host. Pospjssil, 1837. 131 s.

125. HÝBL, Jan. *Nesšťastná Zuzanka, aneb, Strassliwé následky malé nepatrné poklisky: wssem newinným děwčatům k powáženj a wýstraze* wydaná od Jana Hýbla. W Gindřichowu Hradci: Aloysius Jos. Landfras, 1837. 67 s.
126. SCHMID, Christoph von. *Ztracený synáček: aneb utěssená powjdka na důkaz, že w nesšťestj nikdy zaufati, nýbrž pewně w pomoc Božj daufati máme, která čjm pozděgi přichází, tjm slewněgi [sic] se gewj.* Překlad Jan Hýbl. W Litomyssli: Wytisštěný u J. Turečkowých dědičů, 1837. 47 s.
127. FILÍPEK, Václav. *Audolj almerianské: powjdka pro mládež dospělegssj.* W Praze: Nákladem Martina Neureutra, 1838. 114 s.
128. SCHMID, Christoph von. *Beránek: utěssená powjdka pro djtky.* Překlad Jan Hýbl. W Litomyssli: Tiskem Jana Turečkowých dědičů, 1838. 95 s.
129. FILÍPEK, Václav. *Eustachia: powjdka pro mládež dospělegssj, na způsob Schmidowy powjdy "Eustachius".* W Praze: nákladem Martina Neureutra, 1838. 71 stran.
130. SCHMID, Christoph von. *Eustachius: přjběh z dáwnowěkosti křesťanské.* 2. wyd. W Praze: Knjžecj arcibiskupská knihtiskárna, u Josefy Fetterlowé, wedenjm a nákladem Wáclawa Špinky, 1838. 140 s. Kristofa Šmida weškeré spisy pro mládež; Djl 5.
131. SCHMID, Christoph von. *Jehňátko: powjdy pro djtky.* 2. wyd. W Praze: Václav Špinka, 1838. 119 s.
132. PROCHÁZKA DEVÍTSKÝ, Josef. *Powjdy kwetaucjmu stáři wěnowané.* W Praze: nákladem Martina Neureutra, 1838. 159 stran.
133. SCHMID, Christoph von. *Pytláci: Hraběnka Griselda: poučné powjdy pro rodiče a djtky.* W Praze: Martin Neureutter, 1838. 88 s.
134. *Pytláci: powjdka wýstražná a poučná pro mládež wlastenskau.* Překlad Josef Václav Sommer. W Praze: Knjžecj arcibiskupská knihtiskárna, řizenjm a nákladem Wáclawa Špinky, 1838. 70 s.
135. CAMPE, Joachim Heinrich. *Robinson Mladssj: knjžka usslechtilé mládeži české k poučenj a zábawě.* W Praze: Martin Neureutter, 1838. vi, 329 s.
136. SCHMID, Christoph von. *Gindřich z Dubjnowa: přjběh pro djtky a gich přátely.* 3. wyd. W Praze: W knjžecj arcibiskupské knihtiskárně, řizenjm a nákladem Wáclawa Špinky, 1839. 83 s. Kristofa Šmida Weškeré spisy pro mládež; djl 6.
137. SCHMID, Christoph von. *Owoce dobrého wychowánj: tři powjdy w listech pro rodiče a djtky.* W Praze: Nákladem Martina Neureutra, 1839. 94 s.
138. SCHMID, Christoph von. *Hodný Fridoljn a bezbožný Dětrich: přjběh poučný pro rodiče a djtky.* 2. wyd. W Praze: Martin Budislaw Neureuter, 1840. 274, [2] s.
139. SCHMID, Christoph von. *Holaubek z Šmidowých powjdek.* W Praze: [s.n.], 1840. 23 s.
140. SCHMID, Christoph von. *Josafat syn Indického krále: přjběh z křesťanské dáwnowěkosti.* W Praze: Martin Neureutter, 1840. 168 s.

141. SCHMID, Christoph von. *Josafat, syn krále indického: příběh ze starověké křesťanské*. W Praze: pjsmem a nákladem Jana Host. Pospjssila, 1840. 120 stran.
142. SCHMID, Christoph von. *Kossjček tříprautkový, příběhem newinně nařknuté Wendeljny upletený*. Překlad Tomáš Kubelka. 2. vyd. W Praze: U Wáclawa Špinky, knjžecjho arcibiskupského knihtiskaře, 1840. 131 s. Krisstofa Šmida Weškeré spisy pro mládež; djl 9.
143. SCHMID, Christoph von. *Kraslice, aneb, Malovaná wagjčka: powjdka k přjgemnému dárku pro Českau a Morawskau sskolnj mládež*. 2. vyd. W Praze: U Wáclawa Špinky, 1840. 83 s. Krisstofa Šmida Weškeré spisy pro mládež; djl 7.
144. JAIS, Aegidius. *Krásné powjdy k vzdělánj rozumu a osslechtěnj srdce rozmilých djtek*. W Praze: Martin B. Neureuter, 1840. 160 s.
145. SCHMID, Christoph von. *Květ chmelový: příběh ze života chudého wesnického učitele wyprawovaný djtkám a milownjkům gegich: s životopisem spisowatelovým*. 2. vyd. W Praze: Martin Neureutter, 1840. 105 s.
146. SCHMID, Christoph von. *Nowé powjdy, pro rodiče a djtky*. W Praze: Martin Neureuter, 1840. 72 s.
147. PROCHÁZKA, J., ed. *Perle a korály, či-li báchorky a powěsti rozličných swěta národů. Djlek prwnj*. W Praze: J. Spurný, 1840. 110 s.
148. SCHMID, Christoph von. *Podiwný příběh Genowěfy, rozené wýwodkyně z Brabantu a prowdané hraběny z Wjtězomjrowa*. 3. vyd. W Praze: W knjžecj arcibiskupské knihtiskárně, u Wáclawa Špinky, 1840. 111 s. Krisstofa Šmida Weškeré spisy pro mládež; djl 8.
149. FILÍPEK, Václav. *Pokladnička, aneb, Bohumjr winný a newinný: powjdka pro mládež dospělegssj*. W Praze: Martin Neureutter, 1840. 98 s.
150. SCHMID, Christoph von. *Růženka Gedlohradská: starobylá powjdka pro rodiče a djtky*. W Praze: Jan Host. Pospjssil, 1840. 154 s. Kristofa Schmida Spisy pro mládež; swazek 2.
151. SCHMID, Christoph von. *Sedmero Powjdek pro djtky a milownjky gich*. 2. vyd. Praha: Martin Neureuter, 1840. 98 s.
152. *Geskyně, neb, Přjhody hrabat Sokolowských: pro rodiče a djtky gegich*. Překlad Josef Mírumil Pohořelý. W Praze: M. Neureuter, 1841. 309 s.
153. SCHMID, Christoph von. *Keř růžový: powjdka pro kwetaucj wěk*. W Praze: Wáclaw Špinka, 1841. 63 s. Krisstofa Šmida weškeré spisy pro mládež; Djl 10.
154. SCHMID, Christoph von. *Maucha: powjdka pro kwetaucj wěk; Čerwenka: powjdka pro djtky a přátele gegich*. Překlad Josef Václav Sommer. W Praze: u Wáclawa Špinky, 1841. 56 s. Krisstofa Šmida weškeré spisy pro mládež; djl 11.
155. PAULUS, Josef. *Nárek sirého djtky: dárek pro mládež*. W Chrudjmi: [s.n.], 1841. 32 s.

156. SCHMID, Christoph von. *Stařeček z hor: powjka pro djtky*. Překlad Jan Hostivít Pospíšil a Josef Procházka Devítský. W Praze: Pjsemem a nákladem Jana Host. Pospjssila, 1841. 98 s. Kristofa Schmida Spisy pro mládež; sw. 3.
157. *Ztracený syn: powjka z dob třidcetileté wálky: na wýstrahu dospělegssj mládeži a přátelům gegjm wyprawowána*. Překlad Josef Václav Zimmermann. W Praze: Jan H. Pospjssil, 1841. 200 s.
158. SCHMID, Christoph von. *Ferdinand, neb, Příběhy mladého hraběte ze Španěl*. Překlad Josef Mírumil Pohořelý. 2. wyd. W Praze: Martin Neureutter, 1842. 210 s.
159. SCHMID, Christoph von a POHOŘELÝ, Josef Mírumil, ed. *Husárek, nebo, Bůh gest nápomocen ctitelům swým: naučná powjka pro dospěl. mládež*. 2. vyd. W Praze: Neureuter, 1842. 118 s.
160. SCHMID, Christoph von. *Klásster Kartusiánský: rytjřská powjka z dáwnowěkosti pro malé i velké*. W Praze: Tiskem a nákladem Anny owdowělé Špinkowé, 1842. 101 s. Krisstofa Šmida Weškeré spisy pro mládež; djl 12.
161. VINAŘICKÝ, Karel Alois. *Kytka: dárek malým čtenářům*. W Praze: Jan Spurný, 1842. 73 s.
162. SCHMID, Christoph von. *Ludwjk, malý wystěhowanec: powjka pro djtky a gich přátele*. 2. wyd. W Praze: Martin Neureutter, 1842. 105 s.
163. *Reinoldowy osudy, aneb, Diwné gsau cesty prozřetelnosti Božj: powjka pro rodiče a djtky, z doby třidcjileté wálky*. W Praze: U Martina Neureuttra, 1842. 202 s.
164. SCHMID, Christoph von. *Růženka z Sedlowa: powjka pro kwetaucj wěk*. W Praze: Tiskem a nákladem Anny owdowělé Špinkowé, 1842. 200 s. Krisstofa Šmida Weškeré spisy pro mládež; djl 13.
165. SCHMID, Christoph von. *Timoteus a Filemon: powjka křesťanských dwogčat*. Překlad Ladislav Pospíšil. W Praze: Pjsemem a nákladem Jana Host. Pospjssila, 1842. 84 s. Kristofa Šmida Spisy pro mládež; sw. 4.
166. SCHMID, Christoph von. *Timoteus a Filemon*. W Čáslawi: we Wássowu kněhkupectwí, 1842. 100 s.
167. VLASÁK, Josef Věnceslav. *Bibliotéka mládeže: spisek k poučenj i k obweselenj*. W Praze: Jaroslav Pospjssil, 1843-1846. 6 sv. (71 s., 71 s., 71 s., 72 s., 68 s., 70 s.)
168. SCHMID, Christoph von. *Bohumjr, mladý paustewnj: powjka pro djtky a gegich přátely*. W Praze: U Anny Špinkowé, 1843. 100 s. Kristofa Schmida Weškeré spisy pro mládež; djl 16.
169. SCHMID, Christoph von. *Dobry Miroslaw a zly Dětrich: poučitedlný přjbeh pro rodiče a djtky od Kristofa Schmida*. 2. wyd. W Praze: Anna Špinkowá, 1843. 158 s. Kristofa Schmida weškeré spisy pro mládež; Dil 1.
170. SCHMID, Christoph von. *Ferdinand: přjhody gednoho sspanělského hraběte*. W Praze: Pjsemem a nákladem Jana Host. Pospjssila, 1843. 155 s. Kristofa Schmida Spisy pro mládež; Sw. 5.

171. SCHMID, Christoph von. *Holaubek*. Překlad J. W. Sommer. W Praze: A. Spinkowá, 1843. 54 s. Krisstofa Schmuda Weškeré spisy pro mládež; Djl 17.
172. *Kamzikostřelci, aneb, Cjsař Maxmilian na stráni Martinské: pro dospělegssj mládež a lid městský i wenkowský*. W Praze: Tiskem a nákladem K.W. Medaua, 1843. 147 s.
173. SCHMID, Christoph von. *Kanárek; Brauček swatojánek; Lesnj kaplička: tři utěssené powjdky pro djtky a gegich přátely*. W Praze: Tiskem a nákladem Anny owdowělé Špinkowé, 1843. 119 s. Krisstofa Schmida Weškeré spisy pro mládež; djl 14.
174. *Karbanjk Latour: powjdka pro každý wěk, zwlasstě pro mládež dospělegssj*. W Čáslawi: Wáclaw Wássa, 1843. 147 s.
175. SCHMID, Christoph von. *Klárka, aneb, Gak newinnost zachowati: powjdka pro kwetaucj mládež*. W Praze: nákladem Jana Host. Pospjssila, 1843. 86 stran. Kristofa Schmida Spisy pro mládež; swazek 6.
176. NIERITZ, Gustav. *Malý hawjř, aneb: S poctiwostj neydál dogdeš: powjdka pro milau mládež*. W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řizenjm Synů Bohumila Háze, 1843. 136 s.
177. NIERITZ, Gustav. *Milowati budeš bližnjho swého gako sebe samého!: ponaučná powjdka pro milau mládež*. W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řizenjm Synů Bohumila Háze, 1843. 125 s.
178. NIERITZ, Gustav. *Mladý bubenjk, aneb, Zdárný syn: powjdka z nassich dob pro milau mládež*. W Praze: Tiskem a nákladem K.W. Medaua a společnjka, 1843. 113 s.
179. NIERITZ, Gustav. *Nalezenec, aneb, Škola žiwota: prospěssná a zábawná powjdka pro milau mládež*. W Praze: Synové B. Háze, 1843. [120] s.
180. SCHMID, Christoph von. *Neylepssj dědictwj: powjdka pro kwetaucj mládež*. Překlad Jan Nepomuk Vávra-Lomnický. W Hradci Králowé: Pjsemem a nákladem Jana H. Pospjssila, 1843. 68 s. Kristofa Schmida Spisy pro mládež; sv. 7.
181. NIERITZ, Gustav. *Prawda a lež: powjdka pro milau mládež*. W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řizenjm Synů Bohumila Háze, 1843. 143 s.
182. NIERITZ, Gustav. *Pýcha předcházj pád, aneb, Kam wede bohatstwjl!: prawdiwý přjběh pro milau mládež*. W Praze: Knjžecj arcibiskupská knihtiskárna, řizenjm Synů Bohumila Háze, 1843. 152 s.
183. SCHMID, Christoph von. *Slawjk; Čerwené a bjlé růže: dvě powjdky pro rodiče a djtky*. W Praze: Martin Neureuter, 1843. 83 s.
184. SCHMID, Christoph von. *Slawjk; powjdka pro dospělegssj mládež; Čerwené a bjlé růže: poučná powjdka pro dospělegssj děwčata*. W Praze: U Anny Špinkowé, 1843. 107 s. Krisstofa Schmida Weškeré spisy pro mládež; djl 15.
185. NIERITZ, Gustav. *Slepý pacholjček: powjdka pro milau mládež*. W Praze: Synové Bohumila Háze, 1843. 115 s.
186. NIERITZ, Gustav. *Barusska a Tom, neb, Doktor Jenner a nesstowice*. Překlad Vincenc Pavel Žák. Brno: tiskem wdowy Rudolfa Rohrera, 1844. 87 stran.

187. NIERITZ, Gustav. *Belisar, aneb: Dobře číňte těm, kteříž vám bezprawj činj: powjodka pro milau mládež*. W Praze: Tisk kněžecj arcibiskupské knihtiskárny, řjzenjm Synů Bohumila Háze, 1844. 128 stran.
188. *Cikáni, anebo, Nessťastný Ferdinand: pěkný přjklad na wýstrahu mladým lidem; Ubohá Marie: příběh pro útrpné čtenářky; Bůh dlouho showjwá, pak ale těžce tresce: mrawný příběh; Šlechtná wdowa; Amálie Westonská*. W Gindřichowu Hradci: Aloysius Josef Landfras, 1844. 62 s.
189. VESELSKÝ, Petr Miloslav. *Čaroděgnice aneb: Bůh dopustj - ale neopustj: Powjodka pro rodiče a mládež dospělegssj z doby křižáckých wálek*. W Praze: Nákladem Martina Neureutra, kněhkupce w jesuitské ulici, w čjsle 183, 1844. 250, [2] s.
190. SCHMID, Christoph von. *Gehňátko: powjodka pro djtky*. W Praze: Anna Špinková, 1844. 92 s.
191. SCHOPPE, Amalie a TOMSA, František Jan. *Gindřich a Marie, aneb, Osiřelé djtky: pohnutliwá a ponaučná powjodka pro autlý wěk*. 2. opr. wyd. W Hradci Králowé: Pjsemem a nákladem Jana Host. Pospjssila, 1844. 130 s.
192. PEČÍRKA, Josef. *Jan Poctiwa: zábawná powjodka pro mladý i dospělý wěk*. W Znogmě: E.J. Fournier, 1844. 132 s. Bilioteka poučných i zábawných spisů pro mladý i dospělý wěk; č. 3.
193. EBERSBERG. *Jen ctností docházime štěstí*. W Čáslawi: Wácl. Wáša, 1844. 48 s.
194. JAVORNICKÝ, Jan. *Kam to ten chlapec přiwedl!: lahůdka pro každý wěk*. W Čáslawi: Wácl. Wáša, 1844. 75 s.
195. SCHMID, Christoph von. *Kanárek; Swatojanská musska; Lesnj kaple: powjodky pro mládež a přátele gegj*. 2. nezměn. wyd. W Hradci Králowé: Pjsemem a nákladem Jana Host. Pospjssila, 1844. 69 s. Kristofa Schmida Spisy pro mládež sv. 8.
196. TOMSA, František Bohumil. *Kratochwilnjk pro dospělau mládež, to gest: Sbjrka rozmanitých powjdek, nowel, powěstj a báchor ze wssech wěků*. W Praze: K.W. Medau a spolecnjk, 1844-1845. 2 sv. (202 s., 191 s.)
197. NIERITZ, Gustav. *Labutěnka, aneb, Wssady dobře, we vlasti neyljp: naučná powěst z dáwných wěků pro milau mládež*. W Praze: Tisk kněžecj arcibiskupské knihtiskárny, řjzenjm Synů Bohumila Háze, 1844. 149 s.
198. RIED, Josef. *Malý husárek: powjodka pro djtky a gich přátele*. W Chrudimi: u Jozefa Kossiny, 1844. 108 s.
199. LUKEŠ, František Bohuslav. *Malý wěneček ze ssesti powjdek uwitý*. W Čáslawi: Wáclaw Wáša, 1844. 21 s.
200. NIERITZ, Gustav. *Materská láska a bratrská wěrnost', aneb, Nebezpečenstwj welikého města: zábawná powjodka od K. Nieritze*. W Znogmě: E.J. Fournier, 1844. 131 s. Bilioteka poučných i zábawných spisů pro mladý i dospělý wěk; č. 4.
201. ŠTULC, Václav Svatopluk, ed. *Padesáte bajek a několik wážnějšich básniček pro naše milé maličké*. W Praze: Učitelké Porady w Budči u Dědů, 1844. [134] s. Wšenučná biblioteka pro mláděž Českoslowanskou; č. 1.

202. NIERITZ, Gustav. *Rybářské děvče z Helgolandu: dárek pro milau mládež*. W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řizenjm Synů Bohumila Háze, 1844. 127 s.
203. NELK, Theodor. *Sáček s penězy: powjdka pro rodiče a djtky od Theodora Nelka*. Překlad Josef Václav Sommer. W Praze: Anna Špinková, 1844. 45 s.
204. *Swěták z Krkonoš: powjdka pro křesťanské rodiny, zwlásstě wssak pro dospělegssj mládež*. W Znogmě: E.J. Fournier, 1844. 124 s. Bilioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý wěk; č. 1.
205. LUKEŠ, František Bohuslav. *Šlechtná Julie: dárek pilné sskolnj mládeži od Fr. Bohuslawu Luksse*. W Čáslawi: Fr. Procházka, 1844. 22 s.
206. *Šlechtná Pomsta; Dwě nestegné Sestry, aneb, Sličnost nenj prawé sstěstj: dwě powjdky pro sslechtnau mládež*. 2. wyd. W Hradci Králowé: Jan Host. Pospjssil, 1844. 48 s.
207. NIERITZ, Gustav. *Tichý Gindřich: dárek pro milau mládež*. W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řizenjm Synů Bohumila Háze, 1844. 156 s.
208. BAUBERGER, Wilhelm. *Uhljř: powjdka pro mládež*. W Praze: Martin Neureuter, 1844. 147 s.
209. NIERITZ, Gustav. *Wystěhowanci do Ameriky: powjdka od G. Nieritze*. Překlad Josef Pečírka. W Znogmě: C.J. Fournier, 1844. 153 s. Bilioteka poučných i zábavných spisů; č. 2.
210. NIERITZ, Gustav. *Čtwrté přikázanj Božj, aneb: Nestegnj bratři: ponaučná powjdka pro milou mládež*. V Praze: [s.n.], 1845. 132 s.
211. VINAŘICKÝ, Karel Alois. *Druhá Kytka básní, bajek, písni a hádanek: dárek malým čtenářům*. W Praze: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, 1845. 78 s.
212. NIERITZ, Gustav. *Chudý básnj a hausle, aneb, Co Bůh činj, dobře činj: powjdka od G. Nierice*. Překlad Josef Pečírka. W Znogmě: E.F. Fournier, 1845. 131 s. Bilioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý wěk; č. 8.
213. NIERITZ, Gustav. *Kromwell, protektor Anglie, aneb, Dobré a zlé swědomj: ponaučná powjdka pro milau mládež*. W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řizenjm Synů Bohumila Háze, 1845. 130 s.
214. *Křjžowé taženj dětj: zábavné wyprawowanj pro mládež i pro dospělé*. W Gindřichowu Hradci: Aloisius Josef Landfras, 1845. 111 s.
215. NIERITZ, Gustav. *Malj musikanti, aneb, Osm dnj na cestách: dárek pro milau mládež*. W Praze: Knjžecj arcibiskupská knihtiskárna, řizenjm Synů Bohumila Háze, 1845. 120 s.
216. *Mladssj Spelhofen, aneb, Přjhody nowého Robinzona na tichém moři*. W Táboře: Aloisius Josef Landfras, 1845. 112 s.
217. KÖRBER, Philipp von. *Mysliwna na hoře swatého Maurice, aneb, Trest bezbožnjka nemine: powjdka dle skutečné udalosti z třicjtileté wálky*. W Hradci Králowé: Tisk Jana Host. Pospjssila, 1845. 154 s.

218. *Námořník, aneb, Paměťhodné příhody mladjka auskočně na lod' indickau prodaného: powjčka k ponaučenj a zábawě pro mládež i dospělé.* Překlad Josef Pečírka. W Znogmě: E.J. Fournier, 1845. 2 sv. (166, 164 s.). Biblioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk; č. 6, 7.
219. EHRENBERGER, Josef. *Ostruha krále Jana, čili, Založení kostela na Líboborku: půwodní vlastenská powídka pro každý věk, zvláště pak pro rodiče a dítky.* W Praze: Tisk a sklad Jarosl. Pospíšila, 1845. 96 s.
220. SOAVE, Francesco. *Powídky Františka Soave pro mládež dospělejší.* Překlad Kristian Stefan. W Praze: Tisk a sklad Jarosl. Pospíšila, 1845-1846. 2 sv. (159; 134 s.).
221. NIERITZ, Gustav. *Pustý zámek, aneb, Zázračné cesty řjzenj Božjho: powjčka z časů francauzské rewoluce a panowánj cjsaře Napoleona.* Překlad Josef Pečírka. W Znogmě: E.F. Fournier, 1845. 123 s. Biblioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk; č. 10.
222. KAMARÝT, Josef Vlastimil. *Rýmowané propowědi nábožnosti, mrawnosti a moudrosti: dárek milé mládeži a mládeže milownikům: (zvláště pro předpisy).* 2. wyd. W Praze: Jarosl. Pospíšil, 1845. 148 s.
223. NIERITZ, Gustav. *Stéblo a poklad; Pomáhey Pán Bůh: dvě utěssené powjčky pro milau mládež.* W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řjzenjm Synů Bohumila Háze, 1845. 102 s.
224. MAŠEK, Frant. *Sto básnj pro djtky: (a sice 50 českých a 50 německých) = Hundert Tabellen für Kinder: (50 deutsche und 50 böhmische).* W Praze: wydané a k dostánj se sto wyswětlugjcjmi rytinami w litografickém ústawu M.A. Wjtku, 1845. 52 nečíslovaných listů, 22 stran.
225. NIERITZ, Gustav. *Synowé Eduardowi, aneb: Páté prikázánj Božj: děgepisná powjčka pro milau mládež.* W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řjzením [Synů Bohumila Háze], 1845. 138 s.
226. NIERITZ, Gustav. *Šlechtný Učitel, aneb, Co nechcete aby wám ginj činili, nečiňte gim: zábawná powjčka z posledných let francauzské wálky.* Překlad Josef Pečírka. W Znogmě: E.F. Fournier, 1845. 138 s. Biblioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk; č. 9.
227. JUSSIEU, Laurent Pierre de. *Žiwot a přjběhy dwau wěznů w káznici, aneb, Gak zasegeš, tak sklidjš: mrawná, welmi poučná, od Pařjžské Akademie prwnj cenou obdařená powjčka pro mladý i dospělý lid.* W Znogmě: E.J. Fournier, 1845. 142 s. Biblioteka poučných i zábavných spisů pro mladý i dospělý věk; č. 5.
228. KOUN, Josef Polemír. *Čiň práwě!, aneb, Ctnost toliko blažj: zábawné a poučné powjčky pro mládež dospělegssj.* W Hradci Králowé: Jan H. Pospjssil, 1846. 102 s.
229. SCHMID, Christoph von. *Dárek welikonočnj: pro nassi milau mládež; Diwotworný lékař: báchorka: dvě powjčky.* W Hradci Králowé: Pjsemem a nákladem Jana Host. Pospjssila, 1846. 119 s. Kristofa Schmida Spisy pro mládež; sv. 10.

230. NIERITZ, Gustav. *Fedor a Ludowika, aneb, Kdo zwjřata trjzňj, hřessj: poučliwá powjdka pro milau mládež*. W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řjzenjm Synů Bohumila Háze, 1846. 126 s.
231. SCHMID, Christoph von. *Genowéfa: krásný a pohnutliwý přjběh z dáwnowěkosti: wssem dobrým lidem, zwlásstě pak matkám a djtkám wyprawowán*. Překlad Jan Nepomuk Vávra-Lomnický. W Hradci Králowé: Pjsemem a nákladem Jana H. Pospjssila, 1846. 180 s. Kristofa Schmida Spisy pro mládež; sv. 11.
232. NIERITZ, Gustav a TOMSA, František Bohumil. *Gustaw Wása, aneb, Král a sedlák: historická powjdka ze ssestnáctého stoletj pro milou mládež i pro dospělé*. W Praze: tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řjzenjm Synů Bohumila Háze, 1846. 146 stran.
233. *Hrozná moc zlého swědomj: a několik wjce Rozljčnych přjběhu sebrané pro mládež odrostlegssj, též pro dospělé, ...* W Pjsku: Wáclaw Vetterle, 1846. 24 s.
234. SCHMID, Christoph von. *Hyrlanda, Wéwodkyně z Bretaně, aneb, Tak wjtězý ctnost a newinnost: přjběh přjkladný a pohnutliwý ze starožitnosti pro mladé i staré*. 2., opr. wyd. W Hradci Králowé: Pjsemem a nákladem Jana Host. Pospjssila, 1846. 132 s. Kristofa Schmida Spisy pro mládež; sv. 9.
235. NIERITZ, Gustav. *Jan Gutenberg, wynálezce knihtiskřstwj: Powjdka o řeči, pjsmu a knihtiskařstwj pro mladé i dospělé*. Znogmo: E.J. Fournier, 1846. 126 s. Biblioteka poučňých i zábawných spisů pro mladý i dospělý wěk; Čjslo 11.
236. NIERITZ, Gustav. *Josa aneb: spálenj synagogy w Mnichowě: Hist. powjdka ku proapěchu milé mádeže i dospělých*. Praha: Bohumila Haase synové, 1846. 148 s.
237. SCHMID, Christoph von. *Keř růžowý: powjdka pro kwetaucj wěk*. W Praze: Karel Vetterle, 1846. 63 s.
238. NIERITZ, Gustav. *Kowář Ruhelský: powjdka z dwanáctého stoletj, milé mládeži a čtenářstwu wsseho wěku wůbec obětowána*. W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řjzenjm Synů Bohumila Háze, 1846. 130 s.
239. ZIMMERMANN, Josef Václav. *Miloslaw Wlnowský, bremský kormidelník: nowý Robinson podle kapitána Marryata*. W Praze: Tiskem a nákladem c. kr. dworní knihtiskárny Synů Bohumila Haase, 1846. 2 sv. (ix, 202, 243 s.).
240. NIERITZ, Gustav. *Mistr Bohata, aneb, Pracj se žiwjme, hrau se zawádjme: obraz ze žiwota řemeslnického pro milau mládež i pro dospělé*. W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řjzenjm Synů Bohumila Háze, 1846. 124 s.
241. ZIMMERMANN, Josef Václav. *Mořstwj laupežňjci od wýchodu, anebo, Hwězda Tunisská: powjdka z dob posledňjch křjžáckých wálek*. W Praze: Tiskem a nákladem K.W. Medaua a společňjka, 1846. 183 s.
242. NIERITZ, Gustav. *Obleženj Freibergu za třidecjtileté wálky: historická powjdka pro autlau i dospělau mládež*. W Praze: Tisk knjžecj arcibiskupské knihtiskárny, řjzenjm Synů Bohumila Háze, 1846. 136 s.

243. SUDER, F. A. *Putowánj do Afriky, aneb, Obět lásky dětinské: powjčka pro mládež i dospělě*. Překlad Josef Pečírka. W Znogmě: E.F. Fournier, 1846. 155 s. Biblioteka poučnych i zábawných spisů pro mladý i dospělý wěk; č. 12.
244. *Růže Řjmská, anebo, Cti otce a matku: powjčka pro dospělegssj mládež*. W Praze: Tiskem a skadem K.W. Medaua a společnjka, 1846. 179 s.
245. TOMSA, František Bohumil. *Cár Petr Weliký tesařem w Zaardamu: powjčka pro milau mládež z roku 1697*. W Praze: tisk a sklad Jar. Pospjssila, 1847. 64 stran.
246. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Feldblümchen: ein Geschenk für die Jugend. = Chudobičky : dárek autlé mládeži w českém i německém gazyku*. 2. Aufl. Königgrätz: Johann H. Pospjssil, 1847. 251 s.
247. MÜCKE, Karl. *Kterak malý Štěpán otce swého hledá, aneb, Podiwné gsau cesty Páně*. W Praze: Tiskem kněžcej arcibiskupské knihtiskárny, řjzenjm Synů Bohumila Haase, 1847. 120 s.
248. *Loterie a powěra, aneb, Obrácenj se hřjssnjka k Bohu, sledugjcjho stopy prožřetedlnosti Geho: powjčka pro odrostlegssj mládež na wenku*. W Hradci Králowé: Jan Host. Pospjssil, 1847. 226 s.
249. NIERITZ, Gustav. *Malý Eskymo a polnice, aneb: Kdo gest můg bližnj?: ponaučná powjčka z dob poslednj francauzské wálky pro milau mládež*. W Praze: Kněžcej arcibiskupská knihtiskárna, 1847. 152 s.
250. NIERITZ, Gustav. *Malý hawjř, aneb: S poctiwostj neydál dogdeš*. 2. wyd. Praha: Synové B. Haase, 1847. 131 s.
251. NIERITZ, Gustav. *Pobřežnj práwo, aneb, Kdo po cizjm statku bažj, hyne na těle i na dussi: přjkladná powjčka pro milau mládež*. W Praze: Tisk kněžcej arcibiskupské knihtiskárny, řjzenjm Synů Bohumila Háze, 1847. 140 s.
252. KOUN, Josef Polemír. *Powjčky autlé mládeži*. W Hradci Králowé: Jan Host. Pospjssil, 1847. 96 s.
253. NIERITZ, Gustav. *Prawda a lež: powjčka pro milau mládež*. 2. wyd. W Praze: Synové Bohumila Haase, 1847. 143 s.
254. NIERITZ, Gustav a TOMSA, František Bohumil. *Swatj tři králowé: dárek wánočnj pro milau mládež*. W Praze: Tisk a sklad Jar. Pospjssila, 1847. 116 s.
255. EHRENBERGER, Josef. *Tataři na Morawě, anebo, Bůh swých wěrných neopustí!: půwodní vlastenská powídka pro mládež*. W Praze: Jar. Pospíšil, 1847. 96 s.
256. SLUNÍČKO, Jan. *Zahrádka ctnosti a sslechetnosti: zbjrka wýtečnych průpowědj a prawidel žiwota*. W Praze: Tisk a náklad B.F. Mohrmanna, 1847. 50 s.
257. SLOTA-RAJECKÝ, Jiří. *Zrcadlo maličkých*. W Brně: Karel Winiker, 1847. 126 s.
258. *Bohatý chudák: mravné wyprawowánj pro mládež i pro odrostlé*. W Jindřichowu Hradci: Aloisius Josef Landfras, 1848. 151 s.
259. *Bohatý chudák: mravné wyprawowánj pro mládež i pro odrostlé*. Překlad Václav Rodomil Kramerius. W Litomyssli: Frantissek Berger, 1848. 151 s.

260. SCHMID, Christoph von. *Boženka a Amalie, dvě nestegné sestry: powjodka pro mládež*. W Praze: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, řízením Synů Bohumila Haase, 1848. 66 s.
261. NIERITZ, Gustav. *Hunowé u Meziboru, aneb, Bůh dopausstj, ale neopausstj: děgepisná powjodka z desátého stoletj pro milau mládež i dospělé čtenářstwo každé třjdy*. W Praze: Tisk a sklad Jar. Pospjssila, 1848. 116 s.
262. HOFFMANN, Alexander Friedrich Franz. *Kaptal: powjodka pro milau mládež*. W Gindřichowu Hradci: Aloisius Josef Landfras, 1848. 118 s.
263. DOUCHA, František. *Kratinké powídky o nakládání se zvířaty*. Praha: A. Veith, 1848. 48 s.
264. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Kwjty Mágowé*. W Litomyssli: Fr. Berger, 1848. 30 s.
265. NIERITZ, Gustav. *Malý hornjk, aneb, Spoctiwostj neydál dogdeš: zábavná a poučná powjodka dle Gustawa Nieritze*. W Gindřichowu Hradci: Aloisius Josef Landfras, 1848. 112 s.
266. NIERITZ, Gustav a TOMSA, František Bohumil. *Milugte se wespolek!: Ponaučná powjodka pro milau mládež ze života skutečného*. Hradec Králové: Jan Host. Pospjssil, 1848. 90 s.
267. *Mladssj Spelhofen, aneb, Přjhody nowého Robinzona na tichém moři*. W Litomyssli: Pjsemem a nákladem Frantisska Bergra, 1848. 112 s.
268. *Nessťastná Zuzanka, aneb, Strassliwé následky malé nepatrné poklisky: wssem newinným děwčatům k powáženj a wýstraze wydaná*. W Litomyssli: Frantissek Berger, 1848. 67 s.
269. ŠTULC, Václav Svatopluk. *Padesáte bájek a několik wážnějších básniček pro naše milé maličké*. 2. wyd. W Praze: U Wáclawa Hessa, 1848. [132] s.
270. CHIMANI, Leopold. *Pěkné powjdky pro pilné a poslussné djtky*. Překlad Vilém Landfras. W Gindřichowu Hradci: rychlotisk a sklad Aloisia Jozefa Landfrasa, 1848. 48 stran.
271. SCHMID, Christoph von. *Přjkladný přjběh o hraběnce z Brabanto nazwané Genowefa: pěkná a naučná degina ze starowěkosti: poznowu wyprawowaná wssem dobrým lidem, zwlásst' ale matkám a djtkám*. W Gindřichowu Hradci: Alois Landfrasius, 1848. 151 s.
272. NIERITZ, Gustav. *Zagatci na Kawkazu, aneb, Bůh daufagjcjch w něg neopausstj: děgepisná powjodka pro milau mládež i pro dospělegssj čtenářstwo wůbec*. W Praze: Tisk a sklad Jar. Pospjssila, 1848. 101 s.
273. *Zluté Mužátko, anebo, Welikán gednonoháč*. W Gindřichowu Hradci: Aloisius Josef Landfras, 1848. 51 s.
274. *Žluté Mužátko, anebo, Welikán gednonoháč*. W Litomyšli: František Berger, 1848. 53 s.

275. BAUBERGER, Wilhelm. *Geskyně starého otce Blažega, aneb, Události ze života hrabat Sokolowských: velmi krásná powjodka pro rodiče i djtky gegich*. Překlad Josef Mírumul Pohořelý. W Praze: Tisk a sklad Jar. Pospjssila, 1849. 251 s.
276. SCHMID, Christoph von. *Jitka, hraběnka Toggenburská: krásná a poučliwá powjodka ze dwanáctého stoletj*. Překlad Ladislav Pospíšil. W Hradci Králowé: Jan H. Pospjssil, 1849. 112 s. Kristofa Schmida Spisy pro mládež; sw. 13.
277. NIERITZ, Gustav. *Šťastný ostrow, aneb, Chudoba a bohatstwj: ponaučná powjodka pro milau mládež i pro dospělé wubec*. W Praze: Tisk a sklad Jar. Pospjssila, 1849. 108 s.
278. DOUCHA, František. *Vínek: sbírka příkladů ku mravnímu poučení*. V Praze: Nákladem Václava Hessa, 1849. 122 s.
279. NIERITZ, Gustav. *Warug se lákánj zlého!, aneb, Kauzedlný cikán: zábawná a ponaučná bágka pro milau mládež*. W Praze: Tisk a sklad Jar. Pospjssila, 1849. 83 s.
280. NIERITZ, Gustav. *Wystěhowanci: poučná a zábawná powjodka pro rodiče a djtky*. Překlad Josef Procházka Devítský. W Gindřichowu Hradci: Aloisius Josef Landfras, 1849. 136 s.
281. BAČKORA, Štěpán. *Báchorky pro dítky a přátele jejich*. V Praze: Nákladem Františka Řivnáče, 1850. [4], 114, [2] s.
282. DOUCHA, František. *Bludičky: kniha k napominání dítek*. V Praze: Václav Hess, 1850. 95 s., [5] l. obr. příl.
283. SCHMID, Christoph von. *Bolestjn: krásný a pohnutliwý přjběh ze starowěkosti: wyprawowán wssem dobrým lidem zwlászť milé mládeži*. Překlad Jan Nepomuk Vávra-Lomnický. Hradec Králowé: Jan H. Pospjssil, 1850. 252 s. Kristofa Schmida Spisy pro mládež; Sw. 12.
284. ROZUM, Jan Vácslav. *Ezop, mudrc v otroctví*. Praha: J.V. Rozum, 1850. 64 s., [3] l. barev. obr. příl.
285. DOUCHA, František. *Kratinké powídky o nakládání se zwíraty*. 2. otisk. W Praze: U Karla Henniga, 1850. 48 s.
286. BAČKORA, Štěpán. *Malý kejklíř*. V Praze: Bedřich Stýblo, 1850. 66 s. Zahrada Budečská; č. 1.
287. PANÍ Z L.. *Powídky, mravné průpowědi a příslowí pro nedospělé dítky*. W Praze: Jar. Pospíšil, 1850. 75 s.
288. SCHNEIDER, František. *Pravda v obrazech*. Překlad Jan Vácslav Rozum. V Praze: Tisk Bedřicha Rohlíčka, 1850. 51 s.
289. TOMSA, František Bohumil. *Wilím Tell, aneb, Oswobození Šwejcarska: historická powídky pro milou mládež*. W Jindřichowu Hradci: tisk a sklad Aloisia Josefa Landfrasa, 1850. 91 stran.
-

2. Bibliografie titulů tzv. robinzonády

Der Böhmische Robinson oder Traunholds des Jüngern wunderbare Begebenheiten, Reisen, widrige Zufälle, dann glückliche Wiederkunft im Vaterlande: ein Beytrag zur Menschenkenntniss, auch Belehrung der unerfahrenen Jugend. Prag und Leipzig: bey Johann Buchler, Buchhändler, 1796. 283 stran.

CAMPE, Joachim Heinrich. *[Mladssi Robinson, k Přigemnému a Vžitečnému obweselenj welkých, y malých djtek: Z německého na česky gazyk přeložen. Djl prwnj]*. [W Hoře Kuttný: wytisštěno v Frantisska Winc: Korecz, 1797]. [182] listů.

Der Robinson aus Böhmen, oder, Traumholds des Jüngern wunderbare Begebenheiten, Reisen, widrige Zufälle, dann glückliche Wiederkunst im Vaterlande: ein Beitrag zur Welt- und Menschenkenntniß, auch Belehrung der unterfahrnen Jugend. Zwote, verb. Aufl. Prag: Johann Buchler, 1802. 2 sv. (272; 176 s.).

CAMPE, Joachim Heinrich. *Robinson der Jüngere: ein Lesebuch für Kinder. Tl. 1-2.* Prag: F. Haas, 1803. 24, 173, front., 234 s., front.

CAMPE, Joachim Heinrich. *Mladssj Robinzon: knjžka zwlasstnj šlechetné mládeži Čzeské ku povčenj a wyraženj.* W Praze: Čzeská Expedyce, 1808. 362 s.

CAMPE, Joachim Heinrich. *Přjběhy Robinzona mladssjho: to jest: popsánj cesty jeho do Otahaity a gižnowýchodnjch ostrowů.* Překlad Josef Alois Franza. Hradec Králové: J. H. Pospjssil, 1827. 100 s.

RITTLER, Franz. *Robinson Lerchenfeldský, aneb, Podiwnj osudowé a události Šebestyána Ganthöfera: rozeného Wjdeňčana, na geho cestách po wodách a po zemi; kterak do otroctwj prodaný ... a posléz do Ewropy, do swé otčiny se nawrátil.* W Praze: Martin Budislaw Neureuter, 1831. 2 sv. (120; 96 s.).

CAMPE, Joachim Heinrich a KRAMERIUS, Václav Matěj, ed. *Mladssj Robinzon: knjžka zwlasstnj šlechetné mládeži české ku poučenj a wyraženj.* W Táboře: Aloizyus Jozef Landfras, 1836. iv, 349 s., [4] s. obr. příl.

ZIMMERMANN, Josef Václav. *Miloslaw Wlnowský, bremský kormidelník: nowý Robinson podle kapitána Marryata.* W Praze: Tiskem a nákladem c. kr. dworní knihtiskárny Synů Bohumila Haase, 1846. 2 sv. (ix, 202, 243 s.).

CAMPE, Joachim Heinrich. *Robinson Mladssj: knjžka usslechtile mládeži české k poučenj a zábawě*. W Praze: Martin Neureutter, 1838. vi, 329 s.

WERNER, Franz A. *Leben und Abenteuer Robinson Crusoe's*. Prag: Verlag des lithographischen Instituts von Fr. Ed. Sandtner, 1839-1840. 2 svazky (227 stran, 53 nečíslovaných listů obrazových příloh; 192 stran, 33 nečíslovaných listů obrazových příloh).

Mladssj Spelhofen, aneb, Příhody nowého Robinzona na tichém moři. W Táboře: Aloisius Josef Landfras, 1845. 112 s.

Mladssj Spelhofen, aneb, Příhody nowého Robinzona na tichém moři. W Litomyssli: Pjsemem a nákladem Frantisska Bergra, 1848. 112 s.

CAMPE, Joachim Heinrich. *Mladssj Robinzon: knjžka zwlásstnj sslechetné mládeži české ku poučenj a wyraženj*. Překlad Václav Rodomil Kramerius. W Gindřichowě Hradci: Aloisius Landfras, 1853. 328 s.

HOUŠKA, Josef Vojtěch. *Nejnovější Robinson, čili, Osudy a dobrodružství anglické rodiny v široštrých stepích severní Ameriky zabloudilé: povídka pro každého vzdělaného čtenáře, zvláště pak pro dospělou mládež*. V Praze: Václav Hess, 1854. 208 s., [5] l. obr. příl.

Mladssj Spelhofen, aneb, Příhody nowého Robinsona na tichém moři. W Gindřichowě Hradci: Tisk a sklad Aloisia Josefa Landfrasa, 1858. 99 s.

ŠULC, Pavel J. *Robinson: Obraz ze života pro mládež i dospělé*. Praha: A. Kuranda, 1863. 168 s.

CAMPE, Joachim Heinrich. *Nejstarší Robinson, jeho šťastné a nešťastné příhody. Sešit první*. Překlad Václav Rodomil Kramerius. V Jindřichovu Hradci: Al. J. Landfras a Syn, [1864]. 334 s., [5] l. obr. příl.

HOFFMANN, Alexander Friedrich Franz. *Robinson v Paříži, aneb, Jak se může zbohatnouti: povídka pro vlastenskou mládež a přátele její*. V Praze: Tisk a náklad kněhkupectví Mikuláš & Knapp v Praze, v Karlíně, 1868. 150 s. Besedy pro mládež; 1.

HÝBL, Jan. *Nowý Robinson, aneb: jeho podiwuhodné příhody na moři*. W Jindřichowu Hradci: Tiskem a skladem Al.J. Landfrasa a syna, [1868?]. 104 s.

GRÄBNER, Gustav Adolf. *Robinson Crusoe: příběhy dobrodružného jinocha na pustém ostrově*. Překlad Václav Leopold Moser. V Praze: Mikuláš & Knapp, 1870. 351 s.

ŠULC, Pavel J. *Robinson: obraz ze života pro mládež i pro dospělé*. 2., opr. vyd. V Praze: B. Stýblo, [1871]. viii, 156 s., [8] l. barev. obr. Příl.

HOUŠKA, Josef Vojtěch. *Robinson, čili, Osudy a dobrodružství anglické rodiny v širých stepích severní Ameriky zabloudilé*. 2. opr. vyd. V Praze: Theodor Mourek, [1873]. 139 s., [5] l. barev. obr. příl.

DOUCHA, František. *Robinson a jeho divodružné příhody*. V Praze: Nákladem knihkupectví dra. Grégra a Ferd. Dattla, 1875. 14 s. – jen 14 stran zato 6 ilustrací celostranných a barevných

VLASÁK, František. *Ivan, Robinson severu a jeho soudruzi: povídka mládeži i dospělým*. V Praze: Nákladem kněhkupectví Mikuláše a Knappa, 1876. 102 s. Besedy mládeže; 119.

GRÄBNER, Gustav Adolf. *Robinson Crusoe: příběhy dobrodružného jinocha na pustém ostrově*. Překlad Václav Leopold Moser. 2. vyd. V Praze: Mikuláš a Knapp, [1879]. 351 s.

ŠULC, Pavel J. *Malý Robinson: vypravování pro mládež*. V Praze: Alois Hynek, [1882?]. 64 s. Dětská bibliotéka; č. 8.

CAMPE, Joachim Heinrich. *Robinson*. V Praze: Nákladem Aloisa Hynka, knihkupce, [1884]. 84 s., [5] l. barev. obr. příl.

ANDRLÍK, František Josef. *Český Robinson Crusoe*. Praha: Rudolf Storch, [1886]. 64 s., [4] s. barev. obr. příl.

GRÄBNER, Gustav Adolf. *Robinson Crusoe: příběhy dobrodružného jinocha na pustém ostrově*. Překlad Václav Leopold Moser. 3., opr. vyd. V Praze: M. Knapp, 1886. 369 s.

ŠULC, Pavel J. *Robinson: obraz ze života pro mládež i dospělé*. 3., změn. vyd. V Praze: B. Stýblo, [1886]. viii, 176 s., [7] l. barev. obr. příl.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Šumavský Robinson*. V Praze: Eduard Valečka, 1887. 112 s. Poetických besed číslo 32.

HÖCKER, Karl Rudolf Oskar. *Robinson Crusoe: cesty a příhody Robinsonovy na zemi i na moři*. Překlad Jan Václav Novák. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1888. 181 s.

NOVÁK, Jan Václav. *Robinson Crusoe*. V Praze: I.L. Kober, 1890. 117 s., [5] s. barev. obr. Příl.

GRÄBNER, Gustav Adolf. *Robinson Crusoe: příběhy dobrodružného jinocha na pustém ostrově*. Překlad Václav Leopold Moser. 4. vyd. V Praze: M. Knapp, [1892]. 352 s.

SVOBODA, Václav. *Robinson: povídka pro mladé i dospělé*. V Praze: Rudolf Storch, [1892]. 44 s. Povídky z dalekých krajů; sv. 21.

DEFOE, Daniel. *Život a podivuhodná dobrodružství Robinsona Krusoa, jak je sám vypravuje*. V Praze: Alois Hynek, 1894. 380 s.

RUTH, František. *Robinson Krusoe: dobrodružné příběhy jinocha na pustém ostrově*. V Praze: Rudolf Štorch, [1897]. 172 s., [5] l. barev. obr. příl.

HETZEL, Pierre-Jules, MUSIL-DAŇKOVSKÝ, Emil, ed. a MÜLLER, E. *Nový Robinson*. V Praze: Jos. R. Vilímek, [1899]. 194, 235 s. Vilímkova knihovna Malého čtenáře.

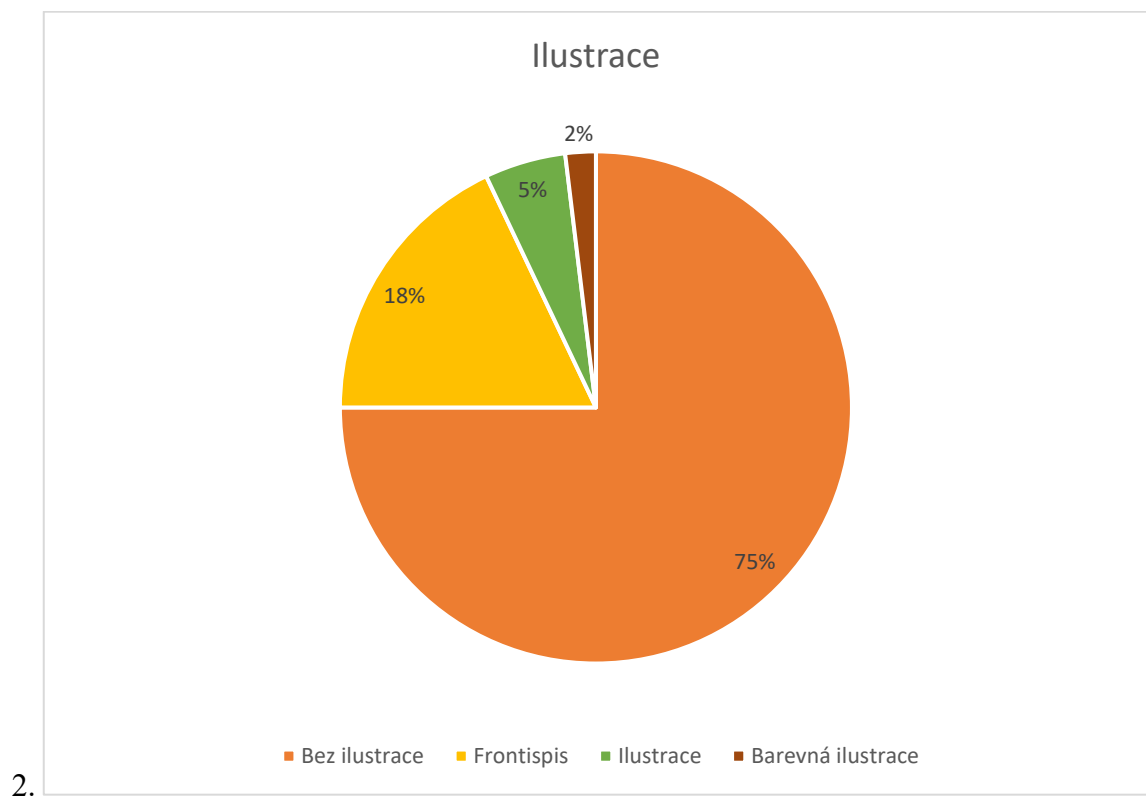
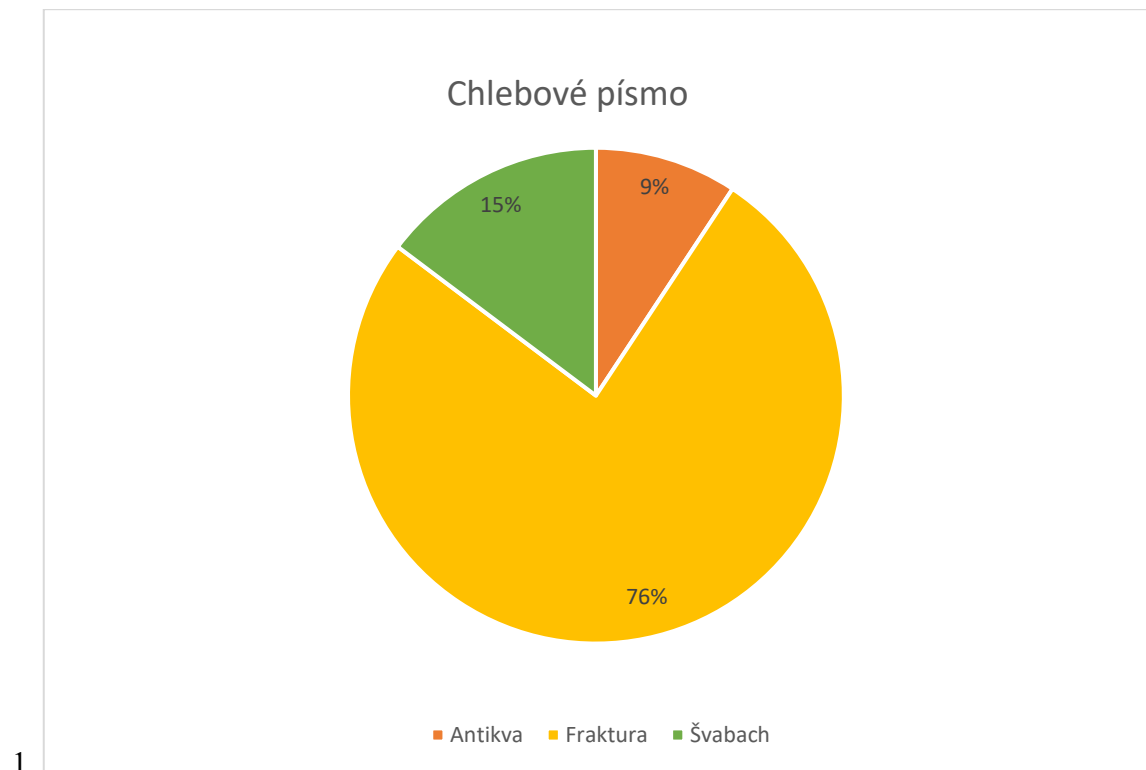
3. Soupis tiskařů, nakladatelů a knihkupců

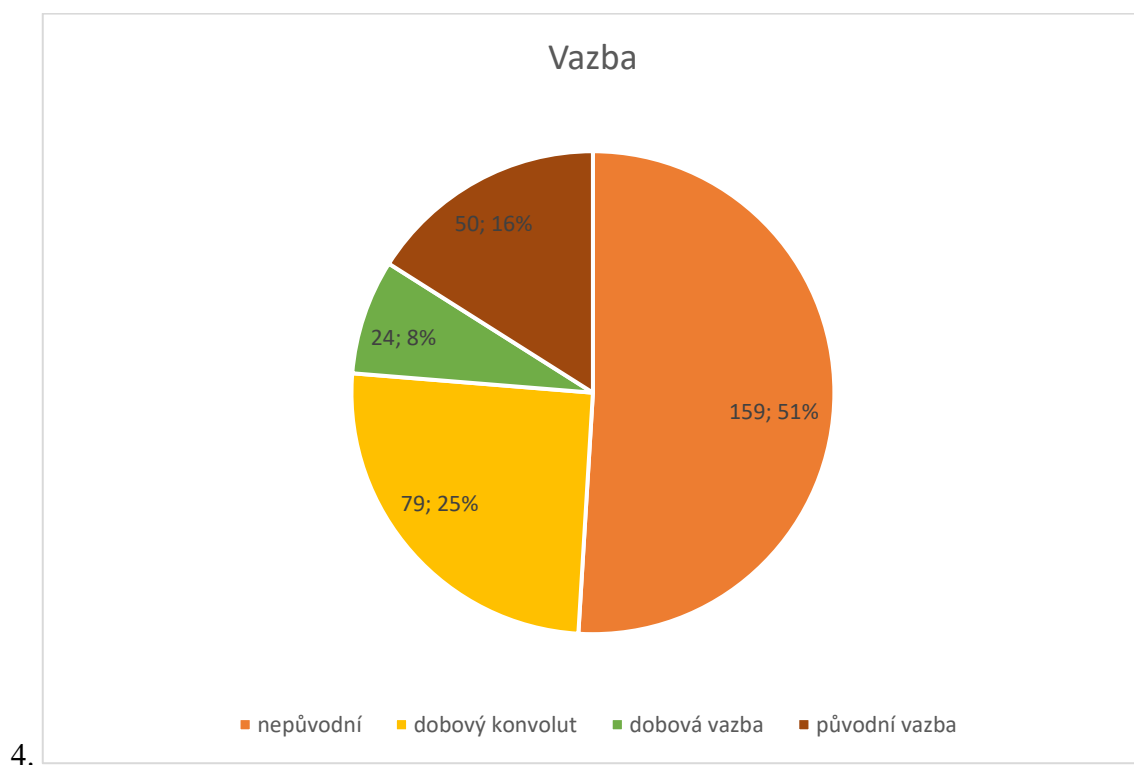
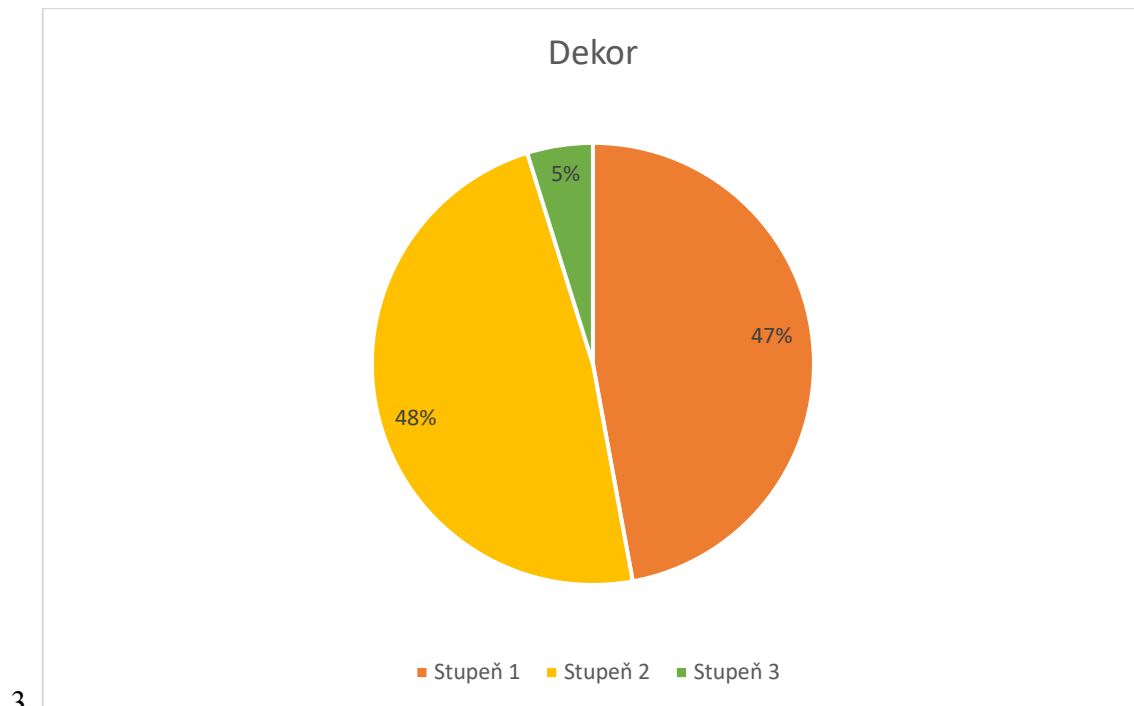
jméno	místo	roky	tisk	náklad	distribuce
Arcibiskupská tiskárna	Praha	1818–1850	77		
Bader, Jan	Mikulov	1804	1		1
Berger, František, činný 1847–1852	Litomyšl	1848	5	4	
Bohumil Haase a synové (firma), činná 1825–ca 1879	Praha	1826–1848	3	29	
Buchler, Jan, činný 1792–1812	Praha	1802–1818	4		4
Enders, Karel Vilém, činný 1810–1835	Praha	1815	1		1
Expedice Květů	Praha	1843–1844			3
Fournier, Arnošt Josiáš, 1809–1878	Znojmo	1844–1846		12	12
Haase, Bohumil, činný 1798–1824	Praha	1807–1824	10		
Hannig, Karel a Veith, A.	Praha	1848–1850		2	
Hess, Václav, činný 1817–1860	Praha	1848–1850		3	
Jeřábek, František Alois, činný 1790–1830	Praha, Slaný	1825–1827	2		
Jeřábková, Kateřina, 1807–1867	Praha	1840–1844	2		
Košina, Josef, 1780–1848	Chrudim	1844	1	1	
Kramerius, Václav Matěj, 1753–1808	Praha	1805–1808	2	2	5
Landfras, Josef, 1769–1840	Jindřichův Hradec	1803–1819	3	2	
Landfras, Alois Josef, 1797–1875	Jindřichův Hradec, Tábor	1830–1850	19	12	
Literární Ústav M. A. Vítka	Praha	1845		1	1
Medau, Karel Vilém, 1791–1866	Praha	1843–1846	6	6	
Mohrmann, Bernard Ferdinand, činný 1847–1858	Praha	1847	1	1	
Neurütter, Martin Budislav, ml., 1794–1864	Praha	1821–1844		17	24

Pospíšil, Jan, 1812–1889	Praha	1843–1850	21	19	
Pospíšil, Jan Hostivít, 1785–1868	Hradec Králové, Praha	1817–1850	52	60	
Procházka, František, 1809–1880	Čáslav	1842–1844	5		
Rayner, Leopold, činný 1818–1836	Plzeň	1825–1831	3	3	1
Rohlíček, Bedřich, činný 1849–1860	Praha	1850	3		
Rohrerová, H. – vdova Rudolfa Rohlera, činná 1840 – 1852	Brno	1844–1847	2		
Rozum, Jan Václav, 1824–1858	Praha	1850		1	
Řivnáč, František, 1807–1888	Praha	1850		1	
Schollová V. a tiskárna Fr. J. Scholla, činná 1826–1829	Praha	1827–1828	4		
Sommerova tiskárna, činná v letech 1815–1834	Praha	1823	1		1
Spurný, Jan, –asi 1860	Praha	1840–1850	4	1	
Straširypka, Antonín, činný 1811–1828	Praha	1824–1825	2		2
Stýblo, Bedřich, 1817–1891	Praha	1850		1	
Špínka, Václav	Praha	1832–1839		10	
Špinková, Anna, činná 1842 – 1844	Praha	1842–1844	9	8	
Táborová – vdova	Praha	1849	1		
Trassler, Josef Jiří, 1759–1816	Brno	1824	1		
Tureček, Jan Josef, činný 1823–1836	Litomyšl	1828–1835	3		
Tureček, Jan Josef–dědici, činní 1835–1846	Litomyšl	1836–1838	4		
Učitelské Porady v Budči u Dědů	Praha	1844		1	
Váša, Václav, 1799–1868	Čáslav	1842–1844		5	5
Vetterle, Karel, –asi 1847	Praha	1846	1		

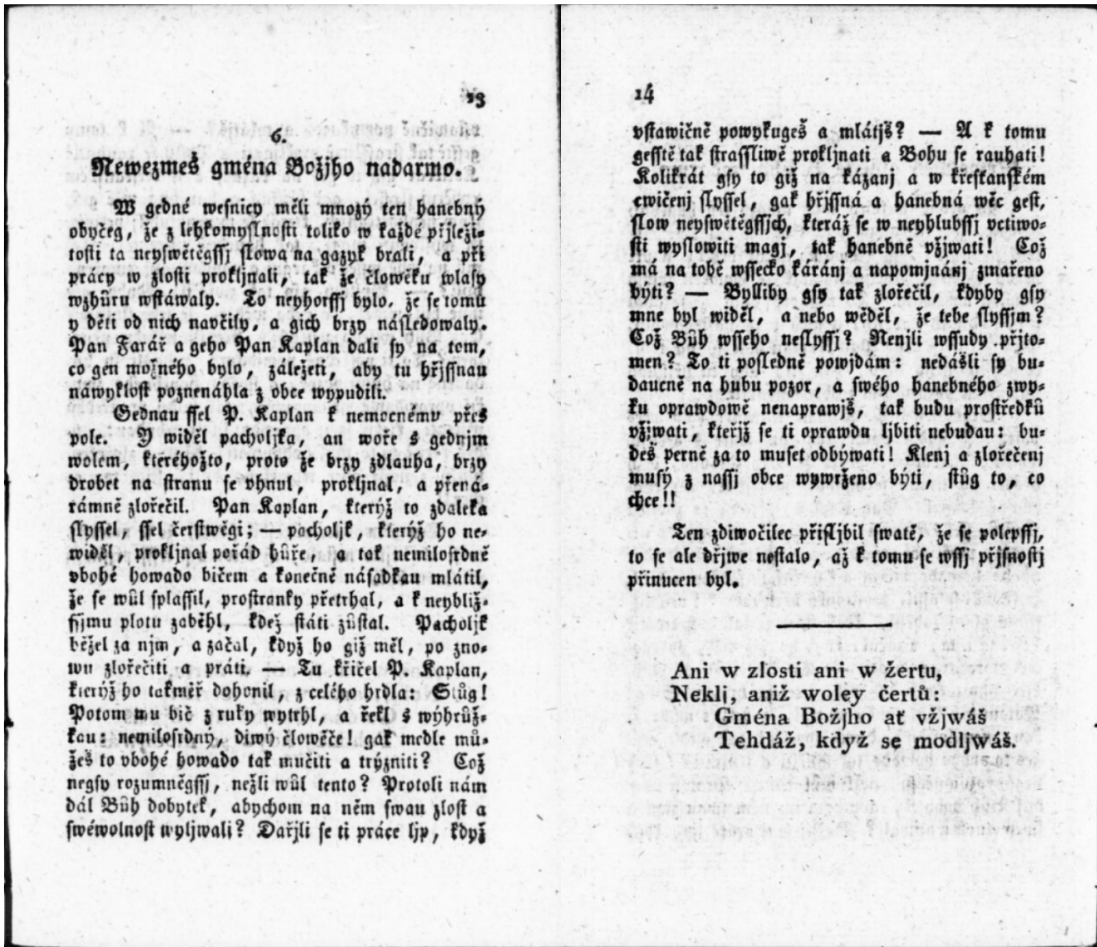
Vetterle, Václav, 1822–	Písek	1846	1		
Vetterle z Wildenbrunnu, František, činný 1816–1819	Praha	1817–1818	1		1
Vetterle z Wildenbrunnu, Josef Jan, –1863	Písek	1827	3		
Vetterlová z Wildenbrunnu, Josefa, činná 1819–1838	Praha	1823–1830	5	5	4
Vondráček, Josef Antonín, – 1814	Kutná Hora	1812	1		1
Widtmann, Kašpar, –asi 1815	Praha	1815	1		
Winiker, Karel, činný 1846– 1918	Brno	1847		1	

B) Grafy

6.
Nevzemeš gména Božjho nadarmo.

W gedné wesnicy měli mnohý ten hanebný obyčej, že z lehkomyšlnosti toliko w každé příležitosti ta neyšwěťegšj slowa na gazyk brali, a při práci w zlosti prokljnali, tak že člověku mlašy wyběru wstávaly. To neyšwěťegšj bylo, že se tomtu w děti od nich navčily, a gich brzy následowaly. Pan Farář a geho Pan Kaplan dali sy na tom, co gen možného bylo, záležeti, aby tu hřjssnau náwylkost poznenáhla z obce wypudili.

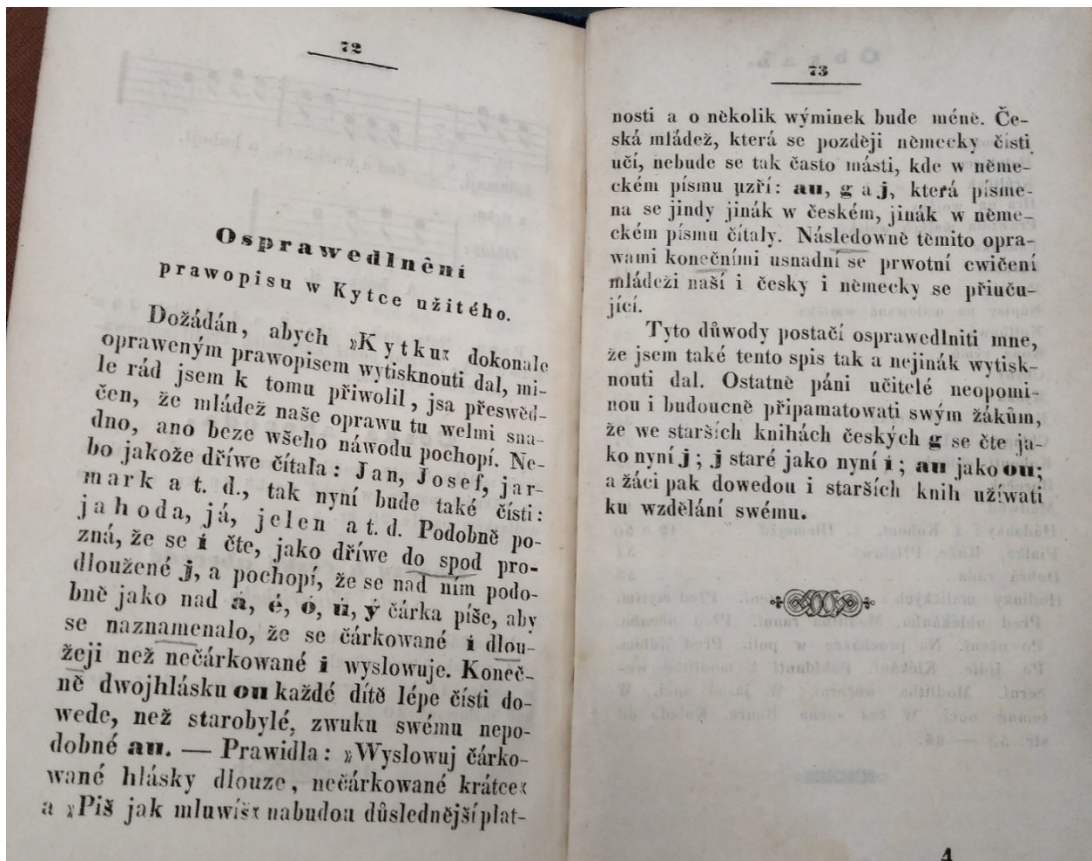
Sednau šel P. Kaplan k nemocnému přes pole. W widěl pacholjka, an woře s gednjm wolem, kteréhožto, proto že brzy zdlauha, brzy drobět na stranu se vhnul, prokljnau, a přenáramně zlořečil. Pan Kaplan, kterýž to zdaleka špštel, šel čerstwěgi; — pacholjč, kterýž ho newiděl, prokljnau pořád háře, a tak nemilosrdně wbohé homado bičem a konečně následkau mlátil, že se wul splasil, prostranky přetřhal, a k neyšwěťegšjmu plotu zaběhl, kdež státi zůstal. Pacholjč běžel za njm, a začal, když ho giž měl, po znouwu zlořečiti a práti. — Tu křičel P. Kaplan, kterýž ho takměř dohonil, z celého hřdla: Šůg! Potom mu bič z ruky wylhl, a řekl s wýhrůžkou: nemilosrdny, dimý člověče! gač mudle můžes to wbohé homado tak mučiti a trýzniti? Což negly rozumněgšj, nežli wul tento? Protoli nám dál Bůh dobytel, abychom na něm swau zlost a swéwolnost wyljwali? Dajli se ti práce šp, když

wškwěně pomylugeš a mlájtš? — A k tomu gestě tak strašliwě prokljnati a Bohu se rauhati! Kolikrát ghy to giž na kázanj a w křestanském ewičenj špštel, gač hřjssná a hanebná wěc gest, šlow neyšwěťegšjch, kteráž se w neyšwěťegšj uctiwosti wyslowiti magj, tak hanebně wyljwati! Což má na tobě wšwěcko káránj a napomjnánj zmačeno býti? — Wšllyby ghy tak zlořečil, kdyby ghy mne byl widěl, a nebo widěl, že tebe špštel? Což Bůh wšwěcho neslyšj? Stenji wšwedy přjto-men? To ti posledně powjdam: nedášli sy bu-daucně na hubu pozor, a swého hanebného zyw-ku opravdowě nenapravjš, tak budu prostředkú wyljwati, kterjž se ti opravdu šbiti nebudau: budeš perně za to muset obhýwati! Klenj a zlořečenj musy z nassy obce wyljženo býti, šlůg to, co šče!!

Ten zdimozilec přjřjblj swatě, že se polepšj, to se ale dijwe nestalo, až k tomu se wšj přjřjsošj přimucen byl.

Ani w zlosti ani w žertu,
Neklj, aniž woley čertu:
Gména Božjho at wyljwáš
Tehdáž, když se modljwáš.

1.

72
Osprawedlněni
prawopisu w Kytce užitého.

Dožádán, abych »Kytka« dokonale opraweným prawopisem wytisknouti dal, mile rád jsem k tomu přiwolil, jsa přewědčen, že mládež naše oprawu tu welmi snadno, ano beze wšeho náwodu pochopí. Nebo jakože dříwe čítala: Jan, Josef, jarmark a t. d., tak nyní bude také čísti: ja hoda, já, jelen a t. d. Podobně pozná, že se *i* čte, jako dříwe do spod prodouženě *j*, a pochopí, že se nad njm podobně jako nad *a*, *é*, *ó*, *ú*, *y* čárka piše, aby se naznamenalo, že se čárkowané *i* dloužeji než nečárkowané *i* wyslowuje. Konečně dvojhlásku *ou* každé dítě lépe čísti dowede, než starobylé, zwuku swému nepodobné *au*. — Prawidla: »Wyslowuj čárkowané hlásky dlouze, nečárkowané krátce« a »Piš jak mluwiš« nabudou důslednějšj plat-

73
nosti a o několik wýminek bude méně. Česká mládež, která se později německy čísti učí, nebude se tak často másti, kde w německém písmu uzří: *au*, *g* a *j*, která písmena se jindy jinak w českém, jinak w německém písmu čítaly. Následowně tímto oprawami konečnými usnadni se prwotní ewičení mládeži naši i česky i německy se přiučujici.

Tyto důwody postací osprawedlniti mne, že jsem také tento spis tak a nejinak wytisknouti dal. Ostatně páni učitelé neopominou i budoucně připamatowati swým žákům, že we starších knihách českých *g* se čte jako nyní *j*; *j* staré jako nyní *i*; *au* jako *ou*; a žáci pak dowedou i starších knih užiwati ku wzdělánj swému.

2.

(Že nynějšího času větší díl učených i jiných českých spisů latinským písmem neb tak nazwanou antikwanou tiskem vychází, klademe tuto následující kratičkový příběh takovým písmem, aby se naše vlastenská mládež w čtení poněkud cwičila.)

3.

1. Slavnost nového roku.

Powjádka na nový rok.

W giffé wsy, která ge někde w Šwábách, byl před sta lety sedlák, který byl gať náležej pracowitý a křesťanský. Strž to sobě ho mnoho wážila wrchnost, a w celé wsy geg milowali a sobě ho wážili. Slavnost nového roku slawil welmi pěkně, a tu slawnost wám wyprawim o nowém roce.

Ráno na nový rok dal Wendl, tať tjkali tomu sedláku, swau ženu, děti a čeledjny do swětnice swolat, a mluwil s nimi o tom, co gim a celé wsy prožáwal milý Báh strž ten rok dobrého, že se z toho wšickni radowali. Pak křekl Wendl se wšsemi a modlit se: Milý Bože! gať sy ty dobrý a bohatý w smilowánj! Dey mi a wšem mým, abychom nebyli ten rok newdělnej twych dobrobinj; dey, abychom wěrně plnili twau wůli, wprjmně poslauchali wrchnosti, bychom přestáwali na swém slawu, měli se wšsemi lidmi pořog, a potom abychom se dostali do nebe; k tomu nám dopomáhey, Bože! strž Gejisse Krysta, nasseho Pána. — Potom odpowěděli děti a čeládka: Amen; wstali, podali sy rukau, a žádali sobě nového roku.

Tu

4.

Proslowj.

Po skončenj powinných zanepráždněnj s Uměnanu vlastenskau se obirage, byly mi wždy blahé wšedky ty chwjle, gež gsem w tichých dobách, když wšedka má spočjwala družina domácý — wynakládal na zbrtku wtěššných powjdek, na něž nynj sy s potěššenjím zpomjnage, gim se welice radugi. Y když gsem tento ze těj prautků pletl Kosjje e k, z prutin nassich českých, totiž: prostečky, mrawopočestnosti a nábožných cyt, ků, za předmět mage onoho obljbe, něho němeděho Spisowatele Krystosa Ssmida na to swüg zaměřil gsem ohled, bych — třeba giž giný tauž se též zabjwal pracý, gať přede započatý dokonal aukolek tento.

1 *

5.

Promluvenj k dítkám.

Chteteli, roznímle dítky, abyste se Bohu, rodičům, učitelům a představeným svým v všem lidem zaljsbilo; chteteli we zdravj, spokojeně a šťastně žjvy býti; čtete bedlivě knjžku tuto, v rodičů, dospělegšich bratřj a sestřj žádejte, aby čtauce w nj v wassj přjtomnosti, was ctnostem, způsobům a mraswům, gichžto k dobrému žjwobytj potřebugete, a wždycky potřebowati budete, wywčowanjnj ozdobili. Než nečtete toliko, ale v důležitě wěcch, gimž gste se pilným čtenjnj knjžky této naučily, také wedlé přjležitosti bezky koncepce. Potom šhledáste, galkého wžitku nabudete, žywknauce hned w mladosťi swě potřebným ctnostem.

6.

Částka první.

Příhod.

Roku 1436, právě w ty doby, kdyto se ten na poljsch modráwa, tráceli z německého tehdáž města Strasburka dwa weselj hosti. Měli čitě, prasný oděw a na zádech nesli ušlky, w nichj trochu lněných habráž wázáno bylo. Když podobě gedně pašowaj šli, na njžto se stádo kraw-páso, natáhla gedna z nich proti chlapcům dšauhý křel a zabýčelac: »Há! — »

»Poslauchej: Petre, » potal se gedn z chlapců smáti, »ta krawa nám dáwa dobré gitro. »

»Dobud pak to tak dobře wš? » ptal se druhý.

»Kdowj, neznamenáti to: Co tu čtete? »

»To mže, taky čtiti, » odpowěděl Martin, » řeč kraw a mola dá se wšfelgak wyškádat. »

»Ty, Petre, » stuchom i my takšak hie giněho mšowit nemeli nešli? » há, » to by asi pěkně wšpabalo! »

»I taky bychom gedn brášm? » asi pěkně rojměli, » pravil Petr.

»Maminko, mám bje: w kabátě — bje: tak dobrá spraw gi, » prosim te — na mjřě co bych to měl tak

San Gatenberg. 1

7.

Dobrá
Frydolina
a
Zlá Dorota.

Wzor pro mlade djkky.
Ohlas
k spisu pana kamowjzka
Kristofa Schmida
w Augsburgu.

Dobrý Frydolin a zlý Dytrych.

W Táboře a Gindřichowu Hradci.
Tiskem Alexie Josefa Landprase.
1836.

8.

Zitka,
hraběnka Toggenburská.

Krásná a poučliwá powjídka
ze
dwanáctého stoletj
o
Kristofa Schmida.
Přeložená
o
Lad. Pospíšila

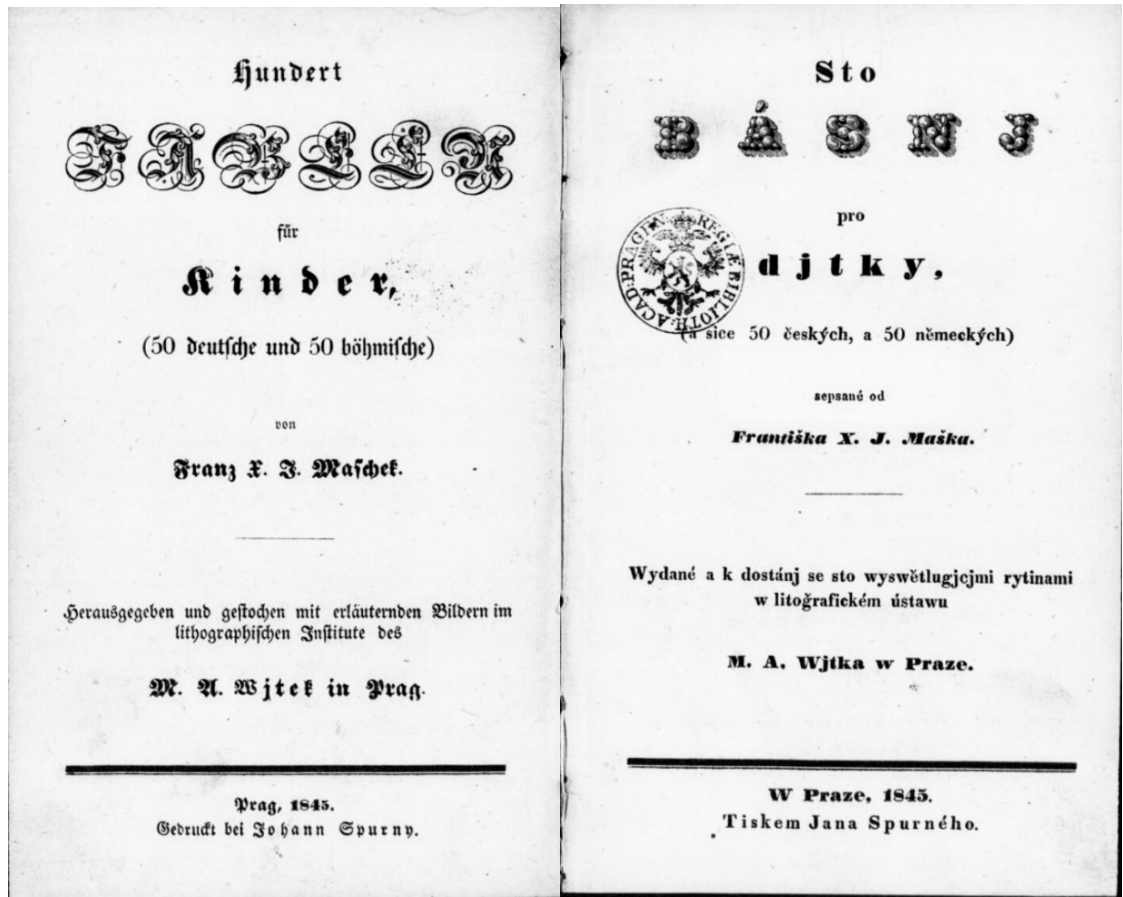
W Hradci Králowé.

Přimem a nákladem Jana H. Pospíšila, čiměho
onda českého národnjho Muzeum.

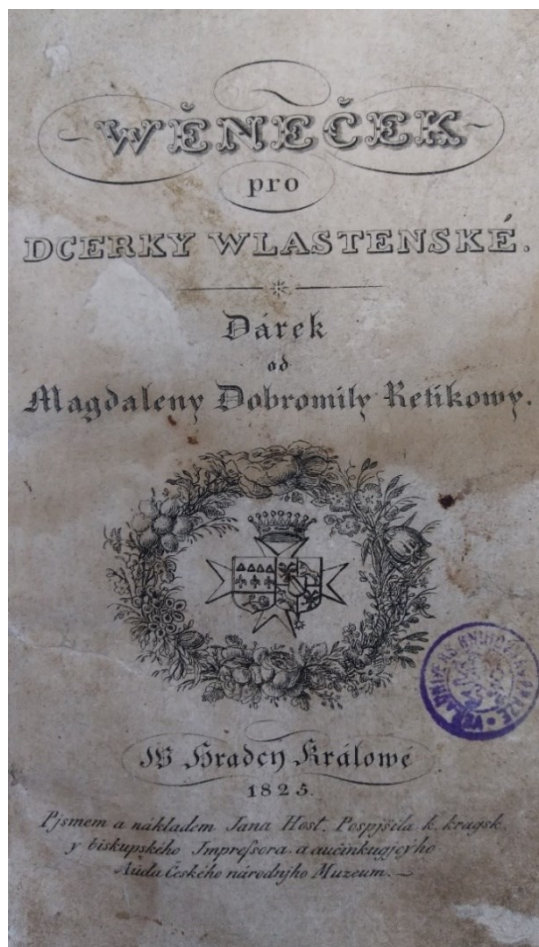
1849.

9.

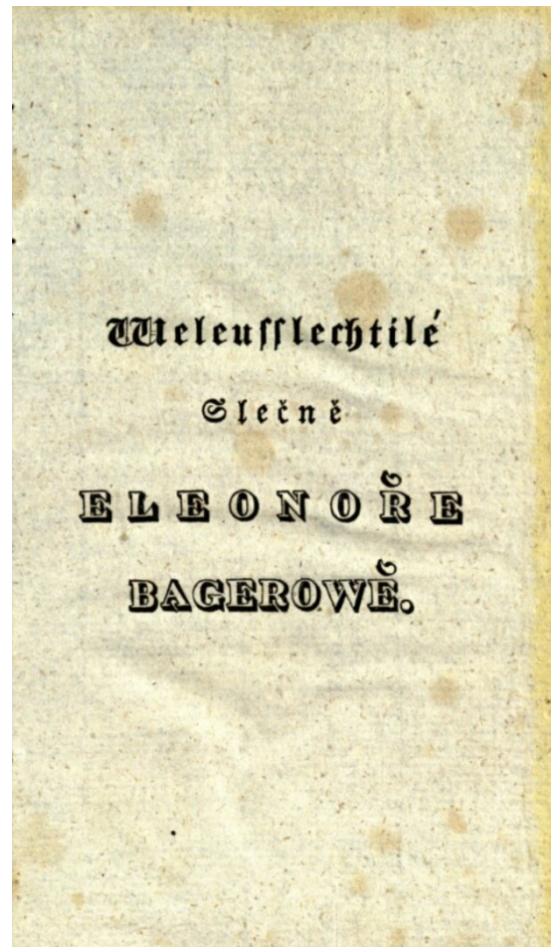

10.

11.

12.

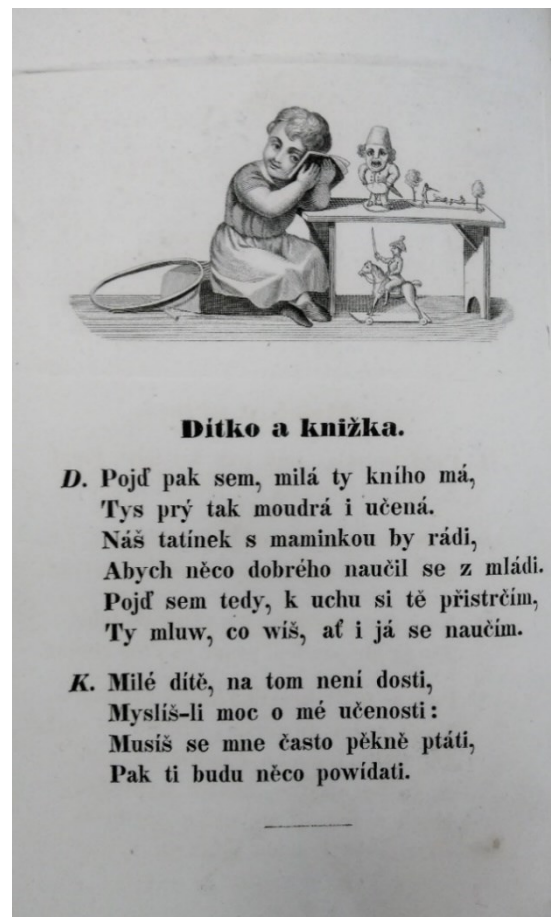

17.

18.

19.

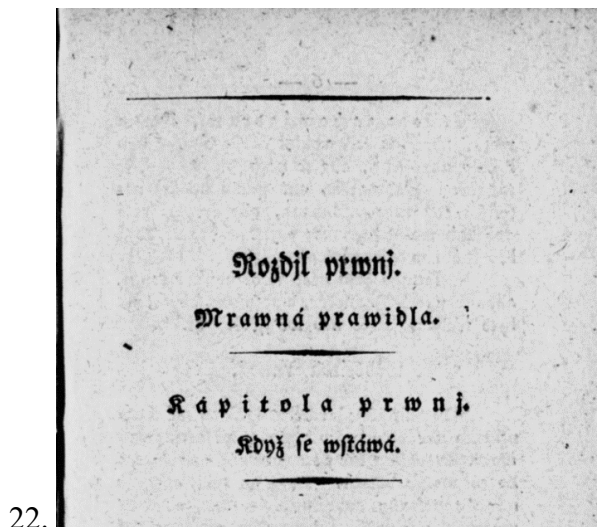
20.

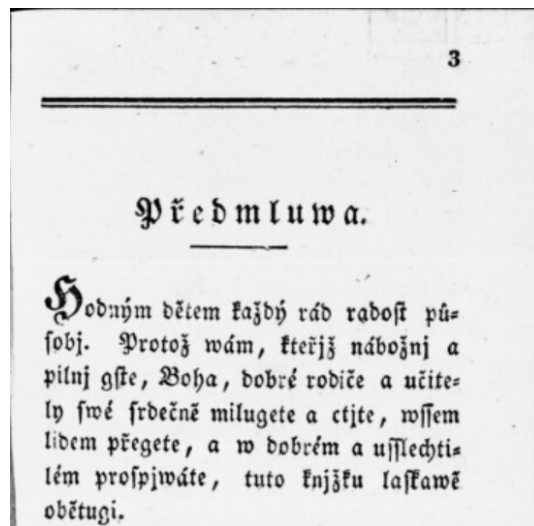
21.

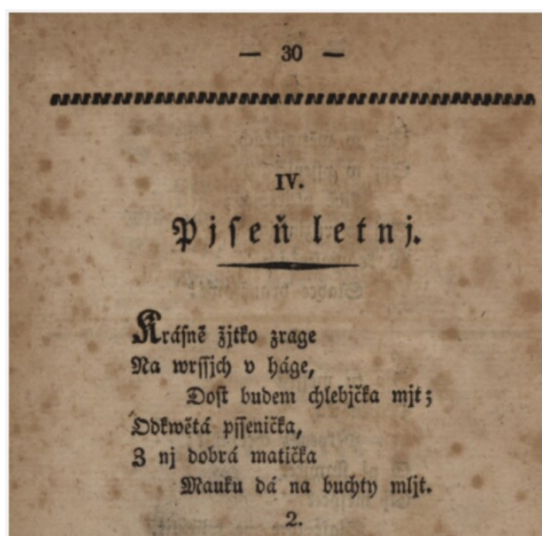

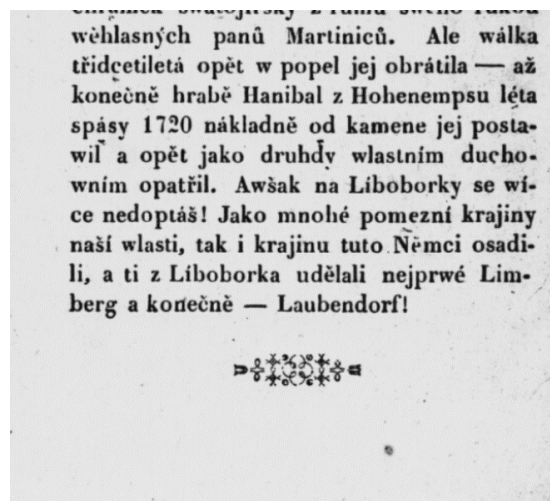
22.

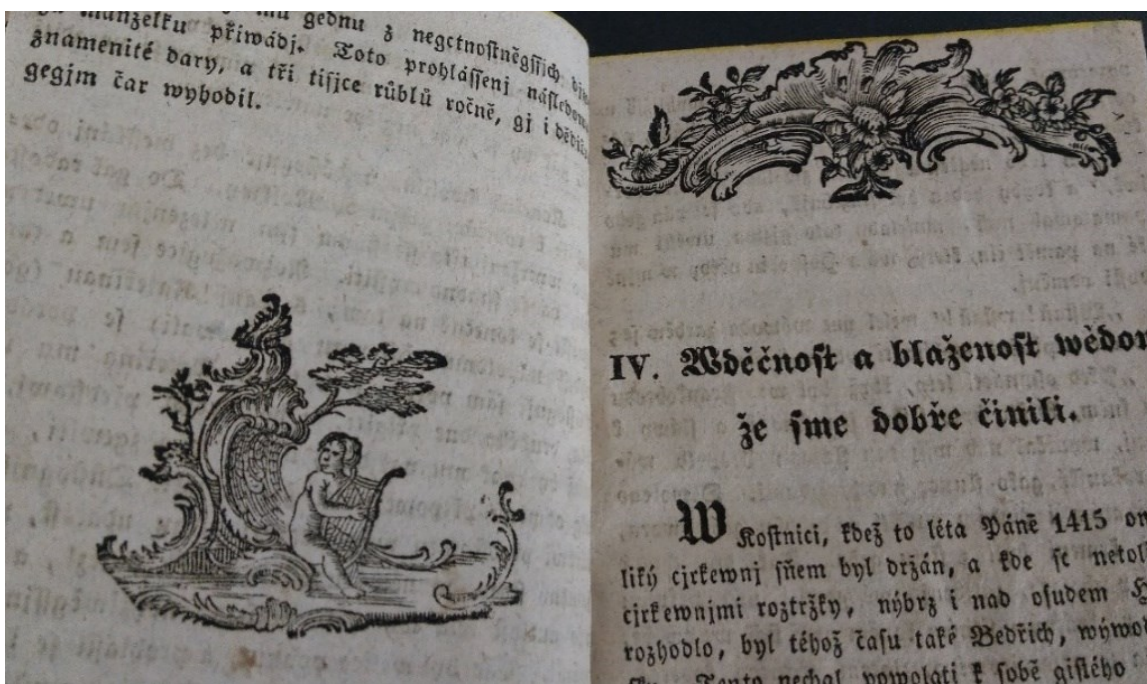
23.

24.

25.

26.

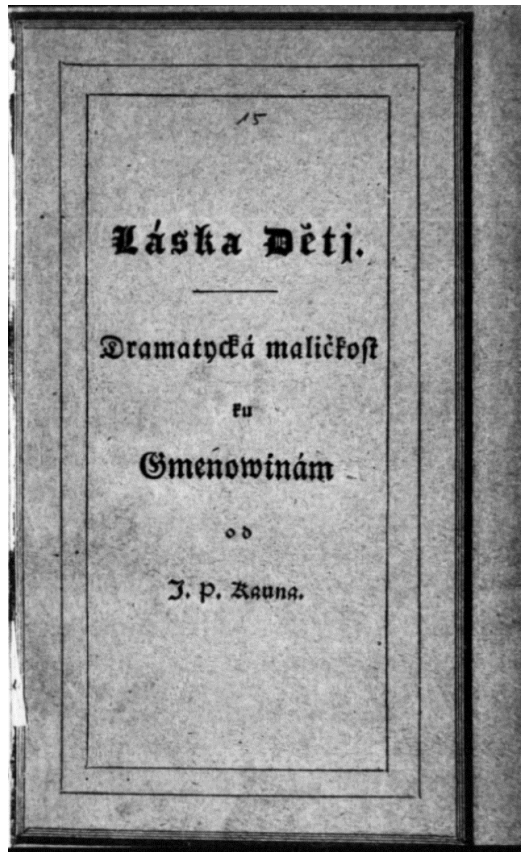

27.

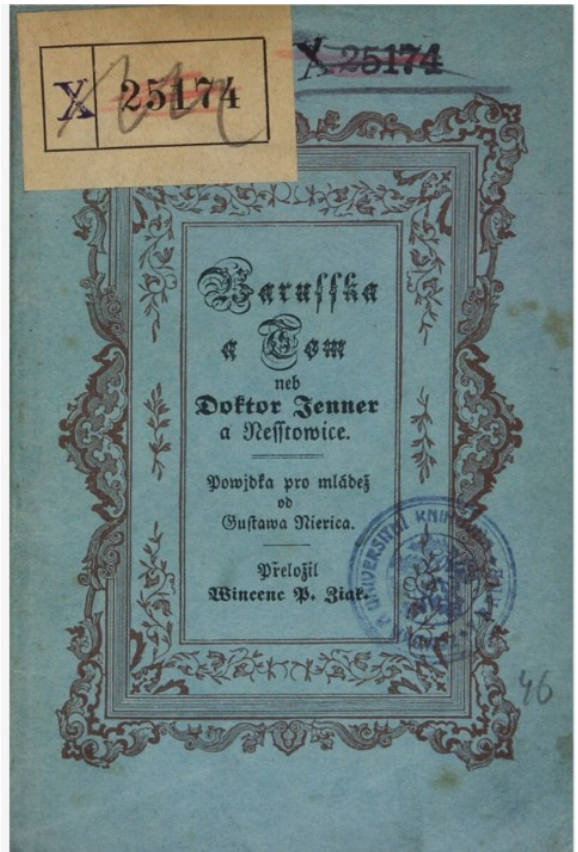

28.

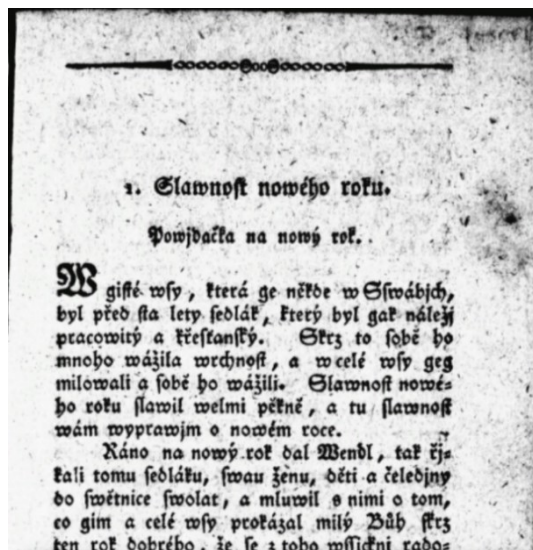

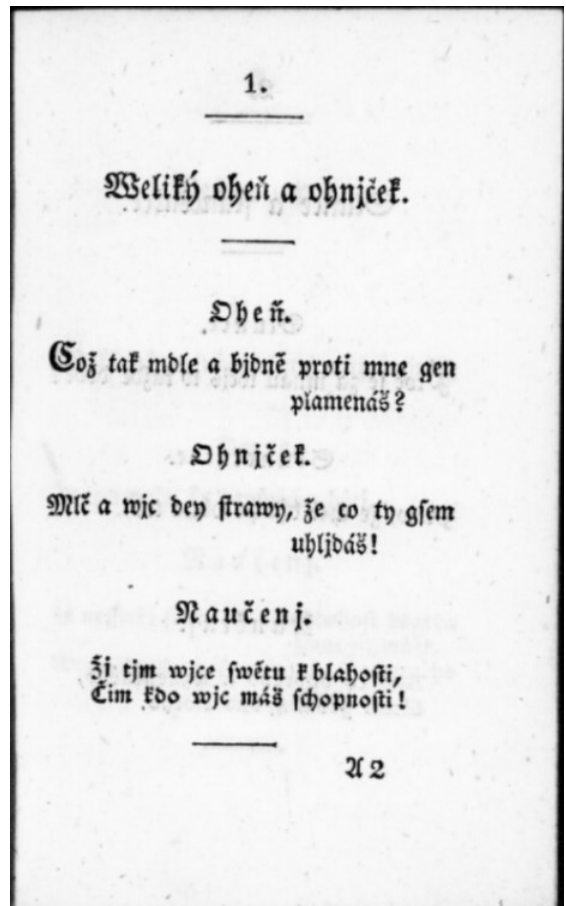
29.

30.

31.

32.

Byčby wšak nad archangela Gabryele krásnějši byl, wšak ale ničim jiným leč paušau tělesnau krásau nebyl se mehl pro-
vklázati: anibyhom zmjnykly zde wynj e něm
nepčinili.

To se wšak na něm neuhodnějšiho
shledalo, že byl chovánj výberného, a ne
tak honem čeho sobě dewolil, cožby některé-
mu genu powědomému zákazu na odpor
bylo, neb wždy toho bedliv byl, aby sobě
každě poručenj hluboce w pamět wřísknul, a
nikdy zaumysla proti němu negednal. Wěl
otce velmi přisněho, genž sebau zahrávati
nedal, a trestu neprominul, kdýž ho za spra-
wedliwý a potřebný vyznal. Předce ale málo
se příkladů našlo, žeby se přisněj Bednát
swému Jozýffowi do žiwého byl dostal, neb
tenť wěděl otcowi dobře wyhowěti, a wždy
byl gako na postoku, aby otcy swému wšse
po wůli wdělal. Školnjmu panu učitelowi
byl Jozýffel Bednátůw geden z neuhodnějšich
žáků, ačkoli mu věenj snadně neslo; neb
tuť přirozenau překážku hleděl dobrý žák
trpěklivau pilnostíj střědě nahraditi. Celé

těž saueďstmo našemu Jozýffowi sčecně
přálo, neb ačkoli rád sobě zahrál, a sy
proštedil, y někdy začinveratil: předce se
nikdy naň neproněslo, žeby byl komu schwál-
ně ublížil; a gestli někdy koho při dowáděnj
a reyďenj vderil aneb porazyl, nepřislo na
žalobu, neb obgjmánjm, vprjinným odpro-
šfenjm bržce vďobtil, řdoby naň byl mohl
žalowati. Dobře těž pochobil se wšsemi dō-
máčymi gak s bratrjmi zcela giného rázu,
tak s čeládkau, neb každého nechal na pokogi,
a raděgi křiwdu trpěl, nežliby se s kým byl
do křiku dal, a něgakau rŭžnicy způsobil.

Chwátal gednau do šfoly, demnjwage
se, že se opozdil, zahljdna wšak na kostelnjch
hodinách, že dosti času gest, wlaekem šfel,
a tuť zahljdl bratránka spaluzáka, an za
chlywky zalézá, a vkrŭti se wšyluge. „Snadli
pak se mne bogjš, Honžpěku! aneb co
pak tam w tom šfaredém kautě schowaného
máš?“ zawelal naň Jozýffel. „Prosým tě
Jozýffku! buď s tjm ticho, že gsy mne zde wi-
děl, a gdi raděg swau cestau;“ posseptal
bájlivě Honžpěk.

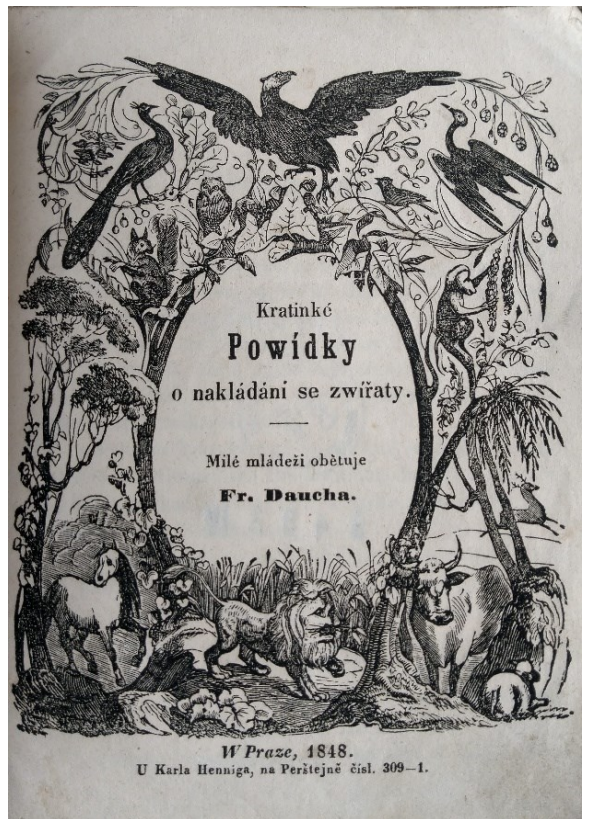
33.

Zanechme gich, zasm se uraděgi, a obrat-
me žtetel swig na kratičky čas, i poučenj na-
šich malých čtenářů, na swau, wogneau wyple-
něnau, drahanu wlast.*

Od roku 1618 — tedy gž děle třidecjt
let, táhlo nepřátelště wogsto sem a tam něme-
ckau řisji. Wogna, hlad, zvláště pak nakážlivé,
štráslivé nemoci, zachwacowaly na mltiony lidi,
ll Normberka sešli se ti neywětšji wádcowé,
kteřj w této wálee na gemisře byli wystawili.
Prwjnj byl Waldstein, wéwoba Fridlandšty,
rozený řestý šlechtic, který swau udatnosťj a
wálecňjm uměňjm daleko nad giné wynikal.

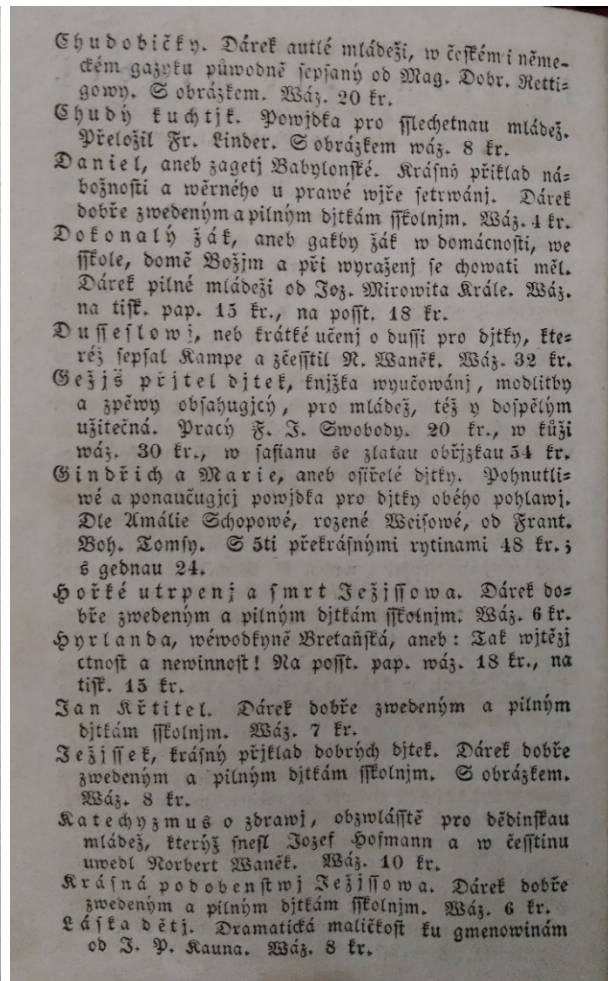
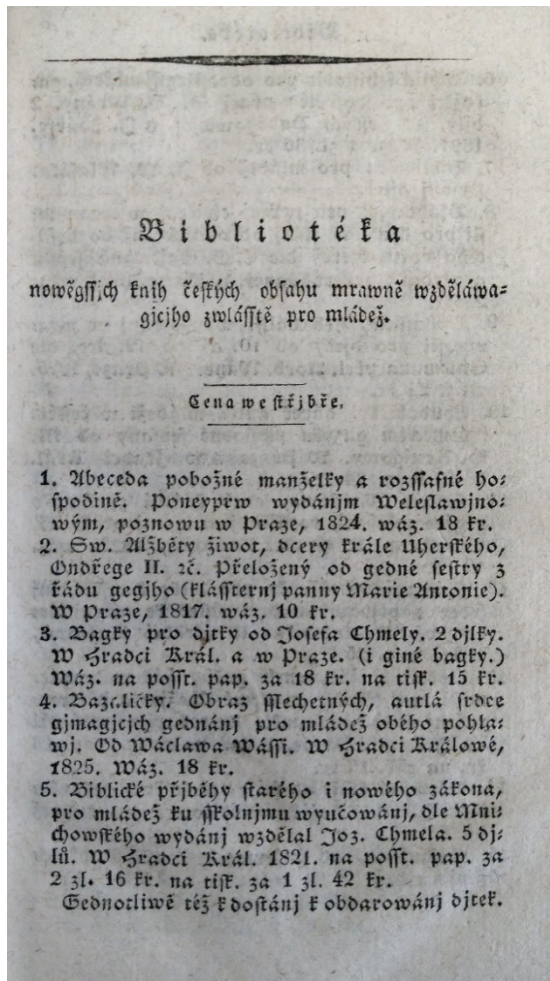
* Malý čtenář nesmj z myšli zpausřeti, že
spisowatel Němec gest, a zde německau
řisji myšli. Pozn. Překl.

34.

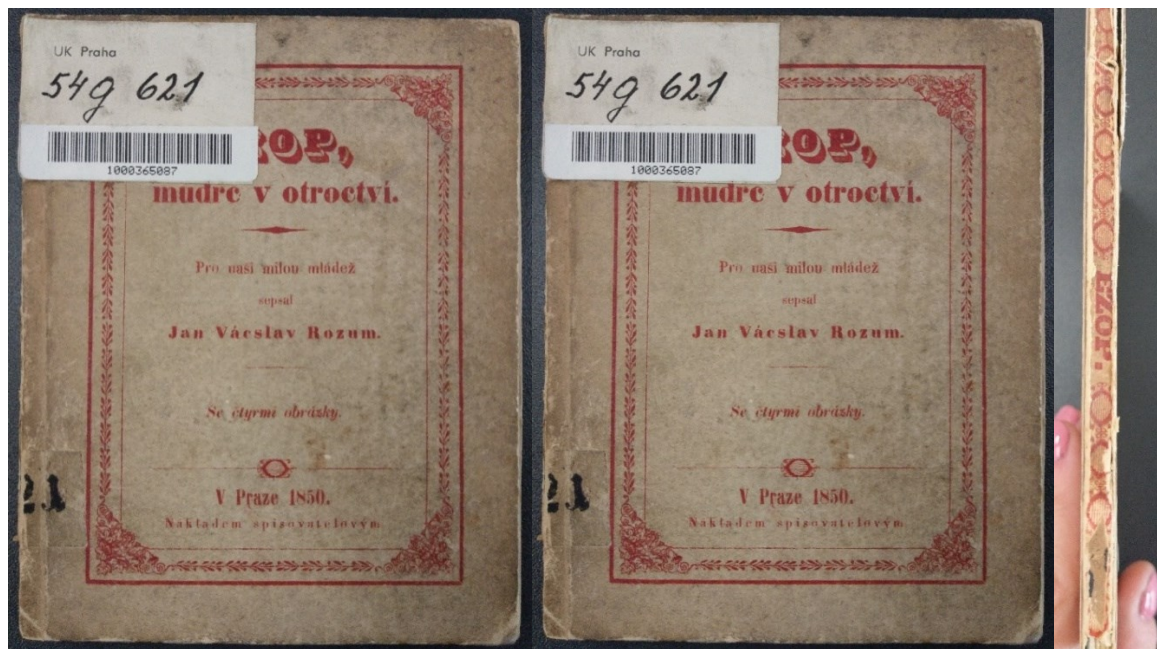

35.

36.

37.

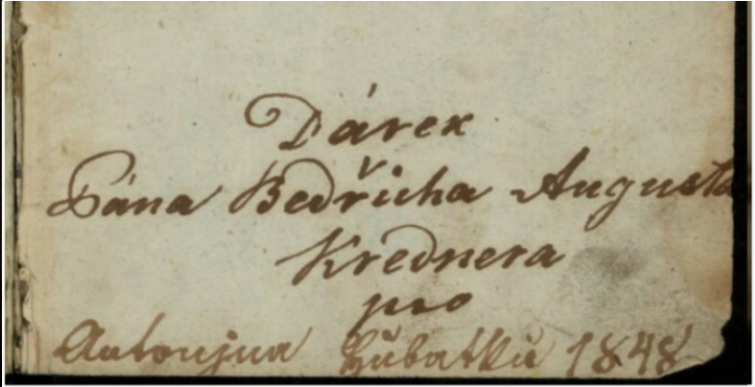
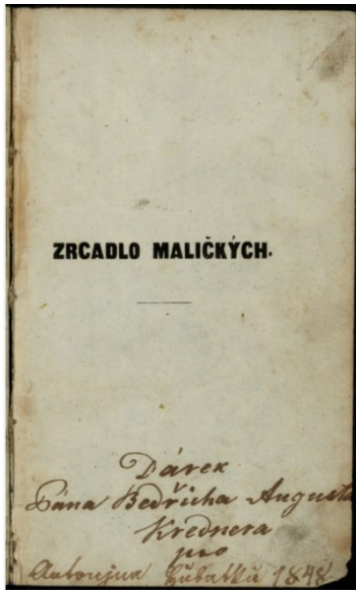

38.

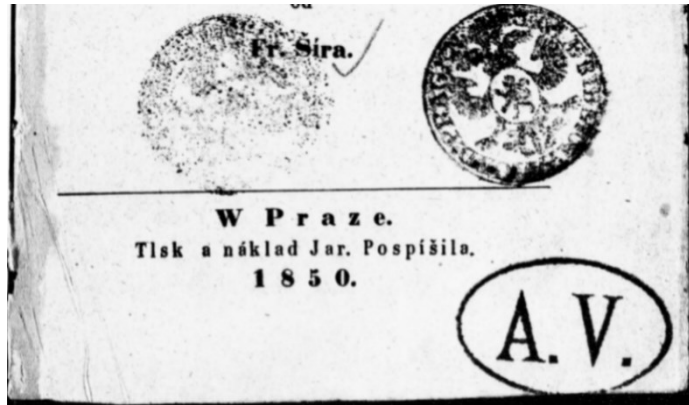
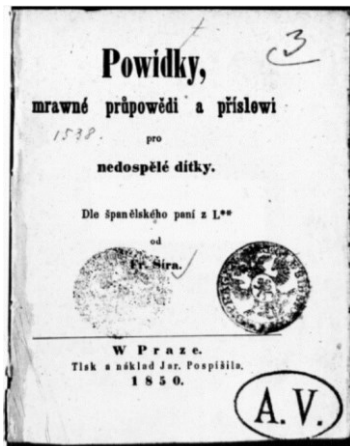
39.

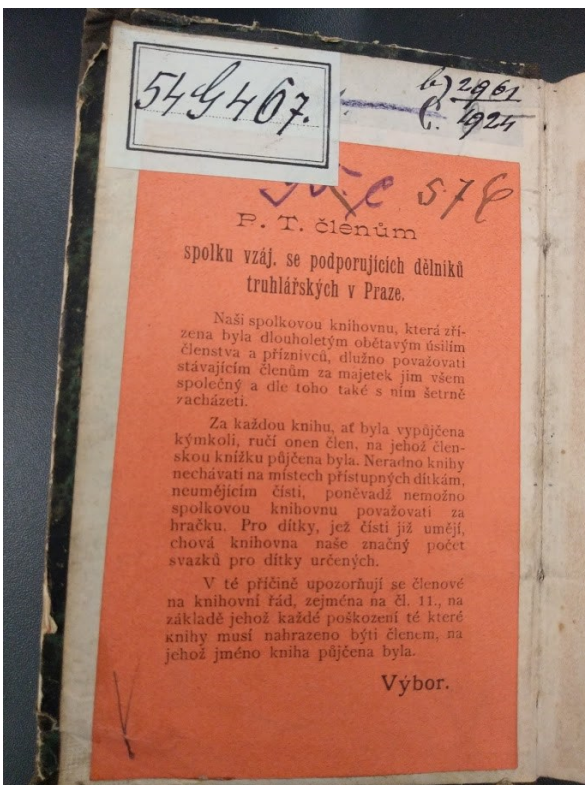

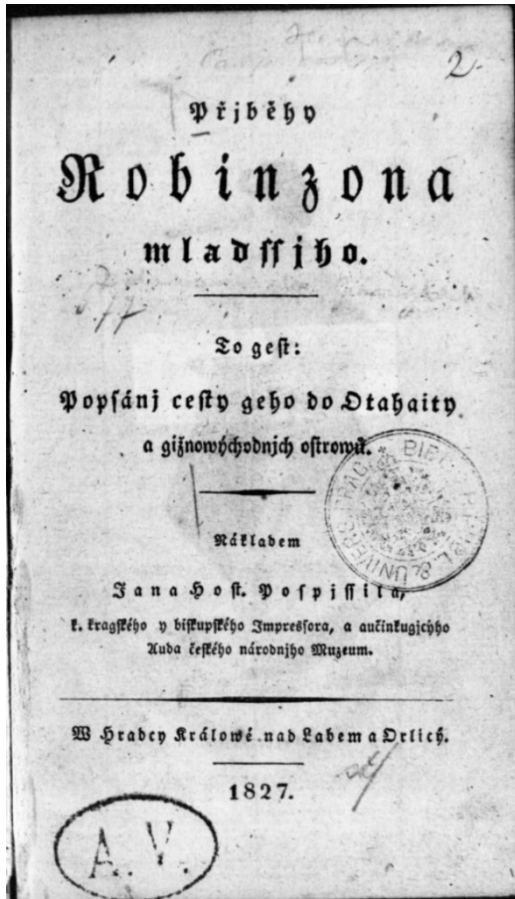
40.

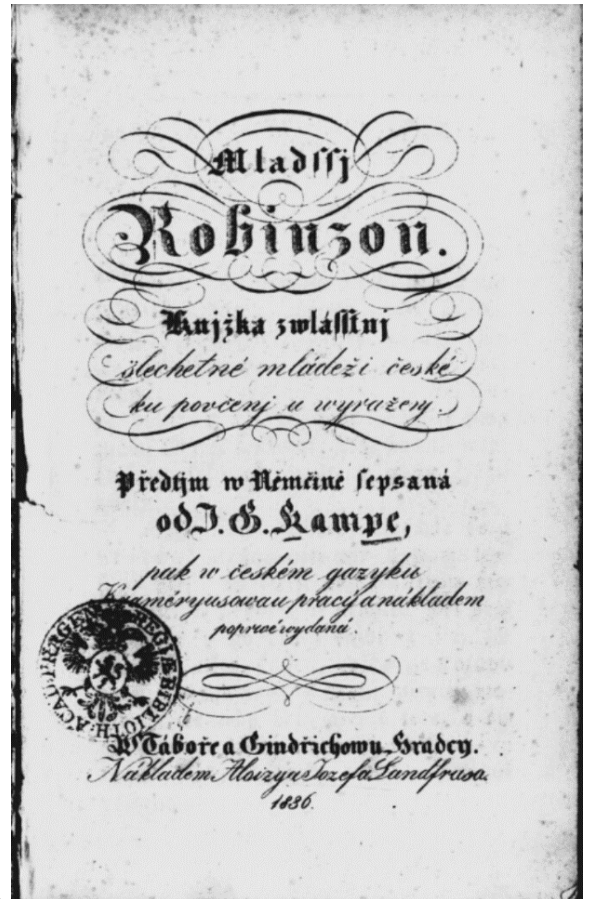
41.

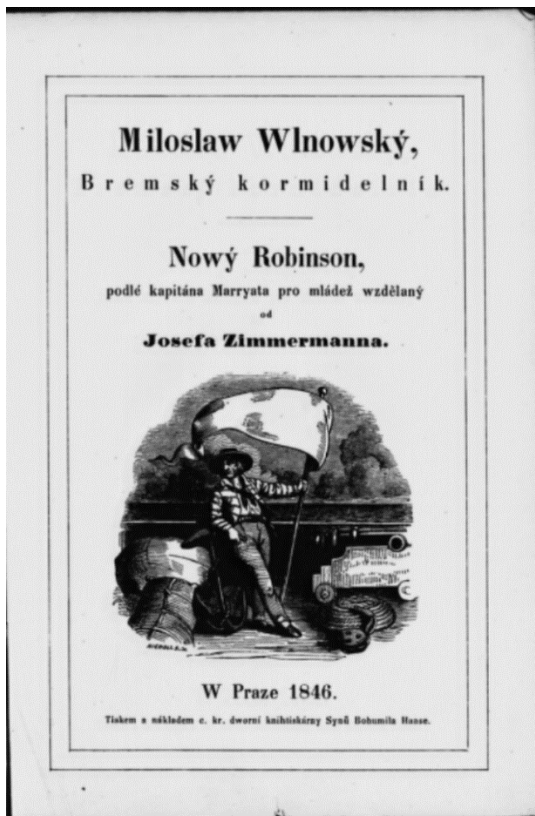
42.

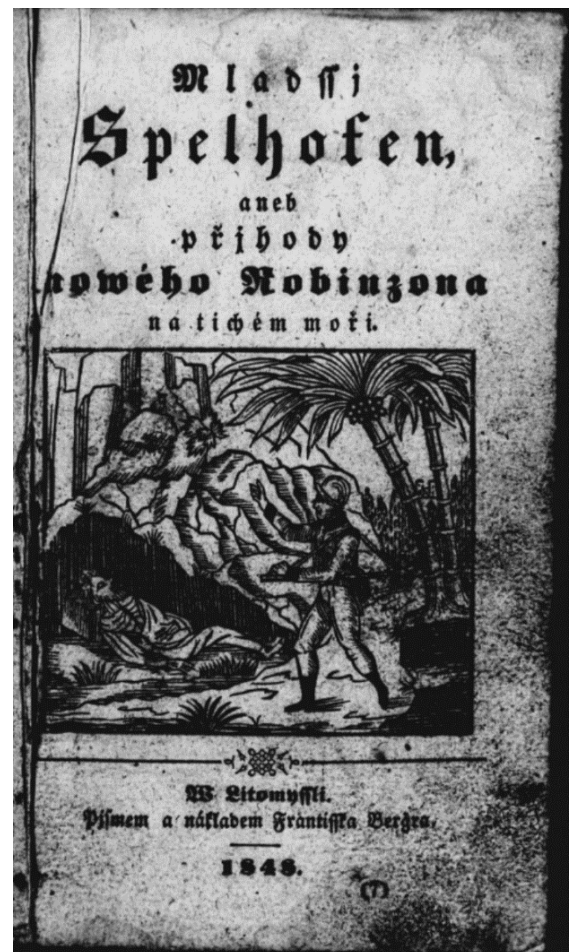
43.

44.

45.

46.

Robinson, nach London.

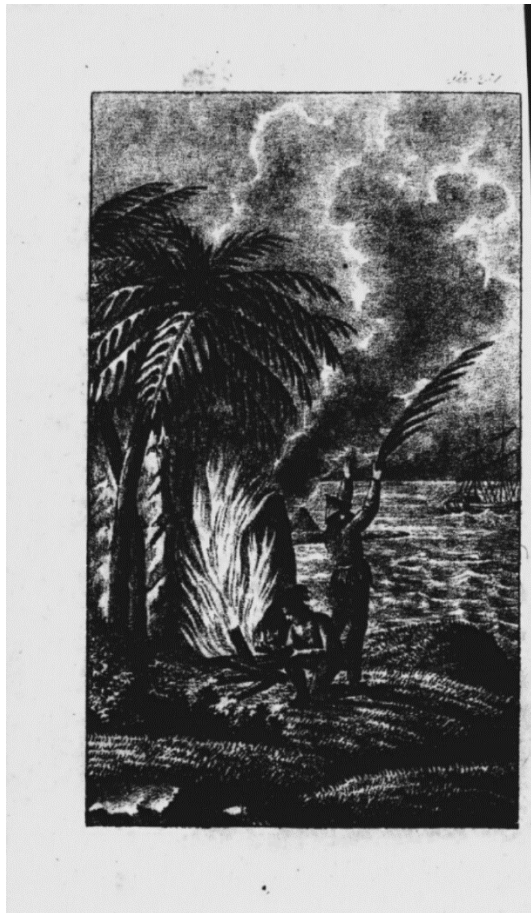
Tat byl Robinson odjn na pustém ostrově.

47.

Otahayta.

48.

49.

„Přišlo se sni na korábě.“

Částka druhá.

Ten chlapec Wilém byl nejstarší syn jedné rodiny, která nyní v korábu do Sidneje, hlavního města nowojížního Walesu, ploula. Tato rodina byla otec, matka a čtyry dítky. Otec, jistý pan Rolcmil, byl muž vzdělaný, moudrý a rozsáhlý, jenž za drahé časy v Sidneji záležitosti Bremských kupců a obchodníků spravoval a potom výnosné dwory s hospodářstwim sobě koupil, jež správě jednoho rozsáhlého muže odevzdal a do Ewropy

50.

140